

DANTE´ren

G A R B I T O K I A

Dante ta Bergilik, lurraren sabel-barne ibillaldi ikaragarria burutu ta gero, bestekaldeko borobil-erdira jo dabe, andik urtenik. Or Garbitokiko mendia, biribil ta eskeraga; onen oiñeko ondartzatik izarrak ikusten dira.

Garbitokia txuntxur moztua da, mendi inguru guztia zurubi antzera eregita, inguru ta karel askogaz ornidua. Gorago ta inguak laburrago ditu mendiak\ alde batetik daukie arresi jagi bat, goiko karelari zutoin egiten dautsona\ eta bestetik, sakonean amaitzen amildegi izugarria. An goian daukagu txuntxur urratuaren koroia, ta onek dauka lurreko atsedentegi edo paradisua.

Utika'ko Katoriek zaintzen dau ugartea. Bta Dante'k kantu bitan margozten dausku berau. Garbitokiaren aurrekaldean, barrura baiño leen, larrin bat aurkitzen da, ta ementxe garbitzen dira bizitz-azken-azkenean damatu ziran arimak\ bizi izan ziran beste denpora egin bear dabe emen, garbi-bidean sartu aurretik. Arma onei buruz ariltzen ditu Dante'k irutik bederatzigarren kanturakoak. Aurrera dagie olerkari biak. Or karelak eta birak, zazpiraiño: pekatu buruak garbitzen jatzuz berton\ leenengo arrokeria de (lau kantu), bigarren bekaizkeria (kantu bi), irugarren asarrea (kantu bi), laugarren alperkeria (kantu bi), bostgarren zikoizkeria (iru kantu), seigarren sabelkeria (lau kantu), eta zazpi-garren lizunkeria (sei kantu).

Konta-ezin-ala arimakin itz egin dabe olerkariak. Baita agintza asko artu be, Dante'k baitipat. BergiVik ia amaitu dau bere egitekoa, zeruan sartzerik ez dauko-ta Orretan konturatu barik, lurreko paradisuko azken epean (azken kantuetarí) Bergili ostendu egiten da, Dante bakarrik itxiaz. Eta, azkenez, olerkariaren begi izutuen aurrean dager Zorione, Teologia nunbait, onek lagunduko dautso zeruko egonlekue-tatik zear.

I KANTUA

Muñña.—*Musai deika.*—*Olerkariak diñorskunez, bidariak (Bergili'k) eta berak, egun-urratzez ugarte baten dagozala, Utika'ko Katon atzemoten dabe.*—*Garbttokira igoteko baimena dau, ta itxasora doa Bergili'rekin.*—*An, Katon'ek esana egiñaz, Bergili'k arpegia txautzen dautso Dante'ri, baita iizko gerrikoa soiñeratu be.*

Ur obeak zearka-naiez oialak jasoten ditu orain nire as-mamen-ontzixkak, atzera itxiz itxaso egiazki zakarra; eta bigarren erreifü artaz dot abestuko, giza-espirtua gardostu ta zerura igoteko gai egin oi dauanekoa. Zuzper begi emen Musa deunak! , olerki illa, zeuona nozue-ta; betorkit emen KaJiope¹ bidera lagun, itza eskinka, zori gaiztoko Mike² areik euren parkamen-itxaropidea galtzeraiño eratzita itxi ebazan abots aregaz, ain zuzen be.

Sortaldeko zafir kolore leunak, egurats-kera geldia, leen, zeruraiñoko guztian garbi ixuria ta urtua agertu jatan, oso atsegintsu, biotz-begiak min-azo eustazan arnas-aize bíġgetik urten nintzanean. Maitasunera deragigun izar ditzitsuak sortalde guztia jarten eban irripartsu, jarraika etorkion Arrain-moltsoa astalpe arturik. Eskuirantz nintzan itzuli, beste goi-buruan begiak ezarriz, eta leen-gizonak ezik iñoiz ikusi bageko lau izar ikuskatu nituen. Eztitan zirudian zeruak bere argizko zirt-zirt betean. Oi iparralde leku its, ezin dituk ik tokiok ikuska!

Arei begiratzea etenik, beste goi-bururantz bíurtu nintzan pizkat, dagoneko Burdia agertuz joianerantza noski, ta neugandik urtxo zaar bat ikusi neban, bakarrik eta be-

giramen-duin oso, seme batek be aitari zor ez dautson ainbat, nik uste. Luze ta urdiñez zuritua zan aren bizarra, zuriak baita txeilu bitan ari bular-gaiñ jausten jakozan uleak be. Lau argi santuen erraiñuak, ainbesteraíño estaltzen bait eben argiz aren arpegia, eguzkía aren aurrean ba'legoken nekusán rúk.

—Nor zarie zuok ibilli dabillen ibaiaren aurka, betiko espetxetik ospa egin dozuenok? —jalgi eban ak, bizar agur-garri a dardarazoz—. Nok zuzendu zaitue ona? Edo nok argi egin dautzue sulezako ibarra betí zurbil iraun-azten dauan gau naasitik urteteko? Barren-legeak ausi ete orrela? Edo-ta lege barriren bat emon ete da zeruan, gaiztetsiak nire arpeetara etorri daitezán?

Nire bidariak ordun oratu eustan, eta itzez, eskuz eta kiñuz, belaunak tolestu ta begiak beeratu nengizala, begirunerik lotsenaz adierazi eustan. Erantzun eutsan ondoren:

—Ez naiatzu neure oldez etorri; emakume bat jatsi jat zerutik, nere laguntza oni eskiñi neiola eskatuz. Alan be, zure naia dan ezkeru gure izaera egiazkoa dan bezela azal daiguzula, ezin dagikezut ezelan be nik ezer uka. Onek ez dau oraindik bere azken gaua ikusi; bere erokeriz, baiña, ur-ur ibilli zalarik, arte laburra gelditu jakon biurtu al izateko. Esan dodanez, onengana bial ninduen salbatu nengian eta ez egoan beste biderik sartu naizan au ezik. Gaiztetsi guztiak erakutsi neutsozan, eta orain erakutsi nai dautsodaz zure zainpean garbitzen diran espiritu orreik. Luzea litzakit onaíño zelan ekarri dodan esatea; goitik datorkit zu ikusi ta zuri entzuteraiño ekarten lagun egin daustan indarra. Ar eizu, ba, adeiz beronen etorrera; oso maitagarri dan askatasunaren billa dabil, beraugaitik bizia be utsean emon dauanak dakianez. Zerorrek be ba-dakizu, orixegaitik ez bait jatzun mingatz izan Utika'ko eriotza, an itxi zenduan-eta egun aundian dirdaitsu jagiko dan gorputza. Gugaitik ez dira atzera laga betiko erabagiak; au bizi da, bai, eta Minos'ek ez nau lokarrizkatzen ezertan, zure Marzia'ren³ begi garbiak dagozan birundan naukazulako: emakume au, oraíndiño be,

zeuretzat euki daízüla, bíotz aundi!, eska dago, itxura danez. Beronen maitasunarren, ar eizuz gure naiariak: ítxi eigu-zu zeure zazpi erreíñuetatik ibiiten. Geure esker-ona eroango dautsot ari, zillegi itxi ba'zengigu an beean znre aitatzetik.

—Marzia —esan eban orduan—, an izan nintzan bitar-tean guztiz bait zan atsegingarri nire begientzat, eder naiz atsegin eskatzen eustan guztia egiten neutson. Orain, ibai zurbillaren andikaldean bizi dalarik, ez dau aalik niregan, gorputza itxi nebanean emona izan jatan legeagaitik. Alan be zerutiko emakume batek eragin eta zuzendu ba'zagiz, esan dozenez, ez dozu laztan-txera bearrik; naiko jat zuk aren izenean neuri eska daidazun. Zoaz, ba, ta eizu beste onek gerrira daiala eia-zume aratz bat, eta ikuz egiozu arpegia daukan loi guztia itzungi arte, ez bait da egoki begi laíñoztatuekin aurkeztu dadfn atsedeen-tokiko arein artean leenengo dan arduradunen artean. Ugarte txiki arek, bitan, olatuak joten daben saietsetik, eiak dakaz lokatz bigun gaiñean; orria dakarren beste bedarrak, iraun dagianik beintzat, ez da gauza an bizirik irauteko, uíñen eragiñera ez litzateke makur- azoko ta. Orren ostean, ezpei emendik izan zuen itzulia; oraintxe bertan jagiz datorren eguzkiak erakutsiko dautzue igoera ohea mendiari gaiñak artuz.

Au esanik ezkutatu zan; ni, barriz, ixil-ixil zutitu ta bi-dariari urreratu naiakon, neure begiak onengan jarririk. Beingoan asi jatan mintzoz:

—Jarrai neure oiñatzai; biur gaitezan atzera, zelai-une au, ba, azken ondarreraiño doa emendik beera.

Goiz-ugatsa, aurretik íges joiana, gaillenduz eukan orduko eguntxintak; urriñetik oar bait nintzan itxas-ertzeko olatuan ukaldi-eragiñaz. Zabaldi bakartian zear genbiltzan biok, galdutako bide-zidorrera itzuli naiez ibilli ta ibilli, ta bera idoro arte alperrik dabíllela uste dauan gizonaren antzean.

Ara, íruntza eguzkiaz liskar-azo ta, leku añubetsuan bait dago, gitxi-gitxika urtzen dan unera eldu gífanean, nire mai-suak bedar zean gaiñez ipiñi ebazan gozo-gozo bere esku

biak zabalik, eta nik, ak nai ebanaz oartu nintzaneko, aregana zuzendu nitun neure matrail malkoz bustiak; eta berak egin eban, igurdízi leunez, sulezak ezaindu eustan kolore a barriro be gelditu zedin agiriko.

Ondartza bakartira iritxi giñan gero, aren ur-gaiñ ibilli ta atzera biurtzeko gai izan dan gizonik iñoiz ikusi bageko ondartzara nunbait. Antxe gerrikotu nindun besteak nai izan eban lez; eta, oi arrigarri!, landara umilbera susterretik atera ebaneko, beste bat erne zan bat-batez leenengoa erauzia izan zan lekuan.

(1) Epika oler-lanaren musa.

(2) Pieri, Pella'ko erregearen aíabak, Mike biurtu ei ziran musai geiago egin nairik jagt ziralako.

II KANTUA

Muiña.—*Eguna argitu zanean ur-ertzean egozan oraindik olerkari biak\ ur-gaiñez, ontzitxo bat ikusi eben andik, aingeru batek Garbitokira eroiazan arimakaz beterik.—Onein artean Dante'k Kasella bere adiskidea, musikalari aundia izana,ezo.gutzen dau.—Adi bage abesten dau Kasella'k, baila Dante'k ari entzun be, sor antzera.—Katon asarre, Garbitokira ain astiro doazalako.*

Eguzkia orduko zero-ertzean egoan, Jerusalem estaltzen dauan eguerdialdeko oboaren unerik garaienean; eta Ganges ibaitik urtenez ibillen onen bestaldetik doan gaua, eguna gaintitzean eskutik jausten jakozan Libra pixuekin. Egunsenti liraiñaren matrail larros-zurikarak, ostera, ni nengoan tokitik aundi urrezkoago emoten eben.¹

Itxas-ertzean gengoan gu oraindik. Ibilli bear dauan bidean gogoia izanik, biotzez dabillen arren gorputzez geldi

dagoanaren antzera. Eta ona, Marte, an sarkaldeko iz-azalaren gaiñ, goizak ertsita bezela, gorri biurtu oi dan antzera laiño lodi artean, bardintsu agiri izan jatan níri —gaur be ikus al ba'neu!— leiaz etorren argi bat: ezereen egazkaldirik ez litzateke aren ibillí bizkorraren pareko. Eta nik, neure gidariari zerbait galdetti nairik, begiak arengandik aldendu ta barriro so-egitean, leen baiño be ditzizari ta aundiago ikusi neban. Gero, alderdi bakoitzean, írudi jatanez, gauza zuri bat, ez dakit zer, ikuskatu neban; baíta azpitik be, ez-arian bai-arian zerbait zuri zana urteten somatu.

Maisuak ez eustan oindiño itzik esan, baiña bai ostera lenengo gauza zuriak egoak zirana oar-azo; orduan, ontzilaria ondo bait eban ezagutzen, oiu egin eutson:

—Makur, makur, belaunak! Ona Jainkoaren aingerua! Alkar eskuak. Gaurtik aurrera ikusiko dituzu olako Jainko-zerbitzariak. Ikus zelan ezesten ditun giza-bideak, ez dau arraunik nai ezta beste oialik be, egoak ezik, urruneko ertzak igaroteko, ikus zelan daukazan zerurantzaz jasorik, luma betikorakin aizeari eragiñez, oneik ez bait dabe ilkorren uleak lako aldakuntzarik jasaten.

Gero, jaincozko egaztia gugandik urrago ta urrago egin ten zalako, dizditsuagoa zirudian; eta, begiak urretik ezin so-egin eutsoen ezker, beera makartu nitun nik neureak, a, ur-gaiña ozt-oztan ebagiz ontziska baten txairo ta bizkor ondartzara etorren bitartean.

Txopan egoan zerutar ontzizaiña, ta zoriona ekarrela zirudian arpegian idatzita. Barruan jesarrita joiazan eunetik gora espirituk au abesten eben: «In exitu Israel de Aegypto», danak abots batean, salmu onen bertsoak osorik kantatuz.

Ondoren, aingeruak gurutze santuaren ezaugarria egin eutsen, eta onetan ondartzara jauzi egin eben guztiak, eta bera etorri baizen arin abiatu zan atzera. Toki aretaz miretsi eziñik zirudian an itxi eban laguntaldea, gauza barriak ikusten ditunaren antzera bein eta barriz ezker-eskuma begiratirik.

Eguzkiak alde guztietatik gezitzen eban eguna, ta jaurtia eban Akerraga zero erditik bere azlconakin, jente barriak gugana bekokia jaso ta esan euskuenerako:

—Ba'dakizue, erakus eiguzue bidea mendira igoteko.

Eta Bergil'k erantzun eutsen:

—Leku au ezagun dogula uste dozue zuek, bear bada, baiña bidariak gara, zenok zarien legez. Zuok baiño lentxoago eldu gintzazan ona, pizkat lentxoago, beste bide batetik, latz gogorretik noski, eta orain emendik igotea jolasa iruditzen jaku,

Arima areik, ni oraindiño, arnaska bai nengoan, bizirik aurkitzen nintzala oarturik, ízuaren izuz laru —its jarri ziran. Eta olibo-urraitza dakarren mezulariaren inguruan, gizatalka, olalcoaren barriak jakin-guraz, batu ta iñortxo be ortarako nagi agertzen ez dan lez, nire begi aurrean be orrelaxe metatu ziran arima doatsu guzti areik, edertzen joan bear ebelakoa be aazturik. Areitako bat ilcusi neban neu besarkatzeko asmoz urreratu nairilc; eta, guztiz maitekor etorren ezkeru, neronelc be beste ainbeste egin nai izan neban. O itzalak, itxura ezik ntsalak! Iru bidar gurutzetu nitan aren atzetik besoak, eta beste ainbestetan idoro nebazan neure-neure bular gaiñean.

Mirestea, uste dot, arpegian ageitu jatata, itzala ba irriparrez atzeratu egin zan; nik, ostera, aurrera aren ondoren, Geldi nendilla adierazo eustan abots samurrez, eta orduantxe igarri neban nor zan, eta arren eskatu neutson geldi zedilla unetxo baten alkarregaz itz-egiteko. Erantzun eustan:

—Maite zindudan gorputz ilkor nintzalarik, maite zaitut orain a erantzirik; orixe dala-ta geratzen naz; baiña zu zergaitik zoaz bide onetatik?

—Ene Kaselia,² barriru be egon nintzan lekura biurtzeko egiten dot ostera au —esan neban—; baiña zuk, zelan luzatu dozu ainbeste?

Eta erantzun eustan:

—Ez daust iñok iraiñik egin; nai dauanean eta nai dauana gora jasoten dauan arek igaro-bidea sarri ukatu ba'daust

be, zintzoa da aren naia zuzentzen dauana. Iru illabete oneitan, egia inok eragotzi barik, ekarri ditu arek sar gura izan daben guztiak. Ni be arek artu ninduan samurki, Tiber ibaiko ura gazi biurtzen dan ondar-ertzean aurkitzen nintzalarik.³ Orain be ibai aren agora zuzentzen dau bere egazkada: antxe alkartzan dira beti Akeronte'rantza jaisten ez diran ari-ma guztiak.

Eta nik:

—Lege barriren batek kentzen ez ba'dautzu oroimena edo-ta niri irrits guztiak gozartu oi eustazan mañte-eresien ekandua, arren eskatzen dautzut poztu daidazula pizkat neurre arimea, neure gorputzakin ona etortean ainbat naigabetua da-ta.

Bera orduan, biguin-biguinik «Pentsamentutik mintzo jatan maitasuna» kantatzen asi zan; samur egiazki, oraindik be aren gozotasuna durunduz bait daukat barruan.

Nire maisua, ta ni, eta aregaz egozanak, pozkarioz gainezka gengoan antza, inok beste ezertan gogorik ezpaleu bezelaxe. Gu guztiok aren notak entzun adi-adi gengoazala, ona nun agertzen jakun zaar agurgarria, au oiuka:

—Zer da au, espiritu berankorrok? Zer baldankeri, ze ardurarik-ez dozue au? Zabilte bjzkor mendira, dozuezan loikeriak garbitzera; orreik ez dautzue, ba, izten Jainkoa aitzen emoten,

Usoak ondarra naiz zoragaria pikoka, janari inguruan baturik, geldi-geldi dagozanean, oizko daben aundi-aizerik erakutsi bage, baiña izutzen ditun zerbait inguruko gerta ezkerro, ots-otsean jatea itxi oi dabenez, ardura aundiagoren batek eraginda; era berean ikusi neban nik be talde a, eratu barria nunbait, kantua lnga ta itxasaldean zear sakabanatzen, norantza doan ez dakila edo dabiltenaren antzera. Gure andik alde-egitea be etzan bizkor-ezagoa izan.

(1) Dante'ren ustez. Garbitoki mendia, Jerusalem'i bizkai' aurkitzen da.

(2) Florentzia'ko musikari ta abesle.

(3) Garbitokirako onzia artzeko lekua, Tiber ibaiaren mugan dago.

III KANTUA

Muiña.—*Olerkaria, barriro be Bergili'rekin alkartuz, mendirantza doa. Mendioiñera eltzean, eta egoera billa dabii tzalarik, urreratuz datorkien arima talde bat dakuse.—Miretsita begira eukezan areikana urreraturik, mendira nundik igoten dan itanduten dautse arei, ta arein esana egiñaz atzerantza dabiltzala, arima bat, Manfredo, Sikili'ko erregearena, aurreratzen jako Dante'ri.—Onek diñotsa zelan azken orduan Jainkoagana biurtu xan, eta xelan dagozan an, Garbitokira sartu bage, Elixarekin muker il ziranen arimak.*

Arima areik, errazoiak zentzutzen dauan mendirantza itzuliz, bat-bateko anka-jokoak zeJaian zear sakabanatzen zitu bitartean, nik neure lagun zintzoagana jo neban. Zelan, izan be, joko neban aurrera a barik? Nok lagunduko ninduan mendian zear ígoten? Berak be ba-eban, nik uste, kezka bere barrnan. O kontzientzi garbi arteza! Okerrik txikiena jatzu kezka-íturri latz!

Arein oiñak, egite guztiei duintasuna gitxitu oi dautsen lasterketa itxi ebenean, nire gogoa, bere leen-begiztaldían murgildua egoana, jakin-gura bizitan barriro btzkorturik, begiak itzuli nebazan itxasotik zerurantza geiago nabarmentzen dan muiñera. Atzetik gorri dizditzen eban eguzkia ausita geratzen zan nire itxura aurrean, neugan bait eben oztopoa aren erraiñuak aurkitzen. Bertan-bera itxia nintzalakoan, alborantza biurtu nintzan, lurra neure aurrean baknrrik illun zala-ta.¹ Nire babesleak onela:

—Zergaitik zu oindiño be siñisgogor? —asi zan esaten enegana—. Ez ete do2uz siñisten zugaz nagoala ta 2u gidatzen? Arrats-bera da onezkero nire gorpua, bere barne itzal nengiala, eortzita dagoan tokian. Napole'k dauka Brlndis'eri kendu egin dautsoe. Orain, nire aurrean itzalik ez ba'da, etzattez arritu, zeruko izanak be ez bait dabe itzalik egiten bata-bestearen izpi-erraiñuz. Goi- tndarrak egin ba'dagi guk gorputzean bezela lor-oññazek, bero ta otz, jasatea, baiña ori

zelan dagian ez dauku guri adíerazten. Maketsa da gero, iru nortzutan izate bat daukanaren burubide azkengeak ulev litzakela gure errazoiak, uste dauana. Poztu zaitez, gizakumeok, egiñakín; oro ikus al ba'zengíe, Mari'k ez eukan zetan aur egiñik; eta ikusi zenduezan frutu barik irrikatzen, aal izanik, kezka lez euren barruan sekula ta beti daroen guraria aserik ikusi ba'lebe: «Aristotele ta Platon eta ainitz geiago dakardaz gogora». Orduan, bekokia makurturik, ez eban geiago ezer esan, eta kezkatu lotu zan.

Atarík atara mendiaren oiñera aldu giñean; arkaitz tut malkartsuak idoro genduzan bertan, eta eurok igoteko gitxi litzakezan bernarik azkarrenak be. Lerize ta Turbia³ artean, bide bakarrena noski, ausi-abartsuena, aren aidean zubi bat da, aldatz errez zabala, igaro daitekena.

—Nok daki orain —jalki eban nire maisuak, ibi.lita pizkat bareturik—, zein alderdí dan igoteko errezena, ta zelan igon daiteken egorik bage?

Eta a, buru-makur, zein bide artu pentsatzen ziarduelarik eta nik neure begiak gorantza jaso ta mendian gaíndi znenetzen nitularik, ezker aldetik agertu jakun guregana etorren aríma tal.de bat, astiro ebiltzalako etzirala mugitzen zirudiana.

—Jaso egizuz begiak —esan neutson nik maisuari—; or dogu kontseju nok emona, zu zeurez egiteko gai ez baldin ba'zara.

Begiratu nindun orduan, eta azbegi gozoz erantzun eustan:

—Goazen arantz, eurak astiki bait datoz; zuk, oster, ene seme, beukízu sendo itxarokizuna.

Jente-talde a, guk milla bat oinkada emonda be, abailari on batek bere eskuaz jadetsiko Ieukean almenera egoalarik, mendi-egala estaltzen eben arkaitzetara guztiak joaz, bertan lotu ta potix egin eben, alkar estu-azorik, duda-mudan da-goana ara-ona begira gelditu oi danez.

—O zuok, ondo amaitu zenduenok! —ots-egin eban Bergili'k—. Espiritu dagoneko autatuok! Zuok guztiok, nik uste, itxaron dozuen bakearren, esaidazue norantza daroan mendi onek, igon al daiteken beronen gaiñaldera; denpora galtzeak, bada, dakiana geiago samindu daroa.

Ardiak saletxetik banan-banan, biñan, irunan urten oi díran lez, besteak izukor begiak eta muturra beera jasten dabezala, ta aurrenak dagiana enparauak be egiñik, ari itsatsiz riare ta sotil, a gelditzean, naizta zergaitik ez jakin, eurak be geldituaz, olaxe ikusi neban gugana urreratzen, arpegi lotsakor eta iblli eratsu, talde bildurti ta zorionsu aretako leenengo arima. Nire itzala nigandik arkaitzera baít joian, buru egiten ebenak argia nire eskuma-aldeko Iurrean ebagia ikusi ebenean, gelditu ta zerbait atzerantza egin eben, eta eurekin etozan beste guztiak be, zergaitik jakin ez arren, beste ainbeste egin eben.

—Zuok galdetn ezta be, neuk autortzen dautzuet, emen ikusten dozuen au giza-gorputza dala; orixegaitik eten dau lur gaiñean eguzkiaren argia. Ez zaiteze arritu, baiña siñets egizue, zerutiko indarrez soil-soilki orma oni gaiñartzen saiatzen dala.

Onela mintzatu zan maisua, eta gizatalde prestu arek erantzun euskun:

—Itzul zaiteze, ta jarrai oraindik aurrerago.

Eta aldi berean kiñu egiguen esku-gaiñakaz. Euretatik bat onela asi zan esaten:

—Zareana zareala, biur eistazu zabiltzaJarik arpegia, ta gogo-emon egizu iñoiz munduan ikusi ete ninduzun.

Biur nintzan arengana, adi-adi begiratzen neutsola: zuri-gorri zan, eder eta itxura lerdeneko, baiña bepuru bata ebagirik eukan sastada batez aurki. Nik, apal-apal, ez nebala egundo ikusi autortu neutsonean, arek esan eustnn:

—Begira bada!

Eta zauri bat erakutsi eustan paparraren gaiñekaldean. Gero, barre-irrika, gaiñeratu eban:

—Manfredo nozu, Konstantza andra agintariaren billoba; orregaitik mesedez eskatzen dautzut, barriro ara biurtzean, zoazala nire alaba ederra ikusten, Sizilia'ko ta Aragoi'ko dedu ta ohore diranen ama dozu berau ta; egia esaiozu, besterik esaten baldin bada be. Sastada ilkor bategaz zaurituta neure gorputza aukita gero, parkatzean atsegiña dauan Arengana itzuli nintzan negarrez. Izugarriak izan ziran noski nire obena, baiña ontasun azkenbako danak beso-luze-luzeak ditu-ta, euretan artu oi dau Beragana biurtzen dana. Kosentza'ko artzañak, Kelemente'k atzetik aurka bidali eustanalc, orduan Jainkoaren orrialde au ondo irakurri ba'leu> nire soinazurak Benebento ondoan, zubirako sarreran legokez oindiño, arri astunen babespean. Euriak bustiten ditu orain, eta aizeak bultzatzen erreñutik kanpo, ia-ia Verde ertzean, araxe bait eban ak aldatu tortxo itzaliekin.⁴ Aren madarikapenez, baiña, ez da iñor galtzen betiko maitasunera egundo ez biurtzeko eran, itxaropena lore berdez jazten dan bitartean beñik-bein. Egia da: Eliz Amarekin muker ilten dana, guenean damu izan arren, ur-ertz ontatik at egotea bearrezko jako, mukerkerian edo temati bizi izan zan aldia, ogetamar bider betetea, epe-muga ori otoitz gartsuz labur azia izan ezin beintzat. Begira, bada, zein zoriontsu egin nagikezun nire Konstantza onari zelan ikusi nozun iragarriaz, baita jasan bearra dodan oiñazea adierazo be, emen ba angoen erreguz asko gitxitzen da daukagun mina.

(1) Dante'k bakarrik egian geriza, soindun zalako.

(2) Bergili Brindis'en il zan, baiña Napoli'n lurra enion eutsoen Augusto'ren aginduz.

(3) Turbia, Genoba ondoko aitz ebagia.

(4) Manfredo'ren gorpua obitik ateia egin eben, eta beie azurrik sakabanatu.

IV KANTUA

Muiña.—*Nekez baiña mendira igoteko lekura eldurik, olerkai diak bide-zidor estu malkartsu baten sartzen dira: esku-oiñekin bide egiñez doaz aurrera, mendiak daukan leen-ordokiraiño.—Emen ezarri dira, ta Bergdi'k eguzkia zergaitik aurkitzen dan bestekaldean azaltzen dautso Dante'ri.—Onek, barriz, arkaitz itzalpean etzunik dagozan arima askoren artean, Belakua alper-ontzia ezagutzen dau.—Onek adierazten dautso zelan dagozan bertan, bizitz-burura arte, Jainkoagana bmtzea atzeratu ebenak.*

Atsegiñesz naiz oiñaze etagiñez gure almenetarikoren bat sorgortu oi danez, arima be bere baitan kiribiltzen da, ta, itxura danetik, ez dautso beste indarri men egiten; au, oster, guregan arima baten ondoan beste batek arnasa dagiala uste dabenen aurka dago; ortik, arimea zur ta lur egiñik daukan zerbait entzutean naiz ikustean, aldia gizasemeak konturatu bage doa bere bidean aurrera; bat baít da entzuten dauan indarra ta beste bat arimari oso eusten dautsona; au loturik lez daukazu, ta aske bestea. Ondo nabari izan neban nik au espiritu ari entzutean eta bera mirestean; eguzkia berrogetamar mailla gorago igona 2an, ni artaz oartu bage, arima areik, danak batera, «Or dago zuek galdetzen dozuen bidea» deadarrez asi jakuzan tokira otorri giñanean.

Nekazariak sarri, maatsak gorrizkatzen diranean, zulo aundiagoa itxi oi sasi-eskutadaz, arimak gugandik banandu ziranean guk, gidariak eta nik, igon genduan zuloa baiño. Sanleo'ra eltzen da, Noli'ra jatsi, Bismantoya'ra, tontorre-raino, oiñez be igoten da, baiña an egaz egin bear zan, ego ariñez esan nai dot eta gurari bizizko lumaz, itxaropena ixuri ta argia emoten eustan arek zuzenduta noski baiño noskiago.

Aitz zartatuen artetik zan gure igoera, alde bietatik es-tutzen ginduezan arein ormak, eta azpi latz malkorrak esku-oiñak erabílizera beartzen. Arkaitz garaiaren goiko laba-

rrera, leku edegira eldu giñanean, nik esan naban: «Ene Maisu, orain zein bide artuko?» Eta arek erantzun eustan: «Urats bat be etzaitez atzeratu; jartai zakidaz mendian gora atzetik, zuzentzaille trebe bat ager dakígun arte».

Oso garaia zan mendi-kukutza, begiekin gaudituz eziña, eta adatza orratz-laurenetik erdiunera jasten dan lerroaraiño naiko erripeagoa. Nekatua nengoan, eta oiuz asi nintzakon: «O aita samur! Biur zaitez eta ikus, astiroago ez ba'zabiltz, bakarrik gelditzen zara! ». «Ene semetxo —esan eustan—, saia zaitez onaiño etorten». Eta alderdi artatik mendia osorik inguratzen eban mail-koska bat goratxoago erakusten eustan.

Adorea bait eusten aren itzak erantsi, saia nintzan aren ondora igoten, azkenez be bere oinpean ikusiz aitz-mokor troska. An ezarri giñan biok, eguzki aldera begira, igon giñean lekurantz noskí, ibilli dan bideari so-egitea atsegingarri izan oi da-ta. Leenengotan nik beeko sakonera zuzendu nitun begiak, gero eguzkera jasorik, miretsia geratu nintzan aren izpiak gu ezker-aldetik joten ikusiaz. Laster oar zan olerkaria ni sor-lor nengoala argiaren burdia gure eta Iapar (Alcillon) artean igaroten ikuskatuz. Esan eustan:

—Kastor eta Polux,^y guri goitik eta beetik bere argia bialtzen dauskun ispiliu aregaz batera ba'legoz, Zodiako ikusiko geunke, gorrizkatua, oindiño urrago ikusiko geunke Artz-izarretatik, biraka nunbait, bere oizko bidetik urtena ez baldin ba'dabil beintzat. Au zelan daiteken jakin nai ba'dozu, irudi egizu, zeure baitan batiua, Sion eta mendi au, onela dagozala lurraren gaiñean, biak daukiez osertz bardiña ta boil-erdi ez-bardiñak; ortik, ba, ulermena argi baída-rabiltzazu, laster ikusiko dozu, Faeton'ek² bere txarrerako ibiltzen jakin ez eban bidea naitaez doala mendi onen alde batetik eta lenengoaren alde aurkakotik.

—Egi-egiaz, ene maisu —erantzun neutson nik—, ez neban egundo orren argi ikusi adimurri nirudian alako gauzetan, orain baizen nabari, goiko borobillaren erdian dagon oboa, lur-gerri edo antzeren baten³ Ekuadora deritxana, eta

beti uda ta negu tartean dirauna; ori dala-ta, emendik urrun dago ipar aldera eberrak alde berarrantza ikusi oi eben bestea. Baiña, eder ba'jatzu, leiatsu jakin nai neuke zenbat bide ibilli bearra dogun oraindik, mendi au nilc begiz iritxi daikedan baiño gorago igonik doa-ta.

Ak jardetsi eustan:

—Alakoa bait da mendia, igoten asikeran beti neketsu, baiña batek gorago ta neke gitxiago nabaitu oi dautzu. Ori-xegaitik, urtiraren barna leun-leun doan ontzia baizen azkar zoazala iruditzen jatzunean, orduantxe zagokez bide-txiorraren azkenean. Gorde ordukoxe zure atsedeen-irritsa. Ez dautzut beste ezer eskatzen, auxe bakarrik bait daukat ziurtzat.

Ak itzok ebagi besterik ez, abotsa aditu zan ondoxean:
—Aurretik, bear bada, jarri bearra izango dozu!

Ori entzutean buruak biur genduzan biok, eta arkaitz mokor aundia ikusi genduan geure ezkerretan, aurretik ez nik ez ak autemon ez genduana. Urreratu giñan aregana, ta arkaitz ostean nor batzuk ikusi genduzan, itzalpean gizaki nagí-ustelak egon oi diran lez, etzunik eta geldi. Areititik ba, niri nekatua iruditu jacana, jarririk egoan eta belauinak kurutzaturik, arpegia euron artean eukala.

—O ene jaun atsegin! —jalgi neban nik—; jar egizu begia, txakur zuria bere aizta ba'leu baiño be fardelagoa dirudin orregan.

A orduan gugana itzuli zan, aztertu gínduzan, bere berna-gaiñez begiak bialtzen euskuzala, eta irauntsi eban:

—Zoaz, ba, gorago, ain adoratsu agertzen zarean ezker,

Orduan oar nintzan ni nor neban; oraindik be arnasa iñausten eustan zerbait, baiña ez neban oztopo izan aregana urreratu nendin, eta ni bere ondo-ondoan ikusiz, oztotan jaso eban bere burua, esanaz.

—Ondo ikusi ete dozu eguzkiak zelan daroan bere burdia zure ezker aldetik?

Aren ikara nagi ta itz laburrak erdi-edegi eustazan ezpanak irri-barretan, Gero asi nintzako esaten:

—Belakua,⁴ onezkero ez naitzazu errukior; baiña, esaidazu: zergaitik zaukadaz emen ain jarria? Bidariren bateren zain al zagoz? Edo-ta betiki nagikeriak mende bir-artu ete? Eta arek:

—Ai, anai! Zer ete dakar gora igoteak? Jainkoaren aingeruak, ba, garbitokiko atean jarrita dagonak ez daust araiño eltzen itxiko. Leenen bearrezko da, zeruak, ni kanpo nengoala, nere bizitz-aldian emon ebazan beste bira emon dagizala neure inguruan, nik azkeneiaiaño luzatu bait nituen neure damuzko negar-zotíñak. Jainkoaren grazian bizi dan biotz batetik jagitako otoitzak lagun ez ba'letorkidaz, besteak zer balio daustie, zeruan entzunak ez ba'dira?

Olerkaria, bitartean, igonaz joian gure aurretik, au esanez:

—Zabiltza onezkero; begira, eguerdi-orratza ikutzen dago eguzkia, eta gauak be laster jarriko dau Marrueko itxas-ertzean bere oiña.

(1) Kastor eta Polux, LeoVren semeak. Bikotz Ízar-moltzia eratzten dabe.

(2) Izar-zientzia.

(3) Arrabita-gille ospetsua, baiña nagia.

V KANTUA

Muiña.—*Mendirantz doa olerkaria, ta arima talde batekin buru egiten\ oneik, bizien arteko bat an egoala ta berau bariro be ludiratuko zala jakiñik, biran jarten jakoz oni, euren senideei gorantziak emateko eskutuz.—Beiiko salbame-nari buruz nagi ta zabar jokatu leenengo ta gero, eriotzak*

ez ustean artu ebazanean, euren utsegiñez darnutu izanak dituzu guztiok.—An dagoz, beste batzuen artean, Cassero'ko Jakobo, Monlefelro'ko Bonkonte, eta Siena'ko Pia, guztiak olerkariari azaltzen diardue euren eriotz-zeetasunak.

Itzal areitatik alderatua nintzan ni ordurako ta zuzendari nebanaren oiñatzak jarraituz niñoian; onetan, gibel neukan batek, atzamarrez ni adierazoz, deadar egin eban:

—Ikus! Eguzki-izpiak ez dirudi atzetik dabillenaren ezkerrera emoten dauanik, eta bizi danarena da olako ibillera!

Biurtu nebazan begiak itzok entzutean, eta neuri begira ikusi nituan arri ta zur egiñik, neuri bakar-bakarrik eta nik geldierazten neban argiari begira:

—Zergaitik zeure gogoia orrenbeste kezkarazi, ibiltea be laburtzeraiño? Zuri zer, an abots ixilka, zitzi-pitzika jardunagaitik? Jarrai zakidaz, eta itxi zuzmur dagien jenteak. Iraun egizu trinko, aizeak putz eta ats emonik be burua iñoiz makur —azten ez dauan torrearen antzeko. Gizasemea beti, asmo bat beste baten gaiñ irakiten daualarik, bere jomugatik urrunduz joan oi da, bateren lerak besteren garra naiz-ta aul-azo.

Zer erantzungo nik oni, «ba-noa» baiño. Olaxe esan neutsen, gizona noizik-bein errukarri egin oi dauan margoz arpegia estaldu jatanarren.

Orretan aldaar zear geuganuntz etozan arima batzuk, bertsoz bertso *Miserere* abesten ebela. Baiña nire gorputzak ez eutsela igaroten izten eguzki-izpiei, oartu ziranean, «Oil» luze gozagaitz biurtu zan arein kantua, eta areitatik bik, mezulari legez guregana urreratuz, galdetu euskuen:

—Jar gagizuez jakitun zuen izaeraz.

Eta nire maisuak:

—Itzul zaitezue ta esaiezue bial zaituenei, egi-egiaz bai, onen gorputza aragizkoa dala. Beronen itzala ikustearren, nik susmo dodanez, euren ibillia laburtu baldin ba'dabe, erantzunik naiko daukie; dedu begioe, onurakor litzakie-ta bear daba.

Egundaiño ez neban nik leendik ikusi gau-asikeran izar-lokarik ozkarbian orren azkar ezta eguzki-sartzean dagonilleko odeiak zearkatzen arima areik batzen bizkor gorantza egiten; eta an besteakin alkaturik, gure ganantz biurtu ziran galga barik dabillen zaldi-taldea iduri.

—Gutziz aundia dozu guregana datorren moltzo ori ta eskariren egitera datorkizu apika —esan eban olerkariak—; baiña zuk jo aurrera ta zabiltzalarik egon zurt.

—O arima, jaio zifian soin-atal ber-berakin zorionera zoazan ori! —etozan oiuka—. Geldiaz egizu pitin bat zeure oinkada; begira; gutarikoren bat iñoiz ikusi ete dozun, olakoaren barria mundura eroan dagikezun. E! Zergaitik zoaz aurrera? E! Zergaitik atzera geratzen? Indarrez illak gara gu guztiok, eta pekatari azken ordura arte. Orduantxe argitu ginduzan zeru-argiak; olan damutu ta parkatuz, Jainkoaz onezkoak eginda, atera giñam bizitzatik; Beronek orain bera ikusteko irrikaz indarazten gaïtu.

Eta nik:

—Zuen betarterik, arretaz begiratu be, ez dot nik bat bera be ezagutzen; baiña ni zer-edo-zertan lagun izatea eder ba'jatzue, espiritu prestuok, esaidazue ta nik egingo dauzuet mesede orí zuzendari onen oiñatzai jarrai munduz mundu billa eragiten jatan bake agaitik.

Eta areitako batek oiú.

—Zin-egin ezta be, guztiok dogu uste ona zure naian, eziñak beztu ez ba'dagi beintzat zure gogomin ori. Nik, ba, besteok baiño leen bakarrik mintzatzen naiatzun onek, eskatzen dautzut, Romaña ta Karlo * tartean dagoan eskualdea iñoiz ikus ba'zengikezu, lor egidazu Fano'n zeure otoitz adeitsuen bitartez ango onak eska dagieia nire onerako neure pekatu astunak garbi dagidazan. Angoa nintzan ni, baiña janaritzen ninduan odola atera zan zauri sakonak Antoner'tarren mugetan egiñak izan jatazan, antxe bai, nik ziuf-ziur nengoala uste neban tokian, Sortaldekaok agindu eben ola-xe, zuzenak eskatu baiño geiago gorroto ninduanak; nik

orraitio, Oriako'ra eldu nintzanean Mira'rantz iges egin ba'neu, oraindik arnas-artzen antxe nengoken. Istingara jo neban eta kañaberek eta kokatz-arteak atzeragarri izan jatazan oso, ta jausi nintzan eta ikusi neban neure zanak iurrean osin bat egiten ebela.

Beste batek ondoren esan eban:

—A! Bete bekizu mendi garai ontara ekarri zinduzan guraria, zuk zeure onguraz nirea bete nai dozunez! Ni Montefeltro'koa izan nintzan, ni Bonkome nozu. Jone'k ezik besteak ez dabe nire axolarik; origaitik noa ni buru-makur onein artean. .

Erantzun neutson:

—Zer indarrek edo-ta zer zorik eraso zinduzan Kanpaldino'tik kanpo, zure illobia nun dagoan egundo ez jakiteraino nunbait?

—Oi! —erantzun eban ak—, Kasentino oiñean doa Arkiano deritxon erreka bat, Apenino'n, Ermo gaiñean, jaioten dana. Araxe, onezkero alperrikako izena daroanera, eldu nintzan ni, eztarrian zauritua oiñez igeska ta lau odollez gorritzen. An galdu jatan ikusmena, azken-itx lez Maria izena jalgirik; an jausi nintzan eta antxe geratu zan nire gorputza bakartade gorrian. Egia bera diñotzut, eta zuk beresango dozu bizien artean; Jaungoikoaren aingeruak artu ninduan, eta infernukoak deadar: «O! zuk, zetuko orrek! Zergaitik kentzen daustazu au? Bere betierekoa daroastazu, Iapurtu daustan malkotxo batez; baiña gaiñerakoa ez dot bardintsu erabilliko.

«Ba-dakizu nola lurrun ezóa, euritan jausten dana, eguratsean bätzen dan, otzak eltzen dautson lekura igon baizen azkarki. Orobat ak be, gaitza soilki nai dauan ak batu eban adimen-oldez bere ezin-ikusia ta ke-lurruna, aizeak naasi eban bere izateari dagokion kemenez. Arana ordun, eguna urtu zanean, Pratomagno'tik mendi besanga aundira artekoa, gurmé gertatu zan; goiko zerua aizaro egin zan guztiz, ur biurtu zan aide asea, lodia; euria jausi zan, troketara lerratuz Iurrak iruntsi al Íñan ez ebana, eta errekn guztietako ur-

tiraiñak azi ta ibai nagusira oldartu ziran lez suar bizian, etzan ezer arei eutsi al izatekorik. Nire gorpu izoztuak aren iztabo mugen Arkiano aurkitu eban urez azia ta Arno'rantz eroan eban zírrika-zarraka; nik neure bularrean, oiñazeak sakaildu ninduanean, neure besoz egin neban gurutzea andeatu zan, eta izpazterrez eta sakonez txintxilipurdi erabilli nindun ondoren; azkenez, bere ondar artean estali ta moltsotua gelditu nintzan.³

«A! Mundura itzul zaitezanean, eta ibilte Juzez atsedendu —jarraí eban irugarren espirituak, bigarrenak berea amaitzean—, oroi zaitez nítaz. Pia nozu, Siena'k egin nindun eta Maremma'k (itxas-padurak)zuzitu. Ondo daki ak, orduko alargun, niri jarririk bere ereztuna, ezkontzat beregandu nindinak».

(1) Arkona'ko Marka.

(2) Mira ta Oriako, Padua'tik ur dagozan alderdi bi.

(3) Iñoiz etzan geiago jakin gotpu aren barririk.

VI KANTUA

Muiña.—*Olerkariai beste arima batzuk bidera\ oneik be euren gorputzetatik indarrez bananduak, eta azken-orduan Jainkoarekin onezkoak egiñak.—Batzuen izenak aitatzen dira.—Txeratsu artzen dau Sordello mantuarrak bere errltar Bergili.—Dante'ren mintzo larria Itali zatituaren eta onen gaitz guztiaren errudun diranen aurka.*

Zara^l jokua amaituta, doazanean, txintxilimur eta buruz-beera gelditu oi da galtzen dauana, esku-aldeak gomutara-tuz eta naigabetan eurak buruan irauliz noski; irabazi ebana, ostera, pozik doa jentez inguratua, au aurretik bestea atzetik, eta irugarrena alboan, danak bera zoriondu nairik;

bera ez da gelditzen, baiña, ari ta oni entzunda be, ari eskua luza ta besteagandik aske; gisa onetan da lagun-andantik jagoten,

Olaxe nengoan ni be jentetza estuaren erdian, ona ta ara neure azbegia biurtuz, eta zarraparra artatik ni askatzeko eskatzen. An egoan arezotarra, Tako'ko Ghin basatíaien eskuz eriotza artu ebana, eta etsai-eizan ebillela ito zan bestea. An egoan erreguka, eskuak goi, Federiko Novello, baita Pisa'ko a be, Marzuko onaren barne gotorra diztir-azo ebana. Orso kontea ikusi neban, eta beste a, arimea, ez erruren bategaitik gorrotoz eta bekaitzez baiño, berak autortu oi ebanez, gorputzetik bereiztu ebana, au da, Brose'tar Kepa diñot, eta kontuz bizi dedilla emendik dalarik, Brabante ren andrea, talde gaizkiña goa gerta ez dadin gerokoan.

Alik ariñen santu eitezan euren alde besteak otoitz egiteko eskatzen eusten itzal guzti areingandik jarei ikusi nebanean neure burua, esaten asi nintzan:

—Zeure idazkunen batean, oi ene argi!, zuk argi ta garbi ukatzen dozula dirudi otoitzak ez dauala zeruko erabagiak aldatzeko indarririk, eta jente onak alan be ez dau besterik eskatzen. Itxarobide utsa ete dabe, ala nik ez ditut ondo ulertu zuk esanak?

Eta ak niri:

—Argi dozu nik idatzia; eta onein itxaropena ez dabil oker, gauzak erizmen garbiz begiratu ezkerok; eritxiaren gailurra ez bait da urriagotzen maitasunezko suak emen dagozanak ordaindu bear d.abena, unetxo baten, besterik bete arren; eta nik esaera jarri neban lekuan uts.ak ez dira erreguz zuzentzen, utsa-da-ta otoitza Jainkoagandik alde-eraginda dagozantzat. Zuk, baiña, ez egizu zure eritxia ondu ezpai orren sakonare.n gain, egiaren argia ixuriko dautzunak adimena argitu dagizun arte. Ez dakit ulertzen ete daustazun: Zorione (Beatziz) dakatzut gogora; gorago ikusiko dozu, mendí onen.tontorrean, betargi ta zoriontsu.

Eta nik jardetsi:

—Jauna, goazan ariñago, orain ez bait naz Jeen legez nekatzen; eta, begira, bere aiñua emoten asia da mendia.

—Aurrera joko dogu egunaren barrena —erantzun eustan—, al doguntxo guztian; bídea ostera es da zuk uste lan-go. Zuk, azkenera orduko, itzultzen ikusiko dozu orain gain-degi orrez estaltzen dakusazuna, ots, alderdia, zuk aren argizpiak ausi ez daikezuzan bestean. Ikus an arima bat geldi ta bakar, guri adi-adi; aretxek erakutsiko dausku bíderik laburrena.

Eldu giñan arengana. O Ionbardar arima! ² Zu bai arro, iguingarri! , eta begi kinuetan aundiki, garrantzizko! Ez euskun ezer adierazten, baiña begiratzuz bakarrik beraganatzen izten euskun atsedenean legoken leoiak iduri. Arengana urreratu zan Bergíli igoteko biderik erosoena zeln zan erakuts egigula eskatuz; arek ez eutson erantzun egíndako itaunari, gure sorleku ta bizitzaz galdetu ba'eban be. Nire zuzendari maitekorra orduan asi zan esaten:

—Mantua...

Eta itzala, beregan txit batua, egoan lekutik jagi ta arengana zuzendu zan, au esanez:

—O manruar! Ni Sordello naz, zure lurrekoa!

Eta biak alkar besarkatu eben.

Ai, Itali jopu biurtua, aterpe gaixoti, ekatxik zakarre-nean ontzi lemazain bako; onezkero ez erkien andera, likitszaleena baiño! Arima guren a, bere aberriaren izen ezitia adituz bakarrik, bere urikideak jaiez ospatzen saiatu zan, eta oraín zurean bizi diranak ez dakie burruka barik bizi izaten, arresi ta arroil berberak babesten dituezanak alkarren arteko liskar lotsagarrian suntsi-azorik. Billa, doakabe orrek, zeure tzparterrez, eta so gero zeure barnera, ete dauan bakerik zure zatí batek be. Zertarako doitu eutzun galga Kansantin'ek, aulkia utsik ba dozu? A barik, ain gorria etzan izango zure lotsa. Ai! , elizkoi izan bear zenduenok, eta Kaisar I laga kaderan jarten, Jainkoak orkatzekin zentzatu ez zenduelako, bere ao-ugeletan eskuak jarri zehduezenetik! O

Austria'ko Albert,³ ezikaitz eta basati biurtzen ikusiz bertan-bera laga dozuna, aren jargi-makoa estuagotu bear zendue-
nean! Izarren epai zuzena eror bedi zure odolaren gaiñera,
zigor barri ta distiranta, zure oiñordekoari zentzabide izan
dakion Zuk eta zure aitak, ba, aizu egin dozue, urre-gosez
mendiak besteratuta, eremu izan dadilla aginterriaren bara-
tza. Zatoze ikustera, gizaseme zabar, Menteskarrak eta Ka-
peletarrak, Menaldiarrak eta Filipeskiarrak; areik dagoneko
goibel, eta oneñk aiar eta sumari! Erdu, anker; erdu ta ikus
zure prestuen nausikeria, eta zigor-azo arein larkeriak. Or-
duan dakuskezu Santaflora seguru ta nasai! Etorri ta ikus
ñegarrez daukazu zeure Erroma, alargun eta bakarrik, gau
ta egun deadarka: «Ene Kaiser, zergaitik ez daustazu la-
guntzen?» Zatoz eta ikus jenteak zelan diran maite! Eta
gutaz ezek errukitzen ez ba'zaitu, zatoz eta ikus zeure os-
peak zelan zaitun lotsarazten. Eta lege ba jat, o Jabe
garai!, lurtean gugaitik gurutz-untzatuia izan zifan Orri nil
galde dagizut: Zure begi zuzenak beste aldera itzulirik al
zagoz? Edo-ta gertakuntzaren bat ete dogu, Zuk zeure era-
bagien. sakonean, guk ulertzen ez dogun onen baterako?
Jauntxo gaiztoz beterik dagoz Itali'ko uri guztiak, eta alder-
di baten sartu edozein kalekumek Markel dala uste dau.

Ene Fiorenza, pozik egon zeintek ez dagokizun itz-
beste edo luzatze augaitik,⁴ ain dirdaitsu ta trebe dan zure
erriari esker! Askok biotzean dakarre zuzentasuna, eta be-
rant erakutsi, zurtasun bage uztaira ez eltzearren; baiña zu-
re erriak mingain-puntan daroana dozu. Askok ez dabe nai
arrunten arazorik, baiña deitu barik erantzuten dau zure
erriak, oiuka: «Nik neure burua eskintzen dot! » Poztu zai-
tezj.ba, orain eta errazoiz poztu be; zu, aberats; zu, bake-
tan; zu zogi ta zentzudun! Eta naiko zifaldari egiñak dira
nik egia dinodala frogatzeko. Atenai ta Lakedemoni aspal-
diko legeak emon ebezanak eta aurrerapen ain aundikoak,
ondo bizitzeaz ikasbide bitxia emon eutzuen, zuri orren era-
bagi sakon-zorrotzak ekarri oi dituzun orri datorkizuzanak:
ez bait dira jaristen azillaren erdira zuk urrillean eioak. Zen-
batetan, gogoan dogunetik, legeak, diruak, karguak, eta

ekanduak ez dira aidatu, zeure bizilegunak barriztatuz! Eta ondo oroitu ta argi ikusi ba'dagfzu, zeure burua aurkituko dozu, luma gainean aukerarik ezin idoro-ta, biraren biraz, bere miñari gozadura apur bat emon uste dauan gaixoaren antzera.

- (1) Seikoz jokutzen zana.
- (2) Mantua'ko Sordello, olerkaii ospetsua.
- (3) Iñoiz be Itali'ko gauzetaz arduratu etzann.
- (4) Irri zuiriz gainezkakako pasartea.

VII KANTUA

Muñña.—*Bein ta barriz agur txeratsiak alkarri eginda-koan, Sordello'k arriturik dantzu Bergili dala beragaz mintzu dana.—Onek Garbitokira nundik igon daiteken errezen erakutú daiola eskatzen dautso ta Sordello bera eskintzen da ori egiteko.—Eguzkia sar-urren dago-ta, mendian edegitako ibar zabal batera daroaz, bertan gaba emon dagien.—Emen dagoz gizaseme argi-aotuak, bhi zirala bizitz-lleba ta goraberai loturik, gogamena azken-ordurarte Jainkoagana biurtu ez ebenak.—Sordello'k, eurotatik batzuk erakusten dautsez.*

Biotz-ixuri atsegin alaiak iru-lau aldiz osteratu ziran al-karran artean. Sordello'k atzeratuz, esan eban:

—Nor zarie zuek?

—Jainkoarengana igoteko iñor diran. nrimak mendi on-tara zuzendu aurretik, Oktabi'k obiratu zituan nire azurrak. Bergili nozu ni; ta nik ez neban beste ezergaitik zerua gaJdu federik euki ez nebalako baiño —erantzun eutson nire gj-dariak.

Eta bat-batez miresgarri dan gauza bat begi aurrean ikus-ten daunak lez, siñfistu ta siñistu ez ezbaian «ete da... ez

ete da» esanez, antzera geratu zan a, ta beingoan beeratu zitun begiak, eta apalik arengana zuzentzen zala, samurki besarkatu eban txikiak oratu oi daben lekutik. *

—O zu latindarren aintza —oguzi eban—; zure ízkuntzak zer balío dauan zu bitarteko erakutsi eban, ní jaiio nintzan lekuko ospe sekulakoa! Zer adiek cdo indarrek zakarkidaz ona? Zure itzak entzuteko iñor ba'naz, esaidazu ínfernutik zatozan eta zein barrenetik?

—Naigabezko barrenak oro igaroz —erantzun eutson— eldu naz onaiño. Zerutiko indarrak daragist, eta aren lanez natorkizu. Ez egiteagaitik, ez-egiteagaitik baino galdu dot eguzki garafia ikuskatzea, zuk opa dozuna ta nik beranduegi ezagutu nebana. Toki bat dago an beean, ez goibela oiñazez, baiña illuntasunez² bai; an zinkuliñak ez dira ai-otsak, intziriak baiño. Antxe aurkitzen naz ni aurtxo errubakoak lagun ditudala, giza-errutik jagon baiño leen eriotzaren agiñak grausk-egindakoak nunbait. Antxe nago ni iru birtute doneak eder jantzi ebezanen artean eta, txar barik, au da, akats barik, gaiñerakoak ezagutu ta zintzo bete ebezanakaz. Baiña baldin ba'dakizu ta al ba'dozu, emoiguzu aztarnaren bat garbitokia egi-egiaz asten dan leku aretara alik ariñen eldu gattekezan.

Arek erantzun:

—Ez jaku ipiñi leku jakiñik, eta zilJegi jat gora igon naiz ingurumari ibilli; beraz, el naiteken lekuraiño, gidari nokezu. Baiña, ikus, beerantza doa eguna ta gabaz ibilli ezin gaitzean ezkeru, egoki izango jaku aterpe on baten billa astea. Ba-dira arimak eskumatara, urrintxo baiña. Eder-esten ba'daustazu, arenganaiño eroango zaitut, eta gogo-beteko izango jatzu areik ezagutzea.

—Zelan ori? —izan zan erantzuna—; gabaz igon nai leukena bestek galazo edo-ta ezin igonik geratu ezin-bestean?

Eta Sordello onak lerro bat egin eban zelaian atzamarraz, au esane^:

—Ikusten? Arte auxe be ezingo zeunke igaro eguzkia sartu ondoren eta ez dautzu beste ezalc debekatuko gorantz igotea gauaren illunpeak ezik: onek, ezin-alez, naia dau lotzen. Beera, alan be, itzuli zaitekez eurakaz eta arat-onat ibilli aldatz biran, osertzak eguna itxituan daukan bitartean.

Orduan nire jaunak, arri ta zur, esan eban:

—Eroan gaízuz, ba, ara, gozoro egongo gareala diñozun lekura.

Apur bat aldendu giñanean andik, konturatu nintzan ni mendi-aldea arrakalatuta egoela, emen aranak zortaz eta ebatunaz beterik daukaguzan lez.

—Ara joango gara —esan eban itzalak—, aldapeak zapal-unea dagian. tokira; antxe itxarongo dautsagu egun barriari.

Zear-bide bat, leuna, lur-mokor zakar eta zelai artean, sakosta ertzera eroan ginduzana, ta erdiraiño lez beerantz jasten zana. Urrea, zidar leuna, gorri-miña ta berun-autsa, bedar-uridin, zur landu aratza, esmeralda bizia zatika lertzean, zulo-une ontako bedar eta lora ederren aldean amore emon bearrean legokez kolore bikaiñetan, txikiago dana aundia-goak azpiratu oi dauanez.

Izadiak bakarrik ez ebazan an bere kolorez gaiñak artzen, baiña milla likurta ta usain gozoz be, ezagutzen ez dan naaste bereiz-eziña osotzen ebalako. *Salve, Regtna* abesten eben an ikusi nebazan arimak bedar xean eta lora artean jarrita, leen aranera orduko ikusten etziranak.

—Orain daukagun eguzki urri au ostendu orduko —guri laguntzen euskun ara zuzendu ginduzan mantuarrak esan eban—, orreik dagozan lekuraiño ez dozue nik laguntzerik gurako. Muiño ortatik ikusiko dozuez guztien egiñak eta arpegiak, an beean euren artean ba'zengoze baiño be obeto. Gorenen jarrita dagoana ta egin bear dauana aaztu dauala dirudian arek, eta besteekin abesteko ezpanik igitzen ez dauanak, Errodolfo dau izena, kaisar-jauna izan zana, Italia illik daukien zauriak osatu eikezana ta beste esku batzuen osabidea belu izango zana. Besteak, bere begitartez bizkorraz-

ten dauanak, Moldau'k Elba'ra ta Elba'k itxasora daroazan urak jaioten diran lurraldea jaurri eban. Ottokar³ eristen zan, eta umetatik bere seme Benzeslau'k baiño askoz geiago balio ebana, gero bizardo, lizunkeriz eta alperkeriz erre zana. Eta beste aur-txiki a, betarte ain onbera eban beste aregaz gutíz kutunki mintzatzen zana, igeska ta lili-orien aintza ezainduz, il zan. Akutsu, zelan josten dauan bularra! Ikus bestea antziaka, eskuaz zutikaturik matraillea. Aita ta suin Frantzia'ren ondamera⁴ diranenak; ba-dakie arein bizimodu zatar zikiña, ta ortik datorke alde alde zulatzen ditun nairgabe bizia. Beste a, ain sendokote oiz, eta sudur-aundiarekin batera abesten dauana, kemen guztiaz ornidua izan zan; eta ondoren gibel jezarten dan gaztetxoia izan ba'litz errege, kemen ori ontzi batetik bestera aldatua litzakean, beste oiñordekoiez ezin esan daitekera: Jakobo ta Federiko'k badaukez euren erreñuak, baiña ez batak ez besteak ez daukie oiñordekotasunaren zatirik obeena. Adarretatik gitxitan erne oi da giza-prestatusuna, ta auxe gura dau Arek, Berari eska daiogun emon daroaskunak. Sudur-aundiarentzat be ba-doaz nire itzak, ta ez gítxiago beragaz bat abesten dauan Kepa'rentzat: ori daia-ta, dagoneko, erostaz dagoz Pulla ta Probentza. Landarea azia baiño beeragoko beste, Beatriz ta Margarite gorago nunbait, Konstantza oraindiño bere senarraz illarraintzen da-ta. Or, bizimodu laua eroan eban erregea bakarrik jarrita: Inglatera'ko Endika, bere adarretan ondorengo ohea euki ebana. An besteen artean beerago, lur-rari dautsola, gora begira dagoana, GiJlermo markesa dozu, beragaitik Alejandri ta bertako burrukak Monferrato eta Kanabestarra oindiño be negarrez daukiezanak.

(1) Belaunetan auspez.

(2) Linbua.

(3) Ottokar, Bohemia'koa, Rodolfo'gaz burrukan iñla.

(4) Felipe Edersa, Feiipe IIT'garrenaren seme ta Naparroa'ko Enrike III garrenaren suin.

VIII KANTUA

Muiña.—*Gaba eldukeran, ereserki bat otsegiten dabe ari-mak, eta aingeru bi jasten dira zerutik, arana bertora sartu oi diran suge gaizkiñetatik zaintzeko. Olerkariak orduan ilzallakin batzen dira ta Dante'k Viskonti'ko Nino pisatavra ezagutzen dau.—Sugea dator, baiña aingeruak bideralzen jvkcz ta egoak astinduz soilki iges-eragiten dautsoe.—Konrado Malaspina Dante-gana doa bere erriko albistak eskatu nnik.—Olerkariak etxe prestu ta leiñargi a goraltzen dau.—Konrado'k, ostera, erbesteratzea iragarten dautso.*

Bazan dagoneko itxastarrai barrero be goga-miña jagi oi jaken orduan, ots, euren adiskide onberai agur-esan dautsen egunaren gomutak, biotzak samur-azten dautsezan ordua; eta erromes barria, iltera doan egunak samintzen dauala dirudian ezkillaren otsa urrunera entzutean maitez zauritua sentitzen dan ordua; orrela jazo zan nik entzutea itxi ta arimetatik bat, zutik, besteai entzun egioen eskuparistaz ikusi nebanean. Jaso ta batu zituan esku biak, begiak sortalderantz zorroz-tuz, Jainkoari esango ba'leutso lez; «Ez dot ezeren atazarik, Zu ezik». Eta gartsu baizen gozoro oiukatu eban aren aoak «Te Tucis ante», birloratu ninduana. Besteak ondoren ereserki osoa abestuz jarraitu eben ezti ta jaiera aundiz, goiko gurpil-borobillean begiak ebezalarik. Emen zorroztu, irakurle, ikusmena egia ar daizun; meia bait dozu orain oiala ta bera aldatzea ez jatzu errez izango, egiazki.

Arima-talde argitsu a gero, gora begira ikusi neban, ixillik, zerbaiten zain legez, laru ta apal; eta or, aingeru bi, goitik urtenda beera jasten, suzko ezpata bigaz, makuts eta moko-bagekoz. Orlegiak, osto erne-barrien antzekoak ziran arein jantziak, eta egoen luma berdeak aizeak zaflatu ta kulunkatzen zituan. Bata gu baiño pizkat gorago ezarri zan, eta bestea bestekaldeko ertzetik jatsi zan, arima taldea erdian geratzen zala. Argi ta garbt nabari zan arein uledi beillegia, baiña betarteak begiak lausotzen, diztira geiegian auzartzen dan aalmena legez.

—Biak datoz —esan eban Sordello'k— Maria ren altzotik, laster etorriko sugereangandik arana babestera.

Orixegaitik nik, zein bidetik etorriko zan ez nenkialako, ingurumari begiratu neban eta, izoztua, estu etzun nintzan neure lagun zintzoaren soinburura.

Sotdello'k gaiñeratu eban:

—Orain jatsi gaitez an itzal aundien artean eta eurakaz mintzatuko gara: pozgarri izango jake guztiz zuok ikustea.

Iru urrats, uste dot, jatsi nintzaia bakar-bakarrik, besterik ez, beean aurkitu nintzaneko; ni ezagutu guraz ikusi neban adi-adi begiraten nindun bat. Ordurako illunduz joian eguratsa, baiña ez aren begiak eta nireak, besteen artean leen ostonduta egoana ez ikusteraiño. Neugana egin eban, eta bidera urten neutson nik. Nino epaikari prestu, ¹ atsegin aundia bai damostala zu gaiztetsien artean ez zengozala ikustek! Geure arteko agurtze bero bat-bera be ez genduan aazturik itxi. Gero itandu eustan:

—Zenbat denpora da, urrutiko uretan zear, mendi oiñera eldu zareala?

—Oi! —erantzun neutson—. Oiñoze-tokiak igaroz, gaurgoizean eldu naz ona ta oindiño neure bizitzan nago, emendik ibilki, bestea be irabazi dodan arren.

Eta nire erantzuna entzun-ala, Sordello'k eta arek atzerantz egin eben, bat-bateko izuak jotako jentea lez. Bata Bergili'gana itzuli zan, eta bestea, an jarririk egoan geriza bategana, oiuka: «E, Konrado! ² Zatoz Jainkoaren graziaz zillegi jakuna ikusten». Gero, nigana biurtuz:

—Barrendu ezin leitekezan lez bere leen burubideak gordeten dauazan Ari zor dautsazunaren esker-on aundi-aundiz, ur zabalen bestekaldeko ertzean egon zaitezanean, esaiozu nire Jone'ri galde daiala an erru bakoai erantzun oi jaken lekuan. Ez dot uste amak onezkero maite nauaník, buruzapi zuriak ³ aldatu ebazanetik; oneik ba opa dauz, doakabeak, oindiñokarren be. Ortik errez ulertzen da emakumeagan maite-suak zenbateraiñoiko iraupena dauan, alkar ikustez edo

sarritako ar-emonez biztu ta irazegi ezik. Milandarren ikur-diko larrasugeak ez dauza egingo Galluralco oillarrak egingo eutsan baizen illobi ederra.

Orrela iñoan, eta arpegian eroian, irarrira, biotzean neurri onez irakin dirakian arteztasun arduratsu aren irudia. Nire begiak, ikus-naiz, zerurantz joten izarrak, ardatzetik urrago dagon txirrinka alderdia iduri, nagiago biratzen diran lekurantza. Eta nire gidariak bota:

—Seme, zer dozu ara gora begira?

Eta nik ari:

—Iru argi zuzi areik, alderdf ontaz goi-burua sutan osorik daukenak.

Arek jardetsu eustan:

—Gaur-goizean ikusitako lau izar dizditsuak andíxek jatsi dira, oneik igonik areik egozan tokira.

Berbaz egozalarik Sordello'k beragan erakarri eban, onan iñola: «Or gure etsaia». Eta atzamarra zuzendu eban guk be arantza so-egin gengian. Aran txikiak babes gitxiago daukan aldetik suge bat agertu zan, bear bada jaki garratza EbaVi emon eutsana bera, Adi gaiztoko narratzia bedar eta lora artetik etorren, aldian batez burua itzuliz eta bizkarra miazkatuz, narrua labantzen dauan abere baten gisako. Nik ez neban ikusi, ta beraz ezin dagiket esan, zerutiko arranoak⁴ zelan lokatu ta zirkin egin eban, baiña argi ikusi nebazan bata ta bestea ibilten. Areín ego orleiak eguratsa brintzatzen ebela oartzuz, igesik joan zan sugea, eta aingeruak egal-di bardiñean gora biurtu ziran, euren egoitzera.

Epaikariagana, onek dei egin eutsonean, urreratu zan itzalak ez eban eraso-aldi guzti aretan unetxo baten bere soa nigandik kendu.

—Gorantz zuzentzen zaitun argiak idoro daiala gorengo dizdirara eltzeko beste argizai —asi zan esaten—; Val di Magra'ko edo-ta an inguruko izpar ziurrik jakin ba' zenki, iragar eidazu; ni ba, ango jaun aundi izan nintzan aspaldi dala. Kurrado Malaspina deitzen eustien; ez naz

beiñolakoa, baiña ba al da Europa'n eurak ospetsu ez díran tokirik? Zure etxeak dauan entzuteak goratzen jaunen ize-na ta erri-aldearena, ta au ezaguna da baita berau íñoiz ikusi ez dabeneztat be. Eta ara gora eltzeko dodan gurariagaitik zin-dagitzut zure jatorri zíntzo-prestuak ez dauala galdu ez diru-morroaren aintza, ez ezpateaten diztira. Bai ekan-duz eta bai izatez orren ornidua bait da, buruzagi zitalak lurbira oker-azo arren, a bide artezetik doa, txarrari muzin egiñik.

Eta ak niri:

—Zoaz, ba; eguzkia ez bait da etzungo Aritoa ak, bere lau zangoakaz, estali ta artzen dauan ogean, erítxi adeitsu au, iñoren itzakaz baiño untze aundiagoakaz, zuri buruaren erdian josía izan barik, erabagita dagoan apaia bere bidea geratzen ezpadau.

- (1) Nin Visconti, GaLlura'ko epaikari, ZeedeñVn.
- (2) Konrado Malaspina, Dante etxean artu eben sendikoa.
- (3) Buru-zapi zuriak alarguntzaren ikur ziran.
- (4) Leen aitaturiko aingeru btak.

IX KANTUA

Muiña.—*Olerkaria nekearen nekez kuku egiña, eguna-bar aurretxoan, lokartua geratzen da lo bitartean ikuskari zadortsua dau.*—*Itxartzean Garbitokiko ate aurrean aurkitzen da Bergili'gaz onek ara zelan aldatua izan dan adierazten dautso.*—*Atera urreratzen dira ta berau zaintzen nauan aingeruak, Dante'ren eskabide apalez, bekokietan zazpi P marratu ta oarkizun batzuk egiñez, zabaltzen dautse atea ta biak sartzen dira barrura.*

Aspaldíko Titon'en oe-laguna jadanik argia urratuz joian sortaldeko balkoian, bere adiskide atsegiñaren besoetatik ja-

sarritako ar-emonez biztu ta irazegi ezik. Milandarren ikur-dlko larrasugeak ez dauksa egfngo Gallura'ko oillarrak egingo eutsan baizen illobi ederra.

Orrela iñoan, eta arpegian eroian, irarrita, biotzean neurri onez irakin dirakian arteztasun arduratsu aren irudia. Nire begiak, ikus-naiz, zerurantz joten izarrak, ardatzetik urrago dagon txirrinka alderdia iduri, nagiago biratzen diran lekurantza. Eta nire gidariak bota:

—Seme, zer dozu ara gora begira?

Eta nik ari:

—Iru argi zuzi areik, alderdi ontaz goi-burua sutan oso-rik daukenak.

Arek jardetsu eustan:

—Gaur-goizean ikusitako lau izar dizditsiak andixek jatsi dira, oneik igonik areik egozan tokira.

Berbaz egozalarik Sordello'k beragan erakarri eban, onan ínola: «Or gure etsaia». Eta atzamarra zuzendu eban guk be arantza so-egín gengian. Aran txikiak babes gitxiago daukan aldetik suge bat agertu zan, bear bada jaki garratza Eba'ri emon eutsana bera. Adi gaiztoko narraztia bedar eta lora artetik etorren, aldian batez burua itzuliz eta bizkarra miazkatuz, narrua labantzen dauan abere baten gisako. Nik ez neban ikusi, ta beraz ezin dagiket esan, zerutiko arranoak⁴ zelan lokatu ta zirkin egin eban, baiña argi ikusi nebazan bata ta bestea ibilten. Arein ego orleiak eguratsa brintzatzen ebela oartzuz, igesik joan zan sugea, eta aingeruak egal-di bardíñean gora biurtu ziran, euren egoitzera.

Epaikariagana, onek dei egin eutsonean, urreratu zan itzalak ez eban eraso-aldi guzti aretan unetxo baten bere soa nigandik kendu.

—Gorantz zuzentzen zaitun argiak idoro daiala gore-nengo dizdirara eltzeko beste argizai —asi zan esaten—; Val di Magra'ko edo-ta an inguruko izpar ziurrik jakin ba' zenkí, iragar eidazu; ni ba, ango jaun aundi izan nintzan aspaldi dala. Kurrado Malaspina deitzen eustien; ez naz

beiñolakoa, baiña ba al da Europa'n eurak ospetsu ez diran tokirik? Zure etxeak dauan entzuteak goratzen jaunen ize-na ta erri-aldearena, ta au ezaguna da baita berau iñóiz ikusi ez dabeneztat be. Eta ara gora eltzeko dodan guraria-gaitik zin-dagitzut zure jatorri zintzo-prestuak ez dauala gal-du ez diru-morroaren aintza, ez ezpatearen diztira. Bai ekan-duz eta bai izatez orren ornidua bait da, buruzagi zitalak lurbira oker-azo arren, a bide artezetik doa, txarrari muzin egiñik.

Eta ak niri:

—Zoaz, ba; eguzkia ez bait da etzungo Aritoa ak, bere lau zangoakaz, estali ta artzen dauan ogean, eritxi adeitsu au, iñoren itzakaz baiño untze aundiagoakaz, zuri buruaren erdian josia izan barik, erabagita dagoan apafak bere bídea geratzen ezpadau.

- (1) Nin Visconti, GaUuralco epaikari, Zeedeña'n.
- (2) Konrado Malaspina, Dante etxean artu eben sendikoa.
- (3) Buru-zapi zuriak alarguntzaren ikur ziran.
- (4) Leen aitaturiko atgeru biak.

IX KANTUA

Muiña.—*Olerkaria nekearen nekez kuku egiña, eguna-bar aurretxoan, lokartua geratzen da\ lo hitartean ikuskari zadortsua dau.*—*Itxartzean Garbitokiko ate aurrean aurkitzen da Bergili¹gaz\ onek ara zelan aldatua izan dan adierazten dautso.*—*Atera urreratzen dira ta berau zaintzen nau-an aingeruak, Dante'ren eskahide apalez, bekokietan zazpi P marratu ta oarkizun hatzuk egiñez, zabaltzen dautse atea ta biak sartzen dira barrura.*

Aspaldiko Titon'en oe-laguna jadanik argia urratuz joian sortaldeko balkoian, bere adiskide atsegiñaren besoetatik ja-

reiña; dirdir egien aren bekoldan, gizasemeak bere buzta-
nez zauritu daroazan pizti otzaren irudia taiutzen eben bi-
txiak, eta gauak gorantz joaz gu gengozan lekutik, urrats
bi emonak zituan orduko, eta irugarrenerako be egoak bee-
rantz makurtzen asia zan, ni, Adan'en erentzia aldean ne*
roian-eta, loak menderatu ninduan eta bedar gaiñean etzun
nintzan, antxe bostok jarrita gengozan toki-toldan.

Egaberak bere kantu ituna, goiz-leen, asten dauan orduan,
bere leenengo aien gomutaz bear bada, eta gure adimena,
aragiz azkeago ta gogaiz ez ain astun, bere ikuskarietan doi-
doi igarle danean, begitandu jatan niri amesetan arrano bat
nekusala zeruan dindil, urrezko lumakaz, egoak zabal beera
jasteko gertu; eta antxe egoala, uste izan neban, Ganimede'k
beretarrak ítxi zituan lekua, goi-goiko batzarrerako arrapa-
tna izan zanean. Neure artean irauliz nenbiLlan:

—Au bear bada ementxe dabil bakarrik eiztari oi daua-
nez, eta ez dau apika beste iñun bere erpaz eizarik jasotea.

Gero iruditu jatan, bira batzuk emon ostean, oiñaztarri
lez jasten zala izukor, suzko borobilieraiño neroiela. An gu
biok, bera ta ni, uste neban, sutan gengozala. Ta irudiz iku-
sitako su arek ainbestean erreten nindun ezkerro, loa eten
bear nai ta nai ez.

Era berean itxartu zan Akile be, begi edegiak inguruka
itzuli ta nun aurltzen zan ez ekiala, bere amak, Kiron'i
kendurik, besoetan lokartua Skiros'era aldatu ta andik gero
gerkarrak^l atera ebenean. Bardin iratzarri nint2an ni be be-
tartetik iges egin eustanean loak; eta laru be laru geratu
nintzan izuaren izuz otz lotzen dan gizonaren antzera. On-
doan neure babeslea neukan bakar-bakarrik, eta eguzkia or-
duko goitik ebillan ordu bi baiño geiago 2Írala, ta itxasoa
zan nire ikus-alderdia.

—Ez izan bildurrik —esaustan nire jaunak—; gomuta
zaitez, leku onera eldu gara-ta: ez makaldu, sendotasunean
sendotu baiño. Or, jaritxi zara dagoneko Garbitoki ondora;
begira inguratzen dauan arresia, an sarrera be ao bat ikusten
dan lekuan. Lendik, egunaren aurrelari dan goiz-nabarrean,

zure arimea soin-barru lo egoalarik, an beean, lorez apaindurik dagoan toki aretara, emakume bat eldu zan, esanez: «Ni Argia naz; itxi eistazu lo dagoan au eroaten, eta ariñagotuko dautsot bidea». Eta Sordello ta beste itzal sotillak an gelditu ziran; ak artu zinduzan, eta eguna argitzean, gorantz etorri zan, eta ni aren lorratzai jarraika. Emen itxi zinduzan, baiña aurretik niri sarrera edegi a erakutsi eustan bere begi zoragarriakin, eta gero a ta zure amesa batera joan ziran.

Ezpaiak argi-azo ra egia nabaritzean susmoak uste on biurtzen jakozan gizonak lez, aldatu neban nik be neure zera, ta gidaria, kezka barik ni ikusiaz, arkaitz gora igoten asi jatan. Nik be gorantza jarraitu neutson atzetik.

Ondo dakusazu, irakurle, zelan noian neure gaia gorosten; etzaitez arritu, ba, gero ta antzetsuago berau ermotu ta jazten alegintzen ba'naiatzu.

Urreratu giñan, eta lenengotan ao-zulo bat, orma bat banatzen dauan zirrikitu antzeko batera eldurik, are bat ikusi neban eta iru mailla beean ara igoteko², kolore askotakoak, eta atezain bat oindiño ez itzik ez pitzik esan ez ebana. Eta nik neure begiak gero ta geiago zabalduaz, goragoko mailla gaiñean ikusi neban jarririk, alako bitarte nik jasan ezindakoz. Ezpata biljostua eukan eskuan, bere izpi-erraiñuak gunganantza dirdaituz; ni beraz, alperrik saiatzen nintzan aregan neure beigak jarten.

—Erantzun ortixek: zer gura dozue? —asi zan esaten—; nok zuzentzen zaitue? Kontuz gero gorantz igonaz, kalterik izan ez daizuen!

—Zeruko andra batek, gauzok jakiñik —bota eutson nire maisuak—, oraintsu esan euskun: «Zoaze ara, atea a da-ta».

—Eta arek ondo zuzendu ditu zuon oiñak —jardetsi eban atezain adeitsuak—. Zatoze, ba, ta igon gure mailla-diak.

Ara joan gintzazan; eta aitz zurizkoa zan leenengo zurgu-mailla, landua ta aratza; ni nazan lez ispillutzen nintzan

reiña; dirdir egien aren bekokian, gizasemeak bere buzta-
nez zauritu daroazan pizti otzaren irudía taiutzen eben bi-
txiak, eta gauak gorantz joaz gu gengozan lekutik, urrats
bi emonak zituan orduko, eta irugarrenerako be egoak bee-
rantz makurtzen asia zan, ni, Adan'en erentzia aldean ne-
roian-eta, loak menderatu ninduan eta bedar gaiñean etzun
nintzan, antxe bostok jarrita gengozan toki-tokian.

Egaberak bere kantu ituna, goiz-leen, asten dauan orduan,
bere ieenengo aien gomutaz bear bada, eta gure adimena,
aragiz azkeago ta gogaiz ez ain astun, bere ikuskarietan doi-
doi igarle danean, begitandu jañan niri amesetan arrano bat
nekusala zeruan dindil, urrezko lumakaz, egoak zabai beera
jasteko gertu; eta antxe egoala, uste izan neban, Ganimede'k
beretarrak itxi zituan lekua, goi-goiko batzarrerako arrapa-
tua izan zanean. Neure artean irauliz nenbillan:

—Au bear bada ementxe dabil bakarrik eiztari oi daua-
nez, eta ez dau apika beste iñun bere erpaz eizarik jasotea.

Gero iruditu jatan, bira batzuk emon ostean, oiñaztarri
lez jasten zala izukor, suzko borobilleraíño neroiela. An gu
biok, bera ta ni, uste neban, sutan gengozala. Ta irudiz iku-
sitako su arek ainbestean erreten nindun ezkeru, loa eten
bear nai ta nai ez.

Era berean itxartu 2an Akile be, begi edegiak inguruka
itzuli ta nun aurkit2en zan ez ekiala, bere amak, Kiron'i
kendurik, besoetan lokartua Skiros'era aldatu ta andik gero
gerkarrak^l atera ebenean. Bardin iratzarri nint2an ni be be-
tartetik iges egin eustanean loak; eta laru be laru geratu
nintzan izuaren Í112 ot2 lot2en dan gÍ2onaren ant2era. On-
doan neure babeslea nei^kan bakar-bakarrilc, eta egu2kia or-
duko goitik ebillan ordu bi baiño geiago 2Írالا, ta itxasoa
zan nire ikus-alderdia.

—E2 Í2an bildurrik —esaustan nire jaunak—; gomuta
zaite2, leku onera eldu gara-ta: e2 makaldu, sendotasunean
sendotu baiño. Or, jaritxi 2ara dagoneko Garbitoki ondora;
begira ingurat2en dauan arresia, an sarrera be ao bat ikusten
dan lekuan. Lendik, egunaren aurrelari dan goiz-nabarrean,

zure ariñjea soin-barru lo egoalarik, an beean, lorez apaindurik dagoan toki aretara, emakume bat eldu zan, esanez; «Ni Argia naz; itxi eistazu lo dagoan au eroaten, eta ariñagotuko dautsot bidea». Eta Sordello ta beste itzal sotjllak an gelditu ziran; ak artu zinduzan, eta eguna argitzean, gorantz etorri zan, eta ni.aren lorratzai jarraika. Emen itxi zinduzan, baiña aurretik niri sarrera edegi a erakutsi eustan bere begi zoragarriakin, eta gero a ta zure amesa batera joan ziran.

Ezpaiak argi-azo ta egia nabaritzean susmoak uste on biurtzen jakozan gizonak lez, aldatu neban nik be neure zera, ta gidaria, kezka barik ni ikusiaz, arkaitz gora igoten asi jatan. Nik be gorantza jarraitu neutson atzetik.

Ondo dakusazu, irakurle, zelan noian neure gaia gorensten; etzaitez arritu, ba, gero ta antzetsuago berau ermotu ta jazten alegintzen bariaiatzu.

Urreratu giñan, eta lenengotan ao-zulo bat, orma bat banatzen dauan zirrikitu antzeko batera eldurik, ate bat ikusi neban eta iru mailla beean ara igoteko², kolore askotakoak, eta atezain bat oindifio ez itzik ez pitzik esan ez ebana. Eta nik neure begiak gero ta geiago zabalduaz, goragoko mailla gaiñean ikusi neban jarririk, alako bitarte nik jasan ezindakoz. Ezpata billostua eukan eskuan, bere izpi-erraiñuak gumanantza dírdaituz; ni beraz, alperrik saiatzan nintzan aregan neure beigak jarten.

—Erantzun ortixek: zer guia dozue? —asi zan esaten—; nok zuzentzen zaitue? Kontuz gero gorantz igonaz, kalteril< izan ez daizuen!

—Zeruko andra batek, gauzok jakiñik —bota eutson nire maisuak—, oraintsu esan euskun: «Zoaze ara, atea a da-ta».

—Eta arek ondo zuzendu ditu zuon oiñak —jardetsi eban atezain adeitsuak—. Zato2e, ba, ta igon gure mailla-diak.

Ara joan gintzazan; eta aitz zurizkoa zan leenengo zurgu-mailla, landua ta aratza; ni nazan lez ispillutzen nintzan

bertan. Bígarrrena, gorri baiño baltzizka geiago, arri latz idorresko zan, luze ta zear arrakaJatua. Irugarena, besteen gaiñ zurkaiztua, porfid-arria iruditu jatan, zanetatik ixuri-odola baiñen gorria. Jainkoaren aingeruak onen gaiñean eukazan bere oin-azpi biak, ate-zubi gaiñ jarririk egoanak eta niri diamantekoak zirudianak.

Nire gidariak, nik gogoz jarraitzen neutsola ikusiaz, iru mailletatik gora eroan ninduan, onan esanez:

—Eska eiozu apal-apal, zabal dedilla giltzarrapoa.

Jainkoti aren oiñ doneetan auzpez jarri nintzan, eta edegi eistala arren eskatu neutson, baiña aurretik iru kolpe emon neutsazan neure bularrari. Zazpi bidar idatzi eustan bekokian P izkia³ bere ezpata zuriz, eta: «Barruan zagokezanean, leia zaitex —esan eustan— orban oneik garbitzen».

Errautsa edo lur zumel erabil-barria zan aren jantzien kolorea, ta giltz bi atera zituan aren azpitik, urrezkoa bata⁴ ta zidarrezkoa bestea, ta lenen zuriaz eta gero oriaz, edegí eban atea, nire poz aundirako.

—Giltz oneitatik batek uts-egin eta morroilloan ondo biratzen ez danean —esan euskun—, ate au ez da edegiten. Bata, bestea baiño bikaiñagoa da; besteak, alan be, ganora ta jgurdizi geiago eskatzen dauz edegi aurretik, berau baita bultz-gailluari indarra ezarten dautsona. Kepa'gandik artu nebazan nik, eta ak esan eustan geiago uts-egin nengiala atea zabalduz, itxita eukiaz baiño, nire oiñ-aurrean auzpez jausten dan jentea bada beintzat.

Gero bertatik saka egin eutson ate doneari, esanez:

—Sar zaitex; baiña gogoan izan, kanpora biurtzen dala atzerantz begitzen dauana.

Ate sagaratuen orriak, meatz sendo doiñutsuz landuak, orpo-gaiñ biratu ziranean, ez eben olan kirrinka egin ezta ain garratz agertu be Tarpeia, Metelo ona kendu eutsoenean, gero austuta itxjrik. Lenengo otsera biurtu neban bu-rua, adi-adi ta *Te Deum laudamus* entzun huditu jatan, abots nastuetan doiñu gozoz abestua. Entzun nebanak eragin be-

rezia sortu eban niregan, organuz lagunduta abesten dana aditzeak langoxea ziur asko, musikea bai ta itzak aldian baten baiño entzuten ez dirala.

- (1) UUsek eta Diomedek, bere ixil-tokitik atera ta gudura eroan eben.
- (2) Luzi edo Argia'k, grazia itxuratzen dau.
- (3) Zazpi pekatu buruak.
- (4) Urrezko giltza, autor-entzuleak daukan aginpidea.

X KANTUA

Muiña.—*Aitx bizian egiñiko bide lakar, biurri zear olerkariak Garbitokiko leenengo goi-sapaldara eltzen dira; berton, ailz-zurizko ormetan jainkozko trebetasunez zizelkaturik ikusten dabez kondaitz-zati batzuk, apaltasun-eredu ta ikasbide diranak ain zuzen.—Onei begira dagozala, arima pillo izugarria dator eurakana, sorta aundiak lepoan dakarrezala, toki aretan arrokerizko obenetatik garbitzen diranak.*

Arimen maita-lera, irritsak erabil-bage daukien atearmailla igarorik barrura sartu-ala, malkiu- dan bidea be itxuraz lau iruditzen bait da, ak egiñiko zaratean igarri neban itxi egin ebela oster a be; eta nik neure begiak arantza biurta ba'neuz, zer izango ete neban uts orren atxaki egoki?

Urrindu ta urreratu egiten dan olatu-kara, alde batetik bestera kulunkatzen zan arkaitz brintzatuan gora igon genduan. «Emen ígurdizi ta maiñaz jokatzea egoki izango jaku —esaten asi zan nire aurrelaria—, alde batetik edo bestetik izurtzen asiz doan alderdirantz urrera gaitezana». Eta astiroagotu zituan bere oinkadak, eta illargi-larrin beeratua bere oera eldua zan, eratzan nairik nunbait, gu meargune atatik urten orduko; baiña, andik askaturik eta lur-une zabalean, mendian leenengo ingurua sartzan dan lekuan, aurkitu giña-

nean, ni nekatua ta biok, a ta ni, bidearen barri bage, lau-
une baten gelditu giñan, eremuko bideak baiño be bakartia-
go zanean.

Uts-muga bereízi daroan kanpo-ertzetik, bestekaldez gora
doan murrutzarraren oiñera, iru bider lez neurtaziko giza-
soiñaren luzerakoa, eta nire begiak jadetsi al Jeikeenez ezker
naiz eskoi aldetik, beti bardña iruditu jatan koska-egal a.
Gure oiñak ez eben oindiño an gaiñean urratsik emon, eta
konturatu nintzan, inguruko ormatzar a, gora igoteko bide-
rik ez eukana, aítz zurizkoa zala, ta ez Polikleto ¹ bakarrik,
baita izadia bera be bekaitzez izteko aiñako ozka txikizko
edergailluz apaindua.

Ainbat urtez negarka opa izandako bake agintza ekarri-
rik lurreratu ta luzaro be luzaro itxirik egon zan zerua ede-
gi eban aingerua, geure aurrean agertzen zan egi-egiazko;
jarfera gozo amultsuan bertan zizelkaturik, irudi ixilla emo
ten ez ebalarik. «Ave» —Agur!— iffoala zin-egin zeikean;
antxe egoan bai, antzertua, maitasun gurenari atea edegitean
giltzari emon eutsana; bere egokeran baita irarrita eukazan
«Ecce ancilla Dei» —Ona emen Jaunaren mirabea—, argi-
zarian moldatzen dan irudi bat baizen argi ta eder.

—Or bakarrik ez egizuz begiak jarri —esan eustan nire
maisu onberak, gizasemeak biotza dauken lekuan neukanak,
orixegaitik biurtu. neban arpegia, eta Mariaren atzean ikusi
neban, nire oinkadak zuzentzen ebazana egoan alderditik,
beste edesti bat arrian irarritakoa; beraz, ni Bergili'ren aure-
tik igaro ta arengana urreratu nintzan, begiz obeto ikusteko
eran jarririk. An aitz zuri berberaren gaiñ zizelatuta egozan
kutxa sagaratua —egotzi bako arazoa bildurgarri egiten—,
burdi ta idi ekarleekin. Aintzin-aldean agiri zan jentea, da-
nak zazpi taldetan bananduta, nire zentzuetatik bati «Ez»
eta besteari «Bai, abesten dabe» esan eragiten eutsoelarik.
Edu berean, an antzertuta ikusten zan intzentsuaren ke au-
rrean, ez etozala bat begiak eta sudurra euren artean baiari
ta ezari buruz. Ontzi donearen aurretik joian, jauzika ta
dantzai, salmulari apala, ta jazokun atan errege baiño geiago

ta gitxiago zana. Aurrez aurre, jauregi baten leioan iruditua, Mikol zurturik egoan begira, emakume amorrazia ta tristea bai'litzan.

Nengoan lekutik oiñak mugitu nitun Mikol'en² atze-kaldea agiri zan beste kondaira bat urretik ikusteko. An egoan adostua erromar agintariaren ospe gurena, onen egitsariak eragin bait eutsoen Gregorio'ri bere garaipen aundira; Trajano kaisar-jauna gogo dot aitatu. Aren galgari alargun batek eusten eutson, negar-malkoz urtua ta naigabez itoa. Aren Ínguruan, zaldunekaz beterik agertzen zan bea, ta onein gaiñ urrezko arranoak zabukutzen ziran aizetan. Etrukarriak, guzti arein erdian, adierazten edo eban: «Jauna, apen naitela egizu neure seme Íllaren eriotzaz, agaitik naigabetua bait naukazu». Eta ak erantzun bide eutson: «Itxoin, ní biurtu arte». Eta ak, artegatzen dan pertsona baten antzera: «A, ene jauna! , ta zu biurtzen ez ba'zara?». Eta berak: «Nire lekuan dagoanak apenduko zaitu». Era emakumeak: «Besteak egín legikeen onak zuri zer?, zeuk egin zeinkena zuk piper itxi ba'dagizu?». Arek orduan: «Nasai zaitez, joan aurretik, egoki da ba nik neure eginktzunai erantsun dagiedan: zuzenbideak nai ta ermkiak geldi-erazten».

Iñoiz gauza barririk ikusi bakoak³ asmatu eban, izkera bitxi au; barria guretzat, emen ez bait da olakorik aurkitzen.

Ni ainbeste apaltzaunezko irudi ikusiaz gozartzen nintzalarik, egillea oroitzuz atsegiñako ziranak nunbait, «Ona nun natorren, oinkada labur etorri be —olerkariak marmar—, ainbat eta ainbat arima; oneik biaJduko gaitue goragoko mailletara».

Gauza barriak ikusteko joranez neukazan begiak arengana biurtzeko etzirn nagí agertu. Ez dot nai, irakurle, zure asmo ona auldu dadinik, Jainkoak nola nai dauan zorrak ordaintzea entzunez. Ez egiozu nekearen itxureari begirik atxiki: gogora ondoren datorkiona; gogora eizu, txarrenera jorik be, epai. aundíaren eguna baiño aruntzago ezin daitekela joan.

Itza artu ta berbetan asi nintzan:

—Maisu, gugana etorritz igitzen diranak ez jataz pertsonak iruditzen, ez dakit zer diran, ikusia lausotzen bait jat, Eta erantzun eustan:

—Lurrerantz makur-azten ditu euren oiñaze-min astunak, eta neure begiak be ezin ebezan lenengotan ondo be-reizi. Baiña begitu ara tinko, ta leia zaitez aitz arein azpitik datozenak begiz joten; arengandik aterako dozu bako-txak zeLan bularrari txupi egiten dautson.

O kristiñau arroak, doakabe errukarriak, adimenetik gaixo ta itsu zagozenok, atzera eragLten dautzuen urrats gai-ñean bermatzen zarienok! Etzarie gogoratzen arrak gareala gu, ezeren eragozpen barik zuzentasunerantza egaz dagian zerutar mitxeletea eratzeko jaiok? Zergaitik arrotu oi da zuen espiritua, mamorro zatar batzuk besterik ez zariela, erdi-egiñik geratu zan koko-mota baten antzera?

Soru edo sapairi eusteko maitxo lez batzutan belaunak bular ondoan daukan irudi bat ikusten dan antzera, ra one-lakoak ikustean euren sasi-atsekabeaz egi-egiazko samiña biotzeratzen dabenez, orrelaxe nekusan nik arima areik, bu-ru-belarriak areikan ipifii nebazanean. Egia, geiago edo gi-txiago makurtuak egozan, sorbalda gaiñ pixu geiago edo gi-txiago eroien neurrian; baiña jasankorren agertzen zanak be-rak be, negarrez, au ifioan itxura zanez: «Ezin daiket geiagó».

- (1) Polfklea, gerkar etilaria, ospe aundikoa.
- (2) Mrkol, Sauren alaba.
- (3) JairJcoa.

XI KANTUA

Muifía.—*Arima balek diñotsenari jaramon egiñez, esku-ma aldera zuzentzen dira olerkariak, leen-birunda ibilleko\ eta onetan, Hunbert Aldobrandesi Santofore'ko kondeen se-*

mea agertzen jake, ta Aligheri Oderisi ezagutzen dau> munduko ospe utsalaz mintzo jakona; probentzat Salvani'ren bariak be emoten dautsaz, an bertan bere arrokeritik garbitzen dagoana.

«O gure Aita, zeruetan zagozana, ez eurai esitua, baiña bai an goian jarria, zeure leenengo sorpenai baiño maitasun aundiagoz; santua ízan bedi zure izena ta izaki orok goretsi bedi zure al-izatea zure jakituri onberari eskerrak emotea zuzen etá egokí dan legez. Betorkigu zure erreñuko bakea, geurez ezin dogu-ta jadetsi bera ez ba-datorkigu, ezta geure indar guztiak erabillirik be. Aingeruak oro zeuri eskintzen dautzue euren naia, osana abestuz, begie gizonak be eurena Zuri eskiñiaz. Ernoiguzu gaur eguneroko ogia, berau barik ba, eremu lakar onetan. atzerantz doa aurrenengo joan nai dauana; eta guk parkatzen dautsogun lez gaítz egin dauskunari, Zuk be, biotzbera, parka eiguzu, merezi doguna gogotan euki bage. Gure onoiemena ez egizu jarri ain errez kikiltzen dalarik, arerio zarragaz tentaldian, baiña jagon gaizuz.beragandik, ainbeste eratan esesten gaitu-ta. Azken otoi au, Jaun maitekor, ezta gugaitik egiten onezkeru, ez bait dogu bear, geure atzetik diranen alde baiño».

Lege onetan eurentzat eta geuretzat bide ona eskatuz joiazan itzal areik, bakotxa. noizik-bein amestu oi dan lakoxe lor edo sorta-pean, e2-bardintsu zanpatu ta nekatuak, leenengo inguruz ebiltzan danak biraka, munduko goibelduratik garbi-azo zeitezán. An beti geure onagaitik- eskatzen bada, emendik^J, ze ez dabe egin al izango arein onerako, eskatuz ta egitez, gurari ona Jainko-graziaz batera daukienak? Bidezko da arei emendik eroan ebezan seta-orbanak xaurzen laguntzea. garbi ta azkar, 2eru-izarretara igon daitezkezan.

«A! Zama-arindu zaiezala laster zuzentasunak eta errukiak, egoak astindurik opa dozuenez goratuak izan zaitezen! Erakus eiguzue zein alderditik igon daiteken arñño, zurubirantza; eta bide-zidor bat baiño geiago ete dagoan, eta orrela bá'lit2, lakar-ezagoa 2ein dogun; nigaz datorren au,

ba, Adan'en eragizko sortaz jantzirik daukagu oíndiño, ta, beronek nai ezta be, ibil-urri da igokeran».

Ni jarraika niñoianak ebagitakoai erantzundako itzok. argi ez genduan jakin noregandik etozan; baiña aditu gendun esaten: «Eskumatik. ertzez-ertz; erdue geugaz. eta aurkituko dozue aurki nor bizi bat igon daiteken ígarobidea. Eta neure buru atroa ezi ta arpegia beera eroaten beartzen nauan arkaitz-mokorra eragozpen ez ba'litzakit, ori, oindiño bizirik, ezaguna jatan ala ez jakiteko, izentatzen ez dan ori begiratuko ncuke, oiñaze ontaz errukitu dedin. Latitar ízan nintzan ni toskar aundi bategadík ernea; Gillermo Aldobrandesko izan zan nire aita; ez dakit onen izenik iñoiz entzun dozuen. Antxiñako odolak eta nire aurretikoen egintsari bikaiñak egin ninduen orren arro-putz, eta, guztion ama gogora ekarteke, gizaseme. oro arbuíatu neban; ortik il nintzan azkenez, sienarrak dakienez eta Kanpañatiko'n² umee-taralñoko guztiak be jakitun dagozanez. Ni Hunbert nozue; ta arrokeriak ez eustan niri bakarrik kalte egín, nire senitarteko guztiai be ondamendi.bardiña ekarri bait dautse berak. Egoki da, beraz, pixu au eroatea neure gaitz-zorra Jainkoari ordain dagiodan arte: bizidunen artean egin ez nebana, emen egin bear illen artean».

Ari obeto entzuteko. makur neukan burua; *eta* areitako batek. ez nigaz mintzatu zanak. tropikatzen eban pixupetik begira, ikusi ta ezagutu nínduanean, dei egin eustan, begiak doi-doi jaso ta jarririk, guztiz nekatna ebillan eta,

—Oi! , ez zara zu Orderisi —esan neutson nik—, Ago-bbio'ko dedu, ta Paris'en argitzekoa deritxen erti aren ospea?

—Anaf —esan eban ak—, boloñar Franko'k margozten dauzan kartoíak, ikusgarriagoak dituzu; berarí dagokio orain aomen oro *t*[^] niri zati pitiño bat bakar-bakarrik. Bizitzan ez nintzan ni orren emoilie izango, biotza menderatzen eustan guztia gaíndituko leia biziagaitik izan ez ba'litz. Emen kitutzen da olako arrokeriaren zorra; ta emen be ez nintzateke egongo, pekatu egin al izanda be, Jainkoagana biur-

tu izan ez ba'nintz. O giza-aunditasunaren burgoikeria! Labur bai irauten musker zure gorenak, garai zakarrak ez baldin ba'datoz! Zimabue³ zala uste zan errege margo-alorrear, eta orain Giotto'k arrakasta, ain zuzen aren entzutea illundua dala. Edu berean Guido batek ostu dautso besteari izkuntzaren aintza, ta onezkeru bear bada jaioa da bata ta bestea abitik erauziko dítuna. Munduko ospea ez da orain emendik eta gero andik datorren aize-bolada besterik, eta izenez aldatu oi da alderdiz aldatzen danez. Zure entzutea uste dozu aundiagoa Ízango dala aragia txit zaartua zugandik jausten danean, edo ume ziñala il ba'ziña txintxirria ta popiña itxi aurretik, milla urte igaro leen nunbaít? Betikoarri begira ori aldi laburragoa da, zeruan astiro mugitzen dan inguruari begira, begien itxi-edegi bat baiño. Nire aurretik astiro astiro doanak, Toskana guztia bete eban izen aundiz orain barriz ozt-oztan zerbait esaten da Siena'n, ixilka, emengo jaun genduan, gaur emagaldua lez orduan arroa zan Florentzia ren amorrazioa suntsitua izan zanean. Zure otsomena joan-etorriko bedarraren kolorea lez da, ta bera margultzen dauana lur lakarretik erne-azten dauana bera da.

—Zure egiazko itzak biotza asetzen dauste apaltasunez, nire aundikeri-putza lurra jota itxirik; baiña, nor da oraintxe mintzoz aitatzen zenduan ori?

—Probentzat Salvani —erantzun eustan—; eta emente dago arrokeriz Siena osoa bere eskuetara ekarri nai izan ebalako. Orixegaitik dago onan, eta orrelaxe dabil atsedean barik illez gero. Olako dirutan ordaindu bearra dau emen an bestaldean ausar eta urtenegi izan danak.

Eta nik:

—Arek, damutzeko, bizkz-muga eldu arte sarreratik kanpo itxaron bear ba'dau ta ona igoten ez bada, bizi izan zan aiña urtez otoitz onak bere alde egin ezik, zelan emon jakon oni ona etortea?

—Aintzatsu be aintzatsu bizi zanean —erantzun eban—, aske ta bete-betea, ezeren lotsa barik, Siena'ko enparantzian aurkeztu zan, eta an, Karlos'ek espetxeratzean jarri eu-

tson zigorretik bere adiskidea askatzearren, zan guztiak dar-
daraz jarteraiño lotsa-iraiñei arpegi emon bear izan eutsen⁴.
Ez dot geiago esango, diñotzudana illuna dana dakidan
arren; baiña denpora gitxi ígaroko da, zuk ulertu daike-
zun eran uritarrak gauzea ipiñiko dautzuela. Egite orrek
zabaldu eutsozan mugalde areik.

- (1) Dante'k lurrean dagoala idazten dau.
- (2) Hunbert il zan eraso lekua.
- (3) Zimabue, Florentzia'ko margolaria, Giotto'ren maisu.
- (4) Deabrua dakar gogoia.

XII KANTUA

Muiña.—*Dante'k, Oderisi laga ta inguru atako goi-za-
balean dabillega, azpian margoztuta ikusten ditu alako gi-
zaseme ospetsurik asko, euren arrokeriagaitik ipinitako
ainitz zigor-eredu diranak.—Bidera jatorke gero aingeru bat
olerkariari, ta bigarren goi-aldera igoteko zurubia dagon leku-
ra zuzentzen ditu.—Aingeruak, bere egoak astinduz baka-
rrik, P bat alderantzen dau Dante'ren bekokitik, au leen bai-
ño bizkorrago ta emeago aurkituz.*

Bikuztuak, buztarriari lotu idiak lez, niñoian ni zama-
turiko arima aregaz, irakasle maiteak itxi enstan bitartean;
baiña esan ebanean:

—Itxi eizu ta zabiltz, emen on da-ta bakotxak ekiña-
lean, bere ontziari oialez eta arraunez bultz-erngitea—, zut
jarri neban neure gorputza, ibilte egokiari dagokionez, nire
pentsamentuak apal baizen lau iraun eben arren. Ibiltz ni-
ñoian, ba, ta gogo onez jarraitzen nebazan maisuaren urra-
tsak, Biok erakusten genduan egiazki bizkorvak giñala, esan
eustanean: «Erats egizuz begiak, ondo etorriko jatzu-ta, bi-
dean obeto ibiheko, oiñak nun ipinten dozuzan ikustea».

Lurrean edegitako obiak, gomutapenak iraun dagian, obiratuak nortzuk izan ziran oroiterazten daberen ezaugarriak agertzen dabezaten lez, eta sarritan aín zuzen negarrari emon oi jako, biotz-berai bakarrik ziztatzen dautsen oroi-pen-akuluak eraginda; orrelaxe nik be neure burua, baiña irudi obez ta antzetsuagoz, menditik at luzatuz doan bide aren zabaluneak adierazota.

Alderdi batetik nekusan edozein izaki baiño beiñago ta prestuago sortua izan zana, zerutik beera jausten, oiñaztarrri lez (Luzbel). Briareo * nekusan zerutar geziz zauritua, zetzala, beste aldetik, lur-gaiñ astun, bere soin lkor izoztua. Tinbreo nekusan, eta Palade ta Marte, izkillotua oraindik, bere aitaren inguruan, erraldoien soin-atal sakabanatuak begiratzen. Nemrod nekusan, eregi ikaragarriaren oiñean, miretsita lez, Senaar'en beragaz batera arro agertu ziran jentea' begira. O Niobe!, zu bai ikusi zindudazala begi samin-garriaz, bidean zear zeure zazpi seme ta zazpirak illak ziranen artean antzetzua! O Saul, zelan, agertzen zinan an, zeure-zeurea zan ezpataz ilda, Gelboe'k, geroztik ez euri ez iruntz jausten somatu ez eban mendian! O Arañe zoro, erdi-armiarma biurtua ikusten zindudazan zu, zeure kalterako eundu zenduan lanaren zati artean etzuna its eta goibel! O Erroboan, ozt-oztan agertzen zan emen zure irudi zema-tzaillea; baiña bildurak joa, iges ziñoiazan burdi batean, iñok be atzetik erasoten ez eutzularik.

Azpi lakarrak baita erakusten eban Almeon'ek zelan garesti ordaindu-azo eutsan bere amari zori-gogorreko edergai-llua², agertzen eban, bai, semeak zelan oldartu ziran Senakerib'en aurka jauretxe barruan, eta itxi eban bertantxe jllik. An agertzen zan Tamiri'k egindako triskantza ta emondako ikasbide kirats lazgarria, Ziro'ri esan eutsonean; «Zu odol-egarri zinan, eta nik odolez zaitut asetzen». Ondo erakusten eban olan, nola igesari emon eutsen azpiratuak izan ziran asiriarrak, Olofernes illa izan zanean, eta baita aren sarras-ki ostean geratzen ziran ondakiñak be.

Troi ikusten neban, errauts eta naspil-ondar biurtua. O Ilion! Lur-joa ta zatar bai margozten zinduzala an bereiz-

ten zan ikurrak! Nor izan ete zan, espiritu me-zot*rotzenari be arrimena erne azoko eutsazan itzalak eta litsak an marrazu zítuan margolari edo-ta zizel-maisua? Illak illak, bi-ziak bi-ziak zirudien: areik egiaz ikusi ebazanak ez eban nik baiño obeto ikusi nik buru-makur niñoiala bidean zapaldu nebana. Eba'ren seme-kumeok, beraz, arro zaiteze, ta ortz-arro bide egin; ez egizue bururik makur-azo zeuen zorigaiz-toko bitxidorra ikusteko!

Aurrera jo genduan mendíari bira egiñik, eta nire gogo artegatuak uste eban baiño geiago aurreratua egoan eguzkia bere ibil-bidean, nire aurretik joiana, beti zur, mintzoz asi zanean:

—Jaso burua, orren oldozkor joateko ordua ez da-ta. Be-gira: an aingeru bat, guregana etorteko gertu; ikus seiga-rren mirabea be itzuliz dator egunaren zerbitzutik. Begiru-nez jantzi egizuz arpegia ta ibilkera, gu gora eroatea eder izan dakion. Gogora eizu egun onek ez dauala geiago zirt-zart egingo.

Aren oarkizunai txit egiña nengoan ni aldia alperrik ez galtzeko, alako gaitan ezin bait eustan íllun itz-egin. Gure-gana etorren izaki ederra, zuriz dotore, ta aren arpegiak goi-zeko izarra zirudian dizdizka. Besoak zabalik eta gero egoak be zabalik, esan eban:

—Zatoze; emetik ur daukazuez maillak, eta dagoneko errez igongo zarie gora. Gitxi baiño ez dira dei onetara da-tozenak. Gizakumeok!, gora egaz egiteko jaiok, zer dala-ta aize orren gitxik erasten zaitue?

Pendaitza mozturik egoan lekurantz eroan ginduzan; an bere egoakaz astindu eustan bekokia, bide segurua agintzen eustalarik.

Eskuma aldetik, Rubakonte gaiñean, ondo zuzenduriko uri³ gaiñez nausi agertzen dan eliza kokatzen dan mendira igoteko, gora naiezko oldar latza eten oi danez, kontu-libu-ruak eta neurriak seguru egozan garaietan osotu zitan mai-lladietatik igoteko nunbait, orrelaxe biguntzen da pendiza,

beste aldetik zut-zut jasten dana; alde batetik eta bestetik, alan be, arkaitz garaia ikutuz joan bear da.

Andik aurrera barrenduz giñoiazala, abots batzuk «Beati pauperes spiritu» abesten eben, ítez adierazo ezindako modu2 abestu be. A! , obiok baí dirala bestekkoak infernu-koen aldean! Kantuz sartzen da emen, eta an beean, negar-marraska uzuz. Mailla sagaratuetan gora giñoíazan eta leen zelaian baiño aski bizkorrago nengoala íruditzen jatan; nik, ba, itaun:

—Maisu, esaidazu, gauza astuna bai kendu jatala gaiñetik, ibilten ez bait dot ia bape nekerik nabaitzen?

Erantzun eustan:

—Bekokian josita daroazuzan P-eak, kendu-ur dagozanak, leenengoa lez osorik ezereztu diranean, oiñak zeure naiari lotuak eukiko dituzu, ta neke-izpirik oartu ezeze, atsegiña izango jake gorantz egitea⁴.

Orduan gertatu jatan buruan zer-edo-zer daroanari jazoten jakona: buruan daroa, baiña ez daki zer, besteak dagiezan kiñuetatik zerbaitegaz konturatu arren; eskuez baliaturik igarten alegíntzen dira, billatu ta idoro, ta ikusmenak bete ezin dauan zeregiña lortu oí dau. Eskumako atzamarralc luzaturik giltzdun aingeruak bekokian irarri eustazan izkietatik sei bakar-bakarrik aurkitu nebazan; onei begi emonik, nire bidaleari barrel-zuria loratu jakon ezpan-ertzean.

(1) Eun besodun erraJdoia, Jupiter'egaz burrukatzeagaitik. zerutik amildua.

(2) Tantalo'en alaba, ilten ikusi zitun bere amaJau alabak, La tona'ri irri egin eutsolako.

(3) Florenzia.

(4) Aingeruak, Dante konturatzake, P bat (arrokería) kendu dautso.

XIII KANTUA

Muiña.—*Bigarren inguruan bekaitzeko pekatutik gar-
gitzen.—Olerkariak, egaz doazala, maitasunezko gertari ba-
tzuk gomutarazten dabezan espiritu batzuk ikusten dabez.—
Ondoren, bekaizti ta tukutsuen arimakaz topo-egiten bi-
dean.—Bekaiztiok zurdatzez jantzirik dabiltz, eta betosko-
lak loro ta burdiñ-areiz josirik daroez. —Siena'ko andrandi
Sapia'gaz mintzaten da Dante.*

Mailladiaren goikaldean gengoan. Emen, bigarren aldiz dago urten-une bat, ara eltzen dana garbitzen dauan mendi aretan. An bertan karel batek bira dagi inguruka, leenengoak lez; baiña itxiagoa dozu onen makurraren uztaia. Ez neban ikusi itzal-litsik, ezta iñoiz egon ziranen aztarreniñ be, uts ormea ta uts bidea, arriaren kolore ori-ubela.

—Jenteari itanduteko emen itxaroten ba'dogu —buru-iraulka iñoan olerkariak—, nik uste dot gure erabagia geia-go belutuko dala.

Begiak zuzendu ebazan gero eguzkira, adi-adi; eskumako alderdiz erdia egin eban igitzeko, gorputzaren ezker-aldeari bíra eragiñik.

—O argi gozo —asi zan esaten—, zeuganik entzindua naz bide barritik sartzen! Zuzen gagizuz, emen zuzenduak izan bear dogunez. Zuk galdatzen dozu mundua, zuk argi egiten bere gaiñ; errazoi berezirik aurka ez dagoanean, zure izpiak izan bear dabe bidari beti.

Emen millarri batez zenbatzen dana, orixe zan gu andik zear ibilli giñana, aldi laburrean, leiak estutzen ginduzalako; ta geugana etozala oar giñan egazka, baiña ez gendu2an ikusi, maitasunezko maira samur dei egiñez mintzaten ziran espirituak. Egaz igaro zan leenengo abotsak «Vinum non habent» iñoan argi-argi, eta geure atzetik urrindu zan gauza bardaña esanez; eta onek aldenduz joiala guztia entzutea itxi aurretik, beste bat igaro zan deadarka: «Oreste no-

zu ni», eta au be etzan gelditu. «O! —esan neban nik—, aita, 2e aots dira orreik?». Eta ni itaunka nengoalarik, irugarrenen batek iñoan: «Maita egizuez zeuen arerioak be». Eta nire maisu onak, oi:

—Bekaitzaren errua zigor-azten da inguru ontan, baiña maitasunaz erabiUiak dira zartailluaren ariak. Aurkakoen aiñako izan bear edeak; neure aburua danez, entzungo dozuz nik uste parkamenaren ígaro-bidera orduko. Baiña ezar eizuz begiak airean eta geure aurrean ikusiko dituzu arimak jarrita, ait2-zuloan zear totoriko baktotxa.

Orduan, leen baiño zabalago jarri nebazan begiak; aurrean begiratzuz, itzalak ikusi nitun arriaren antz-antzeko maindirakaz jantzita. Eta apur bat eurreratxoago egin genduanean, deadar au entzutea errez jakun: «Maria, otoitz gure alde»; eta «Mikel», eta «Kepa», ta «Santu guztiak».

Ez dot uste gaur Inr-gaiñ dabillen gizonen artean ain gogorrik dagoanik gero nik ikusi nebanak errukira eroango ez leukenik; arimen ondoan aurkitu ta euron egiñak argi somatu, oiñazeko malkoak jausi jatazan begietatik. Zurdatz iguingarriaz estalduta begitandu jatazan; batak besteari sorbaldez eusten eutson, eta danak egozan ormeari eutsoela. Itsuak be, nok edo zek eutsi ez daukenean, orrelaxe jarten diia elizako ateetan eskupeko eske; batak bestearen gaiñean makur oi dau burua, iñoren errukitasuna bizkorrago sortazteko, ez bakarrik euren itz-soiñuz, baita oindiño gitxiago aizatzen ez dauan soinkeraz be. Eta itsuai eguzkia eltzen ez jaken lez, bardin orain aitatzen dodazan itzalai be, ez jaken eldu gogo zeruko argia, burdin-ari batek ba zulutzen zituan danak, eta lotzen betazalak, miru basatiaz egin oi danez, iñoiz be geldi ez dagolako.

Ibiltzen niñoiala iruditzen jatan kalte egiten neutsela, niri begiratu ezin eustenai; beraz, neure aolkulari zurragana biurtu nintzan. Ondo ekian ak zer esan nai neutson neure jokera mutuaz; eta ez eban itxaron nire itaunik, beingoan adierazo baiño:

—Mintzo zakioz, baiña labur ta zuurki.

Bergfli, egal-koska jausi arriskutsu atatik etorkidan urreratuz, ezetariko esku-bandak esitzen ez dauan atatik ain zuzen. Itzal eraspentsuak neukazan beste aldetik matraillak negar-anpuluz asetzen eutsezan aiena-intziria joskura izugarritik urteten izten eutsoela. Eureka biurtu ta asi nintzakien esaten:

—O zuok, goi-argia ikusteko ziur zagozenok, besterik ez bait da zuen guraria! Jainko-graziak garbi daizala laster zuen barru-loiak, zuen adimen-ibaia garbi jatsi dadin bertatik. Esaidazue, atsegin eta maitekor izango jat-eta, zuen artean arimen bat ete dagoan latindar dana; barari be bear bada on izango jako nik jakitea.

«O ene anai! Egiazko uriko uritar gara guztiok, baiña zu bizi zala ItahYn zear ibilli zan norbaitegaitik itaunka zatoz». Erantzun lez edo, au uste izan neban entzun, ni nengoan lekutik aurreratxoago; obeto entzun-naiez, ba, geiago urreratu nintzakon. Itxurazko bat ikusi neban beste itzalen artean zain neukana; eta iñok itanduko ba'leust «Zelan?», itsuak egin legez, okotza gora jasoaz erantzungo neuskio.

—Gora igotearren ainbat bezten zarean espiritu ori —nik ots—, niri erantzun zeustana zu baldin ba'zara, jar naizu jakitun zeure sorterri ta izenaz.

—Siena'ko izan nintzan —erantzun eban—; beste oneikaz xautzen dot emen neure bizitza txarra, Ari eskatuz mal-kotan emon daigula Bera ikustea. Sapia² eristen arren, ez nintzan. Eta ziria sartzen dautzudanik uste izan ez daizun, entzuidazu, diñotzudan lez, zoroa izan ez ba'nintz, neure urteen makoan orduko beerantz niñoiarrik. Kolle'tik ur-ur egozan nire uritarrak, landan etsaiakaz batera, ta nik Jainkoari eskatzen neutson Ak erabagita eukana bete zedilla. Suntsituak izan ziran bertontxe, eta urrats garratzetara bear-tuak; jazar-aldia ikusirik, iñoiz somatu ez dodan lakoxe poz-tasuna sentidu neban; neure arpegi ausarta zerura zuzenruz, Jainkoari ots-egin neutson; «Gaur-geto ez dautzut bildurrik! », sasi-zozoak egin oi dauanez eguraldi ona agertu ordukoxe. Bakea nai izan neban Jainkoaz neure bizitz-azke-

nera, ta ez nintzateke oíndiñokarren emen egongo penitenti-bidez neure zorra ordaintzen, Pier Pettinaio'k nitaz ondo naiez errukiturik, bere otoitz doneetan gogoan euki nindulako izan ez ba'litz. Baiña, nor zara zu izan-egoeraz itaunka zoazan ori, uste dodanez begiak zabalik eta mintzatzean arnasa artzen dozun ori?

—Nire begiak be —nik erantzun— emen daukazuz oíndiño jasorik, baiña denpora laburrean, txikia da-ta nik bekaitzez norbaiti begiraturik egindako makurra. Askoz aundiagoa da beeko oíñazearen aurrean niri arimea zurturik izten daustan izu-ikara, oraindik be an ikusi dodan zamak pixu astun dagist-eta.

Eta arek niri:

—Nok ekarri zaitu, ba, ona gora, gure artera, osterabeera biurtuko zareala uste ba'dozu?

Eta nik:

—Onek, nigaz dagoan eta ezer ez diñoan onek. Ni bizi naiatzu oíndiño; beraz, esaidazu, gogo autatu orrek, ni bizi nazan lekuan bat-edo-batek zure alde zerbait egiteko bere oíñak erabiltea gurako dozun ala ez.

—Oi, gauza barria dantzudan au! —ak jardetsi—, eta ezagun da Jainkoak maite zaituna; lagun zakidaz, bai, zeure otoitzakaz. Eta zuek naien dozuenagaitik, eskatzen dautzut, egunen baten Toskana'ko lurraldea zapal ba'dagizu, biur daizula nire senitartean nire ospe ona. Zuk ikusiko dozuz Talamone'gan ustea daben jente uts aren artean, eta Diana'ren biila ibilli ziranak artu eben baiño be etsipen aundiagoak galduko ditu, baiña geiago galduko dabe oíndiño itxas-gizonen-buruzagiak ⁴.

(1) Oreste'k ez eban nai Pilade adiskideak bere orde z burua eskintzerik.

(2) Andra aundikia Ghinibaldo Sarazini'ren emaztea, oso bekaizti.

(3) Frantzisko Doneaien Irugarren odenakoa, guztiz Jainko-zalea.

(4) Talamone, sienatarrak opa eben portu bat; Diana zan iturburu baten izena; buru-zagiak ur-biila ebiltzanak.

XIV KANTUA

Muiña.—*Leen esanari jarraituz, Duka'ko Gido'k Kal-boli'ko Rinier beragandik ur egoanaren zera azaltzen dautso Dante'ri, baita Arno ibarreko erri askotako oiturak be. Bere illobaren lotsakizunak eta gerenak iragarten dautsoz.—Erro-maña endekatu dalako illeta Dante'rekin: garai aretako gizaseme leiñargi ta erritar zintzo askoren izenak aitatzen dira.—Azken baten, olerkariak espiritu areingandt^ banatze-rakoan, trumoi antzeko burrundara entutzen, bekaiztientzako zigor-otsa noski.*

—Nor dogu, eriotzeak egoak eman orduko, mendiari ín-guru dagion eta begiak kxi-edegi bere naitara egiten dabe-zan ori?

—Ez dakit nor dan, baiña bakarrik ez doana ba-dakit; galde egíozu zeuk urrago bait zagoz, ta ar eizu maitekiro ítz-egin daian.

Au iñotsen nitaz alkarrí eutsela eskoi neukazan espi-ritu bik; gero, niri itz-egiteko buruak zutiturik, batak au esan eban:

—Gorputz barruan oindiño, zerurantz zoazan arima ori! Poztu gaizuz, mesedez; esaiguzu nundik zatozan eta nor na-rean, egin jatzun eskerrak ba arriturik gaukaz, leendik ikusi bako gauza da-ta.

Nik erantzun neutson:

—Tockana'n zear doa Falterona'n ^l jaioten dan errekazto bat, eun milla-arrí ibillita be asetzen ez dana. Orren ertzean dagon urian artu neban nik izatea; elperrekoa litzateke nor nazan zuri esatea, nire izena ez da-ta oindiño asko otsegiña.

—Zure gogoan ondo barrendu ba-dot —erantzun eustan leenengo mintzatu zanak—, Arno'z diarduzu zuk.

Eta bestek jardetsi eutson:

—Baiña, zergaitik il-azo dau onek ibai aren izena, gau-za lazgarriakaz egin oi danez?

Eta itandu jaJcon itzalak onan:

—Ez dakit; baiña bidezko da olako ibarraren izena iroltzea; bere jatorritik, bada, Peloro² jaregin zan apenin-mendi a dagon lekutik, gauza bardiñik nekez ikusten dan aiñako ugaritasunaz, ain zuzen; zeruak itxasotik artua —ibaiak daroana emendik ateraten— atzera biurtu daroan uneraiño, suge bat baizen izterbegitzat daukie onoimena, dala tokiaren zoritxarrez, dala zirikatzen dituan griña gaiztoen erruz, ibar aretako biztanleak izadia oso daukie aldatua, Kirke³ jan-eragin ba'dautsez larrak. Txarri zikin artean, ezkurrez ez giza-jakiz alikatzeko oba diranen artean nunbait, zuzentzen dau leenengo bere ur-tira urria. Txakur txolñiak gizentzen ditu ondoren, beerantza jatsiz, euren indarraí dagokiena baiño be amorratuagoak, eta muturra okertu daroa areingandik nardatzaille. Jatsiaz dator, eta lodituago ta txakur geiago aurkitzen dñtu, obi madarikatu ta doakabean otso⁴ egifiik. Arla-zintzut ebagi aonetatik zear, beerago jatsiz, luki-meak maltzurkeriz ondo zanpatuak, manturioaren bildur ez diranak. Ez dot beste batzuk entzun arren esan barik itxiko; ta ondo datorkio oni, egiazko espiritu batek iragarten daustala gogoratzen ba'dau. Zure illoba dakust otso arein eiztari ibai zakarraren egalean eta izu-laborriak joak daukaz guztiak. Arein aragia bizirik dau saltzen, eta il egiten dauz gero abere zaarrak ilten diranez: asko izten dauz bizi bage, ta ber-bera dedurik bage. Odoldua dator oian baltzetik; bere leen-egoerara milla urtetan ez bturtzeko eran alakoa itxirik.

Kalte neketsualc igarten entzuten dabezanaren arpegia artegatzen dan antzera, andik-emendik arriskua datorkiolako, orrelaxe ikusi neban nik entzuteko itzulita egoan beste ari-mea, urduri ta goibel entzundako itz areik ausnartuz. Bataren itzak eta bestearen itxurak, euron izenak jakin-naiez jarri ninduan, eta eskari adeitsuz itandu neutsen. Beraz, leenengo mintzatu jatan espirtuak au gaiñeratu eban:

—Zuk nai dozu nik zuri agitea, zuk niri egin nai ez daustazuna. Baiña, Jainkoak nai dauan ezkeru zukan bere

grazia ain dizdítzu ager dadin, ez dautzut ezik emongo; jakizu, ba, ni Duka'ko Gido nazala. Nire odolak bekaitzez irakín bai irakin gizaseme zorionsu bat ikusi ba'zendu, ni laru, ubel, its aurkituko ninduzun. Neure azitík artzen ditut burtxok. O giza-jente! Zergaitik ípínten dozu biotza zatikide izan ezin daiteken lekuan? Rinier da au; Kalboli etxeke aintza ta dedua, bere onoimenaren, birtutearen oiñordeko iñor be egin ez jakona. Eta ez dira bere odolekoak soilki Po, eta mendi, ta itxaso ta Reno tartean, egiari ta gogo atsegiñari buruzko iñoren onetik mozkindu diranak, muga orren barne dana bait da landara pozoitu, beraz lurra lamduta be, berandu baiño ez dira erauziak izango. Nun dagoz Luki ona ta Arrigo Manardi? Pier Traversaro ta Karpiña Guido? O erromañar sasikume biurtuak! Noiz Bolonia'n Fabbro bat ber-jaioko? Noiz Faenza'n Fozko'ko Bernardin bat, azi pitin batetiko kimu txairo? Ez zaitez arritu, toskanar ori, negar ba'dagít, Prata'ko Gido, Azzo'ko Ugolin, gure artean bizi izandakoa; Federiko Tignoso ta onen lagunak, Traversara etxekeak eta Anastagi'tarrak (bata ta besteak itzaliak gaur), andreak eta zaldunak, egite arrigarria ta maitasuna ta gizalegea sort-erazten eben adiguriak eta txerak, an biotzak orren gaizto biurtu ziran lekuan. O Brettinoro! Zergaitik ostondu zure sendia, beste askorekin, ez kutsutzearren iges egin ebanean? Ondo dagi Bañakabal'ek ez sort-araziz; eta txarto Kastrokaro'k, eta txartoago Konío'k, alako kondeak sort-erazten leitzen diranak. Pagani'tarrak ondo ibilliko dira deabrua joan daitenean, baiña ez da origaitik aren gomutea egundo be garbi ta txukun geratuko. O Fantolin'go Ugolin, seguru dago zure izena, illun-azo daiteken endekaturik ba onezkero itxaroten ez dalako. Baiña zoaz jadaneko, negar egiteak orain mintzatzeak baiño poz aundiagoa bait dakar. Onenbestean naigabetu nau gure alkar-izketak.

Guk ba-genkian arima kutun areik, ibilliz, naigabetzen genduzala; ixilduz, beraz, bide onetik genbiltzanaren ezau-garri jakun. Gero aurrera jo ta bakarrik geratu giñanean, aizea urratzen dauan dizdiza zirudian abots bat etorri jakun aurretik, esanez: «Aurkitu nagian edonok ilgo nau», eta

ígesari emon eutsan, odeia bat-batez edegiten danear* urrintzen dan ostotsa lez. Ta aren otsa il zaneko, ona beste bat ozkartsu tximistari azkar jarraitzen dautson trumoia bailitzan: «Aglauro⁵ naz ní, arkaitz biurtu nintzana», eta nik orduan, olerkariarengana urreragotu nendin, atzerantz emon neban oínkada bat eta ez aurrerantz. Nare egoan eguratsa nun-naitik; ak esaustan: «A izan zan galga gogorra, gizasemea bere eginbearren muga-barru euki bearko leukena. Baiña zuok amuskiari agiñak bizi-bizi ezarten bait dautsazue, zeuon antxiñako etsaiaren amuak tira egiten dautzue, ta gitxi balio dabe beraz galgeak edo-ta etordeiak. Dei dagitzue zeruak, ta zeuon inguruan dabil biraka, bere betiko edertasunk erakutsiz, eta zuen begiak alan be lurrera begirutzen. Oro dakusanak zigor-azten zaitue, egi-egiaz.

- (1) Falterona, Apenin-mendi katea; antxe jaioten da Arno.
- (2) Peloro, mendi bat; onen azpian daulcazu SiziJia'ko lur-muturra.
- (3) Kirke, sorgiña, gizonak abere biurtu. oí ebazan.
- (4) Otsoak, fJorent2Iarrak ziran. .
- (5) Atenailco errege Zekrope'ren alaba, bekaízti zalako> aitz biurtua.

XV KANTUA

Muiña.—Bigarrenetik irugarrengora igoten dan lekuan dagoz olerkariak.—Asarrekorren garbi-lekua.—Gora doazala, Dante'k, Duka'ko Gido'ri entzunak edesten dautsoz bere maisuari.—Dante gaiñezkaldian jausten.—Aintxiñako otzan-eredu batzuk.—Kezka laiño itsuan murgil.

Aurtxó bat lez beti ikeran dagon boronbíllean, egunaren asieratik irugarren orduaren azkeneraiño dagoan beste geratzen jakon eguzkiari, zirudianez, gabara eltzeko: an arratsaldea zan eta emen gaberdia. Izpiak arpe^i erdian zauritzen

ninduen, mendiari bira osoa emon eta zuzen bai zuzen sarkalderantz bait giñoioazan; ortan sumatu neban nik leen baiño dirdir biziagoak itsutzen ninduna, ta zergaitik zan berau ez nekialako lurmenak artua geratu nintzan; eskuak, ba, bepuru galñez jarteraiño jaso nebazan, argi geiegitik begiak jagoteko aurre-malda egin nairik.

Uretatik edo ispillutik urtendako erraiñu dirdiratua bestekaldera doan lez, jatsi zan modu-moduan urtenik, arriaren jaustetik aldenduz zokondo ber-beraz, experientziak eta antzeak erakutsi oi dauskunez, orrelaxe iduritu jatan niri be, neure aurrean dirdiratutako argi bat zala, ni zauritzen ninduna; bertatik, beraz, aldendu nitun begiak, au esanik:

—Zer da a, aita samur, alegiñak eginda be neure begiak agandik zaindu ezín dodazana, ta antza danez geugana datorrena?

—Ez zaíte arritu oindiño be zeruko familiak itsu-azten ba'zaitu —erantzun eustan—; mandatari bat dator gora igoteko zuri esaten. Laster ez jatzu nekeza izango gauzok ikuskatzea, bai osterata atsegiñago ta izatea eurok ikusteko geruago egiño jatzu-ta.

Aingeru donetsia egoan lekura eltzean, onek esan euskun samurkiro:

—Sar emendik, zurubia emen besteak baiño zut-ezago bai dozue.

Gorantz giñoioazan, andik urrinduz, «Beati misericordes» gure atzean kanatzen asi ziranean, eta «Gozartu zuk garaitu dozun orrek». Níre maisua ta biok bakarrik giñoioazan gorantza, ta uste neban nik, bitartean, aren itzez onura ateratea. Arengana zuzendu njntzan, ba, itandurik:

—Zer esan nai izan eban Erromaña'ko espiritu arek «bartzerte» ta «lagunkide» aitatuz?

Gaiñeratu eustan oraindik:

—Orain ezagutzen dozu aren griña eundienaren kaltea; etzaite arritu, ba, akar ba'dagi, negartzeko zio gitxiago euki daian gerokoan. Zuen gurariak, banandu ezker, gitxitzen

diranera zuzentzen ba'dira, ondamuak bere intzirian sua piztu-azten dau; baiña, goi-goiko boronbillaren maitasunak gorantz ba'lerioiaz zuen gurariak, ez zeunkie barruan olako izurik somatuko, an bada zenbat eta geiagotan esan «geure» bakotxak on aundiagoa dauko, ta goi-maitasun geiagok su artzen barruti artan¹.

—Urriñago nago orain pozik aurkitzetik, mutu egon ba'nintza baiño be —esan neban nik— eta ezpai geiago datorkit burura. Zelan izan daiteke eukile askoren artean banandutako on batek aberatsago egitea, berau gitxi batzuk eukia izanda baiño?

Eta erantzun eustan:

—Zuk, zeure adimena lurreko gauzetan bakarrik, joserik, daukazulako, illuna ateraten dozu egi-egiazko argitik. Goian dagoan on mugabage ta esan-ezin Arek, ostrontza lez maitasuna egozten gorputz dízditsuetara; sukarrak geiago ta geiago emoteko, ta goi-matasuna geitzen dan nenrrian, geiago azten da arengan betiko balioa; beraz zenbat eta arima geiago zeruan aurkitu, maitasun geiago dago an eta, ispilluak lez, batzuk besteen gaiñ dizdiratzen dabe. Ta nire errazoiak gogo-betegarri ez ba jatzuz, Zorione ikusiko dozu ta oso-osorik beteko dautzu ak, au naiz bestea, edozein gurari. Aurrera ba zeure bidean, laster garbi geratu zaitez, dagoneko bi xautu diran lez, damuaren bitartez kendu edo garbitzen diran bost orbanak.

«Pozik itxi riozu» esateko nengoala, beste inguruan aurkitu nintzan, eta ez eustan ikusgura biziak beste ezer jardesten itxi. Orduan begitandu jatan, bat-bateko zorabio-ikusari baten lez, pertsona asko ikusten nabazala alako jauretxean; eta emakume bat sarrera aurrean, ama itxura gozoan, au iñoalarik: «Ene seme, zergaitik egin dauskuzu ori? Ona, aita ta biok zure billa ibilli gara, atsekabe aunditan. Au esanez ixildu zan, eta leen ikusten zan guztia utsaldu.

Beste emakume bat agiri izan jatan ondoren, matrailak, norbaiten aurkako asarretik ernetako atsekabeak tantaka

ixur-azo oi dauan urarekin bustiak eukazana, ain zuzen, onela ziraustala:

—Zu baldin ba'zara, bere izenagaitik jainkoen artean ainbat istillu izan zanekoa ta 2fentzi orok dizdiz dagian urilko jauna, apen zaitez gure alaba besarkatzen ausartu zan aretaz. Oi Pisistrato! ³.

Eta jaunak, iruditu jatan, onbera ta irrukiar, begitu otzanez, erantzun eutsola:

—Guk zer egingo ari, gaizki gura dautsagunari, maite gaituna ezesten ba'dogu?

Jentea ikusi neban gero, sumiñak artua, mutil gazte bat arika ilten, alkarri ozen oiu egiñaz: «U ori! II ori!»; eta gaixoa, neuk ikusia, erio-suar, lurrerantz makurtuta, baiffa begiakaz zerurantz soka, atsekabe aunditan, Jaunari erreguka, bere jazarleai parka egioela eskatuz, errukia bítzu-azoten eban itxura larri aretan.

Nire arimea, beragandik kanpo egiazkoak diran gauzetara biurtu zanean, ezagutu nitun nik egin okerrak, baiña ez egin bageak. Nire zuzendari nigan iratzartuz doan baten itxurea ikusi egikeanak, esan eban:

—Zer daukazu zutik ezin egonez eta leku-erdi baiño geiago begi-ertsi ta oinkadak gurutzetuz, ardoak edo loak azpiratu dauanaren antzera ibilli zarean orrek?

—O ene aita on! —erant2un neutson—. Entzun ba'nagizu, esango dautzut agertu izan jatana, nire anak ain baldar nabari izan jatzuzaneam

Eta berak:

—Arpegi gaiñean eun karatula ba'lerioiazuz be, ez litza-kidaz gordeak izango zure pentsamentuak, naiz-ta kaskarrak izan. Atxakirik izan ez daizun izan zan ikusi zenduna, biotza edegiten ez ba'dautsazu betiereko sorburutik ixuriz datorren bake-urari. Ez neut2un itandu —Zer daukazu?— begitu bai ta ikusi ez, eta gorpu illa lez zurrun dabillenaren antzera, egon zeintezan; zeure oiñai kemena ezarteko esan neutzun bakar-bakarrik. Olaxe bizkortu bear dira nagiak,

itxartzen diranean euren egun-aldia ondo erabilten arkolo ta zuri diranak.

Illunkera etorkun gaiñ eta ba-giñoiazan geure begiak alik eta urriñen josorik, arratsalde eguzki-erraiñu dizditsuakaz auzka latzean. Eta ona, apurka-apurka gaba baizen illuna zan ke-adar bat eratu zan geugana etorrena; ez egoan lekurik ak itxi euskun begí-lauso ta aize-ezetik gordeteko.

- (1) Lur-ondasunak banatuz gitxitu egiten; ez olan, epirituzkoak.
- (2) Pisistrato Atenai'ko erregearen emaztea bee aiabea mosukatu eban gazte baten aurka ebílen, eta Pisistrato'k itz gogoz eiantzuten eutson,
- (3) Esteban Deuna, iltzailleen alde Jainkoati eskatzen.

XVI KANTUA

Muiña.—*Iruugarren oboan mutur-zorrotzak garbitzen dabez euren pekatuak, kezko gandu naasian, infernuikoa baiño be gau iilunagoan, iiukor.—Espiritu batek itz Dante'ri, ta bere burua agerteraztean, gaur-eguneko griñataz daragoio.—Olerkariak, beraz, zertatik datorren. ainbesteko ustelkeria jakin nai leuke, izarren eragiñetik ala giza-alkartearen erakundetik.—Arek, jakintsuen errazoiak emonez, erantzuten dautso.*

Ez ifernuko illunbeak, ez gau izarbage ta odei pillotuak laga oi daben zeru-azpi bahz-goibel baizen itsuak, ez daust íñoiz begi aurrean luzatu an biribilkatzen ginduzan lako zapi lodi-ítxirik, ezta niri ikutu latzagorik senti-azo be. Ezin neikezan begiak zabalik euki, ta orixegaitik nire jarraigoa, jakintsu zintzoa, urreragotu jatan eta besagaiña eskiñi bertan zutikatu nendin. Itsua biderik galdu ez daian itsumutillaren atzetik joan oi danez, ezek kalterik egin ez daion edo-ta bear bada oztoporen baten eriotza aurkitu, olantxe

níñoían ni be aide gazi-mingor, belun-zerbelean zear, neure zuzendariari entzunez, onan iñostena:

—Ez zaitez, otoi, nigandik aldendu.

Abotsa ba-nentzun, eta uste nebanez, danak bakea ta errukia eskatzen eutsoen pekatuak kentzen dituan Jainko-Bildotsari. Asieran «Agnus Dei» esaten eben bakar-bakarrik, danak batera ta doiñu-mail bardin-bardíñean, batasuna zaintzen ebela adierazo nairík bezela.

«Espirituak dira, maisu, nik dantzudazanak», zeaztu neban. Arek niri: «Orrela dozu, ta asarrearen morapilloa askatzen doaz». «—Nor zara zu gure ke-moltzoan zoazan ori, ta aldia oindiño egunez zenbatuko ba'zendu lez gugaz mintzaten zarean ori?». Onan utsitu zan abost bat, eta nire maisuak, ori entzunik, esan eustan: «Erantzun eta esaiozu emetik igoten ete dan». Eta nik: «O izaki, egin zinduzan Arengana eder biurtzeko garbitzen zagozana! Arrigarriale entzungo dozuz, ba'darraistazu». «Nile jarraituko dautzut zuzen jataneraiño —erantzun neutsan— eta keak ikusmenez baliatzen itxi ezean, entzumenak egingo dau aren txanda gu alkarregaz iraun-azorik».

Orduan onan asi nintzan: «Gorantza noa erioke suntsiten dauan gorputz oneik, eta infernuko oiñazez jadetxi naz ona; Jainkoak bere grazian artu ta zeru-erria nik ikuskatzea gogoko ba'leu, gaur arte oitua ez dan era berezian, eriotz aurretik nor izan ziñan ez eidazu gorde. Esaidazu, mesedez, eta esaidazu erabat bide onetatik ondo noan gora igoteko, ta zure itzak izango doguz gidari». Arek niri: «Lonbardar naz *, izenez Marko; mundua ezagutu neban, eta orain olako uztairik zuzendu nai ez dauan birtutea maite izan neban. Gorago igoteko, ekin bide ortatik artez». Olan erantzun ondoren, esan eban: «An goian zagozanean, arren, deskatzut, eska daizula nire alderako». Eta nik: «Egingo dautzut eskatzen daustauna, baiña duda-muda batek kezkatzen daust barrua, argitu gura neukena. Leen me-emeia zana, orain astunago egin jat zure erantzunaz, ziurtasuna emoten bait daust, beste leku baten entzunaz batera, nik eukor korapi-

lloitzen dodanari buruz. Mundua egon be birtutez oso murriz dago, zuk díraustazunez; maliziz eta griñaz asetua ta estalia. Baiña esaidazu, otoi, zergaitik dan olan, nik ikasi daidan eta beste batzueri erakutsi, batzuk jarten bait dabe zeruan eta beste batzuk lurrean».

Zizpuru egin eban oiñazeak, au entzunik, «ai! » biurtu zana; gero onela así zan:

—Anai, itsuturik dago mundua, ta ondo ikusten da zu andik zatozana. Zuok, bizi zarienok, zeruari ezarten edo-zeren errazoaia, naitaez arek igituko ba'leu lez guztia. Orrela ba'litz, deuseztua. litzateke zuekan autamen azkea ta ez litza-kizu bidezko izango ona pozik artzea ta gatxagaitik negar egitea. Zeruak asten ditu zuen mugimentuak; ez diñot danak, baiña esango ba'neu be, argia emon jatzue ona ta txarra bereizteko, ta naimen azkea, ta au leenengo zerutar burru-kaldietan nekatzen ba'da be, gero berak azpiratzen dau dana, ondo aletzen baldin bada. Naiz-ta azke, indar aundiagoari ta izate txikiagoari zagoze atxikirik; arek erne-azten dau zuokan espiritua, zeru-eragiñaren mende ez dagoana. Gaurko mundua alan be alderazten bada, zeuok zarie orren errudun eta zeuokan billatu bear dozue orren zergaitia; ta nik egi-egiaz erakutsiko dautzut ori. Barre ta negar axtean itz da-gian neskato bat lez, izan baiño leendik laztantzen dauan Aregandik urteten dau arima tolesgeak; baiña atsegin-naiak eraginda, pozgarri jakon guztira doa makurtuz bere gogo berariko. On txikien ederrera makurtzen da; emen baltza sakatua geratzen, baiña on txiki-kaskar orrein atzetik las-terka doa leia izugarriz, aitzin-bidari edo galgeak biur-eraz-ten ez ba'dabe aren griña jorana. Egoki da ortaz legeak jartea galga lez eta erabat egoki da errege eukitea egiazko uritik bereizten dakiana, torrea beiñik-bein. Ba-dira legeak, baiña nok eskua jarri eurok bete daitezán? Iñok bere ez; danen aurretik doan artzaiñak ausnar daike, baiña apatxa ez dauko arrakaldua, eta beraz gidaria dakusan jenteak berak opa dituan ondasun areik bakar-bakarrik nai dauz; oneitan la-rratzen da, geingorik eskatu bage. Ondo ikusi zeinke, jaurtza txarrean dagoala mundua errudun egin dauan errazoaia, ta

ez zeuon izate ustelduan. Erroma'k, mundua ondu ebanak, eguzki bi euki eroiazan, bide biak ikus-azoten zituana: munduarena ta Jainkoarena. Batak bestea illundu dau, ezpatea ta gotzain-makilla alkartu dira, ta bata ta beste alkarregaz dabiltzanean, gauzak naitaez oker joan bear, alkartuta egonaz ba batak besteari ez dautso bildurrik. Siñisten ez ba'daustazu, begira frutuari, bedar oro azitik ezagutzen da-ta. Adize'k eta Po'k ezkotzen daben lurraldean adeiak eta kexnenak a¹kar idoro oi eben Federiko'k burrukara jo aurretik. Orain bake-bakean, onakaz ar-emona euki naiz eurokana urreratzea lotsaz itxi dauan edozein igaro daiteke andik. Egia da, iru zaar bizi dira bertan leen-adiñak barria salatuz, eta uste dabe eurok Jainkoak luzatu egiten dauala eurai bizitza obero deitzea: Palazzo'ko Konrado, Gerardo ona ta Kastel'go Gido, frantsez-oituraz Lonbardash tolesgea deritxoena. Erroma'ko Elizak gaur, jaurlaritza bi bere kautan naastu ditulako, lupetz-artera jausi da, bere burua ta bere aginpideak loi-orbanez josirik.

—O ene Marko! —bota neban nik—. Errazoi ederrak arikzen dituzu, ta orain ulertzen dot Lebi'ren semeak² zergaitik baztertuak izan ziran erentzitik. Baiña, nor dozu Gerardo ori, zuk jakituntzat daukazuna ta enda illaren aztarna lez dirauana gizaldi basati au txarresteko?

—Zure itzak atzipetzen nabe edo zirikatzen —erantzun eustan—; toskatar izkeraz mintzatu ta zergaitik ez dakizu Gerardo onaren barririk? Nik ez dot ezagutzen beste izenordez, bere alaba Gaía'rena⁴ ezarten ez ba'dautsot. Jainkoa izan bedi zuekin, ezin dautzuet geiago lagundu-ta. Ikus goizerraiñua ke artean agiri dana, argituz doa dagoneko. Or dago aingerua, ta joan bear dot, bera agertu biño leen.

Ondoren, itzuli zaneta ez eban ezer geiago entzun nai izan.

(1) Venezia'ko gLza-andikia.

(2) LebiVen leiñuko apaizak galazota euken lurreko ondasunak erenriz jasotea.

(3) Gaia, emakume eder ta begirune aundikoa.

Muiña.—*Oierkariak kezko odeitik urtenda, Dante'k zentzun-galtzea dauka: onetan, ondorio txarrak ekarri eutsezan triperre ta olakoen irudiak aurrevatzen jakoz.—Laugarren obora daroan mailladirako aingeruak argi itsu-aazlez dakar bere senera; obo ortaraño eltzen, baiña igon ezin, gaba gaiñ jausi jake-ta.—Egote ontan, Bergili'k Dante'ri erakusten, maitasuna dala birtute ta griña guztien asiera.*

Gogora zaitetz, irakurle, iñoiz Alpe-mendietan laiñoak arrapatu ba'zaitu, satorrak míntzez lez bertan ikusten zendula, zelan, lurrun lodi-ezea artzen asikeran, eguzkiaren biribilla motelto sartzen zala laiño itsu orretan zear; zure irudimenak olan errez aurkituko dau, nik etzan-zori egoan eguzkia ber-ikusí nebanaren iruditakoa. Edu orretan, neure miñak maisu zintzoarenakaz bíkoturik, alako odeitik, oindiño mendi-oíñera emoten ez eban eguzki-izpitara urten nintzan.

O irudimen! , noizik-beinka kanpo jazoten danaz ez konaturatzeraiño lilluratzen gaituzuna, biran milla turutek ots-egín arren, noski! Nok zirkin eragingo ete dautzu, zentzunik kilikatu ezik? Zeruan, bere2 edo bialt2en dauskun Aren nai gurenez eratzen dan argi batek igi-erazten gaitu.

Abeska geien atsegin oi dan txori búrtu zan gaizto aren lorratza * agertu zan nire irudimenan; eta adimena bere kautan kiribildu jatan, kanpotik etorkidan gauzarik ez artzeraiño. Gero, nire irudimen jagi-berotuan gizaseme gurutz-untzatu bat agertu zan, betarte nazka-zatarrekoa, olan orixegaitik ilten zana. Onen inguruan egozan Asuer aundia, beironen emazte Ester, eta Mardokey leiala, mintzoz ta egite[^] arteza bene-benetan.

Irudi au bere2-berez itzali 2anean, osatu 2an urak uts-emoten dautson purrustilla baten ant[^]era edo, neskatxa bat erne zan nire ikuskizunean, negar baten, onela iñoana: «O erregiñ! Zergaitik sumiñez ezerez biurtu nai izan dozu?

Labíñe² ez galtzearren zeure burua il nai izan dozu; eta, alan be, galdu dozu! Neu naz, ama, negar dagidana, zeugaitik beste inñorgaitik baiño leen»,

Bat-batean, loa ausi oi danez, argi barri batek betazal ítxiak jotean, egiz etena izan arren osorik igesten ez danez, bardin urtu ziran nire ikuskizunalc be, oizko baiño argi biziagoak arpegian jo nínduanean. Biurtu nintzan nun nengoan ikusteko, abots baten esan eustanean: «Emetik igoten da»; beste burubide gutzitik aldendu nindun onek, eta itz egistana nor neban jakin-min bizi-biziak zauritu nindulako, ez neukean atsedenic axe nor zain jakin arteño. Baiña gure ikusmena argi geiegiz eguzkiak lausotzen dauan legez, olaxe egozan nire barru-indarrak be. «Jainkozko espiritu bat da au, goragoko bidera zuzen-azten gaituna, guk otoiztu bage eta bere argiz bere burua estalirik daukana. Gugaz egin daroa gizonak agaz dagiana: bear-izana ikustean, erregu zain dago, baiña ezetza emoteko gertatzen da maltzurki. Orain, alan be, goazan aurrera, deiari erantzuki. Illundu orduko igoten saiatu gaitez, gero ba ezingo geunke egin urrengo eguna argitu arte».

Gisa orretan mintzatu zan níre aurrelaria, ta biok zuzendu genduzan geure urratsak, zurubi batera; ni aren leenmaillara eldu nintzaneko, ego-eragiña lakoa somatu neban ondoan, arpegia zaflatzen eustana, esanez: «Beati pacifici» (zoriontsuak bake-zaleak), asarre deungetik aske dagozanak!».

Orduko gure gaiñ, goi-goi, egozan gau aurreko azken-erraiñuak, eta izarrak agertzen alde guztietan.

—O ene soin-adore! , zergaitik izten nozu onela? —niñoan neure kolkorako, neure bernen sendotasuna aulduz joi-ala ikusirik.

Zurubia amaitzen zan unean gengoan; geldi bertan, ondartzara eldu dan ontzia lez. Luzatu neban belarria pizkat obo barrian zaratarik aditzen ete zan, eta ondoren maisuagana itzuliz esan neutson: «Ene aita kutun: esaidazu, ze txarkeriz garbitzen diran arimak gagozan obo onetan. Oiñak geldi dagozala be, ez beitez zure itzak geldirik egon».

Jardetsi eustan:

—Bear baiño beerago geratu dan onaren maitasuna, emen barrizatu oi da; emen bir-egiten da arraun nagia. Argiago ulertu daizun oindiño, adi zagokidaz dirautzudana artzeko, ta luzatze ontatik frutu onik jasoko dozu arean. Ez egillea ez egiña —jarraítu eban— etziran egundo egon> ene seme, berezko edo errazoizko maitasun barik; zuk ba-dakizu au. Okerrik eza dozu beti berezkoa, baiña uts-egin daike besteak, bere jomuga txarra dalako naiz oldar, bizitasun geiegizko naiz urriegizko dalako. Leenengoa ondo zuzendua ba'da, bigarrena berez joan oi da zuzen, maitasunaren errazoi ezin daiteke gaizki izan; txarto zuzendua danean, alan be, edo arreta gitxiz naiz bear leuken baiño nagiago jo onaren atzetik, egiña egillearen aurka biurtu oi jatzu. Emetik atera zeinke maitasuna dala zuengan birtute guztiren azi ta, era berean, zigorgarri litzateke egintza ororena. Maitasunak, orraitino, inoiz be bere sorburu danaren zoriona opa ez ezatea izan ezin daikenez, nobere gorrototik aske dagoz gauza guztiak; eta ulertu ezin daikangun lez, inor izan daikenilc berez, asiera dan Izakiz bananduta, inor orri gorroto izatea eziña jako edozein sentimenturi. Ortaz, ondo bereizi ba'dot orain arte, ez da beste gaitzik maitatzen urko-lagunarena baiño; eta maitasun ori iru eratara emeten munduko basatzen. Batzuk, euren urko-laguna aurretik kendu ezker, goratuko dirala uste dabe, ta auxegaitik soil-soilki gura da, a bere gaindegitik sunsitzea. Baita ba-dira beste batzuk, euren al-izatea, grazia, dedua ta entzutea, bestea jaso ezker, gaJduko dabezala-ta bildurrez bizi diranak, onek atsekabe ta tristura izugarria sartzen dautsoela. Ba-dagoz txarkeriagaitik sumintzen diranak be, apen-guraz beterik, urkoaren ondamentia besterik nai ez dabenak. Iru eratako maitasun auxe da beeko egoitzetan zigortzen dana; ta orain beste zerbaitez jakitun ipiñi nai zaitut, munduak jentea lizunkoi erakarri daroana. Bakotxak gauza on bat bururatu oi dau naas-maas, Arimeari ori atsegingarri jako ta irrikatzen; onek eta arek alegiñak egiñik berau lortu nairik. Maitasuna belukor ta illa ba'da on ortara zuzentzeko, toki onetan damutu arren zigorra

jasaten. Beste on bat be ba-dago gizona zoriontsu egiten ez dauana; ez da zoriona, ez dauko usainki onik, on guztiaren frutu ta sustrai dank. Ortara emon maitasum gure gain dagozan iru egoitzetan zígortzen; baiña modua, errazoiztuta, irutan banatzen; au neuretzat nriken dot, zeuk biliatu daizun.

(1) Filomene, Irsis Teseu'ren semea il ebalako, uvretxindor biurtua izan zan.

(2) Labiñe, Latin erregearen ajaba; onen ama Amate'k, asarre-aldi batean, bere burua il eban.

XVIII KANTUA

Muiña.—*Dante'ren eskariz, Bergili'k maitasunaren zer-izana azaltzen; baita arimeak zelan errazoiz eta aukeramenez ezi ta gaillendu bear ditun bere griñak, irritsak.—Bizkor dator olerkariengana nagikeritik garbitzen dagoan arima moltzo bat, eta euron aurretik doazan bik pekatu orren aurkako birtutearen eredu batzuk dakarrez gogora.—Eskala'ko Alberto'ri iragarria.—Nagikeriaren ondoren izugarviak.—Loak artuta geratzen da Dante.*

Emon eutsan azkena bere errazoiketari irakasle gurenak, eta so egistan adi-adi begietara pozik nengoanentz jakin gurarik; ni, egarri barriak oindiño be kiñatzen ninduan arren, ixillik nengoan itxura baten; barruz, ostera, niñoan: «Gogaikerri jakoz bear bada dagitsodazan itaun geiegiak». Aita egiti arek, baiña, itzez agertzen etzan nai bildurkorraz konaturirik, itz-egiteke adorea sortuz, esan neutson:

—Irakasle, ikusmena bizi-bizi jarri bait jat zure argiaz, argi dakust orain zuk errazoika margoztu naiz azaldua; ori-

xegaitik eskatzen dautzut, aita on laztan, azaldu daistazula zer dan maitasun ori, zuk egite on, ta aurkako guztiak, ortxe bildu ta mugatzen dozuzan ezkeru.

—Zuzen neugana —ots-egin eban— zeure adimenaren argi mee-zorrotzak, eta laster ikusiko dozu zelako bide okerez dabilzan enparauen zuzendari egiten diran itsuak. Maitasunerako sortua izan dan arimea, laket jakon guztira doa ortik datorkion atsegiñak buhz-eraginda bere burua ikustean. Zure armenak egitasunaren iduria artu daroa ta zeuen barruan íraulí ta zabal-erazo, arimea adi baldin ba'dago; ta ori egítean emona ba'da, emote ori maitasuna dozu, berezko joera nunbait zeuon barruan oar-artutako atsegiñetik ernea, Ondoren, berez-berez gorantza zuzentzen dan sua * lez, zuen izatea igoteko egiña bait da, bere gaia iraunez obeto aurkitzen dan lekura igoteko ain zuzen; orrela arimea, maite-ariz katigu, espirítuzko zirkiña dan gurariaren eskutan jarten da, ta egundo ez dau atsedetik aurkitzen maite dauan zeraz gozartu arte. Orain ulertuko dozu egia zelan ezkutuan jarten jaken maitasun oro beregan txalogarri dala diñoenai, uste dabelako bear bada maitasunaren gaia ona dala beti; ikurraz oro, alan be, ezta ona, iruditzen dan argizaia ona izanik be.

—Zure itzak eta nire adikune zorrotzak —erantzun neutson— maitasunaren guna agirian jarri dauste; orrek, baiña, duda geiagoz josi nau, maitasuna bada kanpotiko gauzetatik ba'dator eta arímeak beste era batez ezin ba'dau jokatu, zuzen naiz oker joatea ez da bere irabazia.

Arek jarki eustan:

—Nik esan dagiketzut errazoiak ikus al dauana; gaiñerantzean, itxaron Zorione'ri, fedearen auzia da-ta. Gaiez bes-telakoa dan era beragaz alkaturik dagoan izan guztik indar berarizko bat dauka beregan; au ezta egikera ezik sentitzen, ezta agertzen be egundo bere ondorenetan ezpada, landaren bizia dan orrien berdetasuna lez. Gizonak orixegaitik ez daki nundik datorkion lendabiziko argibideen ezagutzea ta opa dabezan leen-gauzekanako lera; oneik bait dagoz zue-

kan erleetan ezta egiteko joera lez, eta leen-gurari oneitan ez dago ziorik ez goralmenerako ez iraiñerako. Baiña gurari oneikaz beste guztiak tajuz atontzen diran ezker, berezkoa dozue onesgoaren ataria aolkatu ta jagoten dauan birtutea. Emetik jagiten jatzue irabazi-errazoa, maitasun onak edo txarrak onartu edo oildu ta asagotzean. Ausnarka ta gogoketaz, gauzen guneraiño eldu ziranak, konturatu ziran bai, berekiko askatasun onezaz; munduari orixegaitik itxi eutsoezan oiturazko irakatsiak. Labur, zuen barruan ixiotzen dan edozein maitasun erne bear dauala onarturik, zeuengan dago beroni eusteko ala ta indarra. Birtute guren au da Zorione'k aukeramena deritxona. Eta gogoan izan bear dozu ortaz mintzatzen ba'jatzu be.

Ia gaberdirarte belutu eban ilargiak, bakanago irudi-azten euskuzan izarrak, sua erion maskelu bat lez agertzen zala; erromarak Zerdefía ta Kortzega tartean jausten ikusten dauan eguzkiak goritzen ditun bideak zear zeruan dabiLleanean ain zuzen. Pietola, beste mantuar uriakaitik baiño geiago izentatua dan itzal sotal a, nire itaunen sortaz arindua zan orjezkero, nik bada, eurai erantzunik, errazoi argi ta lauak artu nituan dagoneko, eta lo-gutaz aratonat dabillan gizonaren antzera nengoan. Bertatik uxatu euskun, baiña, lo-gureá atzean urreratuz etorkigun jenteak. Ismeno'k eta Asopo'k gabaz ikusi oi ebezan lez, euren ur-ondoetan zear, lagun-talde suminduak urruri ta zarrapastaka bizkor, tebatarrak Bakoren laguntza bear ebenean; orrelaxe, inguru areitatik, ikus al izan nebanez, arin etozan guganantz nai onak eta maitasun zuzenak akulutako arimak. Laster alkartu ziran gugaz, ariñeketan bait etorren samalda aundi a, ta buru joiazan bik oiue egien negarrez:

—Mari mendi-aldera joan zan arin-arin; eta Kaísar'ek, Ilerdá azpiratzeko, Marsella ikutu ta gero Espaiña'ra joan abian.

—Arin! Arin! Ez bedi aldia gal maitasun urriz —garaxika iñoen besteak atzean—; gure on-egite gogoak ezetu bei Jainko-grazia.

—O jente, bear bada barruko gar urduri batele kitutu leikezuep epelkeriz on-egiteari ekin ez zeuntsoen itxitasuna zein geroratzea! Oraindik bizi dan onek, eta ez zaituet ziur atzipetzen, gora joan nai dau eguzkiak dizdiz dagienekoxe; orixegaitik esaiguzue, otoi, nun dagoan urren urteiere.

Onek izan ziran nire zuzendariak oguzitako itzak; eta espiritu areitatik batek esan eban:

—Zatoze geure atzetik, eta aurkituko dozue igarobidea. Gu ibilleiaz aserik bait gagoz, ezin geintekoz gelditu; askets, ba, moldagaitza ba'deritxazue guk bete daroagun zuzentasuna. Ni Berona'ko Zenon Deunarenean apaiz-buru Ízan nintzan, Bizargorri onaren agintaritzapean, naiz-ta Milan'ek oin-diño samin gogoratu aren gomuta. Bada norbait oi bat dago-neko obian daukana, ta Iaster monastegi a dalata negar egin eta ango nagusi izanaz damutuko dana; bere semea ípiñi dau, ba, bertan egiazko artzaiñaren orde, gorputzez erkin eta arimaz erkiñago.

Ez dakit geiago esan ala ixillera zan, gugandik urrun samar joian eta. Itzok, orraitíño, entzun neutsozan eta eder izan jatan eurok, gogoan artzea. Ta arek uneoro babesten nauanak esan eban:

—Itzul zaitetz onantza ta ikus orreik, nagikeriari aginka dagozan bíok.

Besteen atzetik joiazan joan be, iñoelarik:

—Jentea illa izan zan edegi zan itxasoaren aurrean, Jordan'en bere oiñordekoak ikusi aurretik. Eta Ankise'ren semearen neke-leietan azkenerarte partekide izan etzan arek, berez eskiñi eban burua aintzarik bako bizta egitera.

Ostean, itzal arek, guk ezin ikusteraiño urrin aurkitzen zirala, beste pentsamentu barri batek dardaratu nindun, beste batzuk be bertotik erneaz; eta batetik bestera ibilli ta ibilli, begiak ortaz itxi jatazan, gogaia be lo biurtuz,

(1) Antxiña uste zanez, sua bere goiko borobllera igoten zan, eguratsaren astuntasuna ez bait eben ezagutzen.

(2) Pietola, mantuar auzune bat, BergiliVen asterria.

XIX KANTUA

Muiña.—*Emen edesten da Dante'ren ames-bitarteko ikuskizun ezkututsua.—Bostgarren ingurura igoten dira olerkariak.—Negar dagie emen zekenen arimak, lurrean luze, arpegiak beera itzulita.—Adrian V'garrena aurkitzen dabe, Fieschi etxekoa. Dante'k dagitsozan itaunai erantzuten dautse.*

Alako ordua zan, egunaren beroak lurrak joa ta bear bada Saturno'k eratzia, illargiaren otza onezkero epel-arindu ezin dauanekoa; lur-aztruak euren zorion eta alabear nagusia, goiz-nabar aurretik, sortaldean dakusenean, laster illun izango ez dan bidetik jagiz, emakume min-lotu ta tartalo bat agertu jatan amesetan, begi-ezkel ta oin-okker, esku-motz eta kolorga. Ari begiratzen neutson nik; eta eguzkiak, gabeko otzak kikilduriko soin-atalak indar-azten dituan lez, olantxe nire begituak askatzen eutson miiña, ta gero txakada baten arteztu eban bere gorputza, arpegi makar mirriak ondoren koloreturik dana maitasunak nai izaten dauanez. Izketan asi zanezkoxe, kantari geunkan oso, nik neure adia aregandík nekez urrintzeko moduan. «Ni naz —iñoan abeska—, ni naz maitagarri ezti, itxastarrak ur zabalean zorazten dítudana. Aundia da, izan be, niri entzuteak dakarren atsegiña! Neuk alderatu neban Ulises bere bide ez-ziurrean, neure kantuz; eta niri itsatsi dakidana nekez doa aurrera. Olaxe bai darakart! ».

Oindiño itxi barik eukan aoa, ari lotsa emoteko gertu egoan emakume on bat alboan gertu jatanean. «O Bergili! Bergili! Nor da emakume au?», iñoan arroputz, eta onantza etorren begiak emakume begi-gorde * arengan bakarrik josita. Oratu eutson besteari, ta aurrekaldetik edegi eutsozan jantziak urraturik, aren erraiak erakusten eustazala: arek emostan kiratsak esnatu nindun. Zabaldu nitun begiak eta maisu ona ikusi neban, ziraustala: «Iru bider beintzat dei egin dautzut! Jagi zaitetz eta zatoz! Aurkituko dogu, ba, zu sartzeko ataka».

Jagi nintzan, eta orduko argiz beterik egozan mendi santuko inguru guztiak; eta genbiltzalarik, sorbaldan eraoten euskun eguzki barriak. Ari jarraituz, bekokia neroian makur pentsamentuz astun daukanaren antzera, zubi-uztai erdia lez beregan eginda, au entzun nebanean: «Zatoze; emetik igaroten da», era ezti txeratsuz esana berau, mundu ilkor onetan entzun oi ez dan bezeJa. Beltxarga edo kisnerenak zirudien egoak zabal, itz egin euskunak gorantz zuzendu giriduzan aitz-arte lodiaren orma bien artetik. Gero lumai eragin eutsen ni aizatzeke, ta zoriotsu dirala *qui lugent* (negar dagienak) autortuz; olakoen arimak, ziur asko, poztuak izango bait dira.

«Zer daukazu, lurrera bakarrik begiratzen dozu-ta?», asi jatan gidaria, aingeruak itxi ginduzaneko. Eta hik erantzun: «Indar biziz narakarren ikuskari barri batek ezpai ta dudaz beterik nauko, atatik neure gogaia aldendu ezin bestean euki be». «Antxiñako sorgin a² ikusi zenduan —bota eustan—, gure gaineko inguruetan negar dagienak aren erruz soil-soil intziri utsean bait dagoz; ikusi zenduan, baita, gizona zelan lokatzen dan aregandik. Naiko bekizu, ta zoaz aurrera zart edo zalapart; betiereko erregeak ardatz-gain darabiltzan ortzi-borobillen deira itzul zeure begiak».

Mirotz arrapakiria, lenen bere zangoetara begiratu, gero zaindariaren deira irauli ta azkenik tiratzen dautson arrapakiñaren irrutsak eraginda ara doan lez, orrelaxe egin neban nik be, ta arkatxean agindako bídetik, gora doanari leku egiteko, inguru edo obo barria asten zan lekuraiño ibilli nintzan. Bostgarren bira onetan aurkitu nintzanean, arimak ikusi nitun an lurreean etzunik negar egiten ebenak, aoz bera. «Adhaesit pavimento anima mea», entzuten neutsen zizpuru biziz, ozt-oztan entzutun ziran berbaz esaten. «O Jainkoaren autak, zuzentasunak eta itxaropenak zigor-ezago egiten bait dautzuez neke-miñak!, zuzen gaizuez goiko egoitzetara». «Emen ez kokatzeko segurantzaz ba'zatoze ta bidea arin aurkttu nai ba*dozue, jo beti eskumara, kanpoko er-tzetik».

Olan otoiztu eban olerkariak eta olantxe erantzuna izan zan gure deía gu baiño zerbait aurreragotxorik; eta nik aren mintzoan ikusi naban lez gordeiiik egoan zerbait, neure jaunaren begietara biurtu nebazan neureak, eta onek kiñu atsegin-tsuz erantzun eutson nire gurariak nai ebanari. Neure naierara jokatzeko aske nintzan ezkerro, oargarri izan jatazan itzak ebagi zituan gizaki arengana urreratu nintzan, onan esanez:

—Negar-ziffuka garbi-azten zarean espirtu ori, ta orrella ezik Jainkoaganaiño igon ezin dozuna, eten pizkat, neugaitik, zeure ardura nausia. Esaidazu nor izan zintzazan, eta zergaitik daukazuzan sorbaldak gorantz itzuliak, eta nai ete dozun nik zuretzat eskatzea, an bizirik urten neban tokian.

Ak erantzun eustan:

—Jakingo dozu, bai, zeruak zergaitik nai dauan gure sorbaldak arantz begira egotea; baiña lenen «scias quod ego fui suñessor Petri» (jakizu ni Kepa ren ondokoa izan nintzala). Ibai txairo bat doa Sesti ta Chiavari tartean, eta aren izenetik datorkit niri leiñu-titulua³. Illabete ta geiagoz ikusi neban nik, astun dala txabux aundia, loitik gordetan daunarentzat, Iumak bai dirudie beste karga guztiak. Nire bide onera biurtzea, ai ene!, berandukoa izan zan; baiña erromar artzain bilakatu nintzanean, ordun argitan jarri jatan biziaren iruzurra, An ikusineban biotza etzala baketzen, bizitza atan ezin leitekela gorago igon; onen maitasunez, ba, griñatu jatan biotza. Arima errukarri bat izan nintzan ordurarte, Jainkoagandik aldendua, diru-gosez betea; orixegaitik naz orain, ikusten dozunez, zigortua emen. Zekenkeririk dagiana emen txautzen, arima onbideratuen garbiketa bereziz, eta mendi onetan ez dago au baiffo oiñaze garratza-gorik. Gure begiok, beeko gauzai lotuegi, gorantz zuzendu etziranez, zuzentasunak orain untzaturik daukaz emen lurrean. On guztiri buruzko gure maitasuna zekenkeriak it2ungi eban lez, ortik galdu ziran gure egiteak eta zuzentasunak gaukaz emen menderaturik, oin eta esku atxilo loturik; eta Jaun zuzenak nai dauan beste denporan emen egongo gara, igige ta etzunik.

Ni belauniko nengoan, eta itz-egin nai neutson; baiña astera ninoiala, a konturatu zan, niri entzutez, ni zelan nengokion apal-apal. «Zer dala-ta —esan eustan— makurtzen zara orrela?» Eta nik erantzun: «Zeure aunditasunagaitik, neure barruak ez daust izten zutik egoten. «Artez iztazurrak, eta jagi zaitez, anai —erantzun eustan—; ez eizu uts-egin: morroi bat nozu, zu ta besteak lez, aginpide bat-bakarrarenak. Iñoiz irakurri izan ba'dozuz Barri Oneko itz santu areik, *neque nubent* diñoenak, laster ulertu zeinke zergaituk nabillen onela. Zoaz onezkerok; ez dot gura geiago luzatu daikezuník, zure egonak ba eten egiten dau zuk esan zenduan elbururako garbitzen nauan negarra. Loba bat daukat an Alagia⁴ deritxona, berez ona, gure etxeak gaiztotu ez ba¹ dau bere erakutsi txarrez; eta bera bakarrik da an geratzen jatana».

- (1) Zuurtasuna.
- (2) Lur-atsegiña, mundua baizen zaarra.
- (3) Lavagna, Adrian V'garreneran abizena.
- (4) Markel MalaspinaVen emaztea.

XX KANTUA

Muiña.—*Bostgarren ingurua: zikoizkeria ta bonbonkeria.—Txiroak ela esku-zabalak.—Hugo Kapeto.—Kapetotarrak, diru-gose zakarraren eredu.—Mendia dardaraz.*

Naiak txarto burrukán dagi nai obeago baten aurka; ortik, arima ari poz emotearren neure atsegiñari gogor egiñez, belakia asetu barik atera neban uretatik. Ibilten asi nintzan, eta nire zaindaria arkaitz aundiaren aldatz gora eroian une zakarretik zear abiatu zan, arresi bati dautson ormatik joan oi danez, mundua asetzen dauan gatxa, begietatik, tantakantaka erioen arimak, ba, geiegi urreratzen ziran kanpo-

aldera. Gaiztetsia zu, otseme¹ zaar! , zeufe gose bizi asegaitez beste basapizti guztiak baiño arrapakin geiago egiten dituzuna! O zeruak, zeuon goraberetan daukiez, antza danez, munduko gauzalc euren zer-izate ta aldakuntzak! Noiz etorriko ete otseme au uxatuko dauana?

Ba-giñoiazan urrats geldi ta tartekatuz; eta nik, negarintzirilca nentzuzan itzalai adi-adi, au bear bada aditu neutzun esaten: «Miren gozo! », geure aurrean, erdi-zori dagoan emakume baten antzeko abots mingarriaz; beíngoan jarraituz: «Beartsua izan ziñan, bai, zuk argitara ekarri frutua jaio zan txabola arek erakusten dauskunez». Ondoren belarrietara jatan: «Fabrizio on ori, munduan griña txarréz josisia ondasun aundiak euki baiño, txirotasuna naiago izan zenduna». Itzok gozo jatazan guztiz, eta aurreratu egin nintzan, eurok esaten ebazan espiritúa ezagutu nairik. Arek orain Nikolas'en esku-zabaltasuna goraltzen ztarduan, neskatxakaz erakutsitakoa nunbait, arein gaztetasuna garbi-bidetik zuzentzearren, ain zuzen.

—O arima, ain ederto berba dagízuna! Esaidazu nor izan ziñan —ítandu neutsan—, eta zergaitik zeuk bakarrik errepikatzen dozuzan itz duiñolc. Zure berbok ez dira sari barik geldituko, mundura biurtzen baldin ba'naz bere azkennerantza egaz dagian bizi aren epe laburra beteteko.

—Esango dautzut —erantzun eustan—, ez andik etorri leikedan gozotasunagaitik, zukan il aurretik be ainbeste grazik dirdir dagialako baiño. Neu. izan nintzan gaur kristiffau lur guztiafen gaiñ geriza ain galgarria egiten dauan landara gaiztoaren sustraia, ta frutu onik ia bat be beretik ez darrerrena. Baiña, Lila, Gante ta Brugia*k al ba'lebe, laster artuko leukie apen-ordaiña, ta olan eskatzen dautsat nik dana epaitu daroan Ari. Hugo Kapeto deitua izan nintzan; neure jatorrikoak dira Felípe'tarrak eta Luis'tarrak, azken urteotan Frantzia zuzendu dabenak. Paris'eko arakin baten semea izan nintzan. AnLxiñako erregeak itzalí ziranean danak, bat ezik, zapi urdin-arrez jantzita, eskuetara etorri jatazan erreíñuko edeak, ots, zuzendaritza; olan aginpide in-

dartsuz ta adiskide askoz inguruturik aurkitu nintzan lez, koroï alarguna neure semearen buru-gaiñ jarria izan zan, errege barrien etorki sagaratua onengan asirik. Probentza'ko ondasun aundiak, nire odolekoai lotsaria kendu eutsen artean, ez eben askorik balio izan, baiña kalterik be ez eben egin beintzat; antxe asi ziran, orraitino, gogorkerik eta guzurrez euren lapurretak, eta gero, kitugaarri lez, Ponthieu, Normandi ta Gaskuña artu zítuan. Kaslos Itali'ra etorri zan eta ordain-sariz Konradin opari egin eban, eta gero zerrura bialdu eban Tomas, zor-ordaintzat au bere. Aldi bat dakust, ez urrin gero, beste Karlos bat dakarrena Frantzia' tik at, obeto erakuts-azteko bere buruari ta beretarrai. Iskillu barik dator, Judas'ek erabilli eban lantzaz bakar-bakarririk, baiña trebe darabil Florenzia'ri sabela ustu-azteko moduan. An ez dau lurrik lortuko, pekatua ta lotsea baiño, zenbat eta ariñagoa iruditu alako galtea beretzat gauza astunagoa. Ontzitik katigu urtena zan bestea, bere alabea saltzen ikusten dot, salneurria gangaillenez egiñik, izlapurrak euren neskatx jopuakaz oi dabenez. O zikoizkeri! Zer geiagogo egin daikeguzu, neure odolekoak be zeure-zeure egin ba'dituzu, euren aragiaz ez arduratzeraino? Eta kalte egiña ta egitekoa itxuraz txikiagoa izan daiten, Anagni'n sartzen ikusten dot lis-lorea ta Kristo beronen ordezkarian atxillo egiten, ikusi daroak au bein ta barriz ixekatua, ozpiña ta beartzuna bein ta barriz emoten ikusten dot, eta lapnr biren erdian ilten. Anker dakust Pilato barria², onek asezten ez dauana, ta epai barik jauretxera daroa bere zikoizkeria. O ene Jauna! Noiz ikusi al izango dot nik, zure sumiñaren ezkutua gozo biurtu oi dauan zigor ezkutua? Espiritu Santuaren Emazte bakar aretaz nik esaten nebana, ta azalpen billa nigana itzul-azo zinduzana, gure eskari guztiena egunak dirauño, baiña gautzen dauanean aurkako ereduak ekarten doguz. Pigmalion³ dakargu gogora órduan, bere urregarri ase-eziñak azpi-suge, Inpur eta aita-iltzaille egin ebana; ta Mida zekenaren zoritxarra, bere eskari iresleari jarraitu eutsona, beti be ixeka-bide dana. Gero Akan zoroaz gogoratu giñan, eta bere ondaki-lapurreriaz, eta ementxe be

Josue'ren asarrea atzetik dabilkiola dirudi. Ondoren Safira salatu gendun, eta beronen senarra; goretsi genduzan Eliodoro ezetsi eben oiñak, eta mendi guztiari bira dagitso Polidoro⁴ il eban Polinestor'en geren txarrak. Azkenez, oíu: «Kraso!⁵ Esaiguzu dakizuna; ze gustu dauko urreak? Onek itz dagigu batzutan abots zoli ta arek abots apal, zelako adoreak daragiskun, indar geíagoz edo gitxiagoz; beste aldetik ez nintzan ni bakarrik, egun bitarteko jardunean, eredu onek gogorutzen genduzanen artekoa, emen urrean beste iñoren abotsik jasoten etzan arren.

Espiritu agandik urrun dagoneko, aal giñoan bidean aurrrera egiten alegintzen giñan; alako baten, zer-edo-zer lurrean suntsitzen danean lez, mendía ikaraz egoala oartu nintzan, eta otzikarak artu, iltera doana artu oi dauan lakoxeak. Egi-egiaz Delos etzan ain bortitz dardaratu, Latona'k, zeruko begi biak ekarteko bere abia antxe egokitu aurretik. Gero mendiaren inguru osoak oiuegin eban, garraxi ikaragarriz; eta maisua itzuli jatan, esanez:

—Ez ikaratu ni aurrelari nozun artean.

«Gloria in excelsis Deo» (aintza zeruetan Jainkoari) iñoen danak, ur neukazanetatik ulertu al izan nebanez, onein garraxia entzuteko beste bait nintzan. Arriturik geldi geratu giñan, kantu a lenengoz entzun eben artzaiñak lez, dardarea ta ereserkia amaitu arte. Barriro asi genduan gero geure bide santuaren ekiña, onezkero euren oituzko negarrrera itzulirik lurrean zetzen itzalai begira. Ez-jakiñak ez nau egundo jakin-min biziagoz zirikatu, nire gomutamena oker ez ba'doa, orduan zirikatu ninduan lez, jazotakoa gogora ekarriaz; eta, estu giñoizalako, ez nintzan ausartu itanduten, eta neurez be ezin neban ezertxo ulertu. Pentsati ta arpegi bako niñoian, beraz.

(1) Zikoizkeria.

(2) Frantzia'ko Felipe Ederra.

(3) Tiro'kok, bere osaba il eban, onen diruaz jabetzeko.

(4) Polínestor, Trazia'ko erregeak, Polidoo il eban. Troia'ko ondasunak eskuratzeko.

(5) Mako Kraso, erromar senatorea, oso abesatsa ta zekena.

XXI KANTUA

Muiña.—*Bostgarren ingurua: zurkeria ta esku-zabaltasuna.*—*Lur-ikararen zergaitia.*—*Estazi ta Bergili.*

Berezko egarriak, samaritar gazteak eskér lez eskatu eban uragaz baiño egundo asetzen ez danak, oiñazetzen ninduan eta neure zuzendariaren atzetik óztopoz jositako bidean zear joateko leiak akulatzen, eta penagarri jatazan zigor areik, bidezkoák ziran arren. Eta ona, Luka'k idazten dauanez, Kristo agertzen bidez joiazan gizon biri, illobitik urtenda; orrelaxe agertu jakun guri be itzal bat, atzetik etorkiguna, guk-geure oiñetan etzunik egozan aremai begiratzan geuntsela, gu ez gintzazan oindiño aregaz konturatu, ta mintzatu jakun, esanez:

—Ene anaiok, bakea emon daizuela Jainkoak!

Atzerantz biurtu giñan abazurian, eta Bergeli'k ari egokion txera-agurra biurtu eutson. Ondoren esan eban:

—Bakez ar zaizela egiaren auzitegian, batzar zorionsuan, ni betiko mundu barrenera zokoratzen nauanak!

—Zelan! —ots espirituak, gu azkar giñoazan bitartean—. Jainkoak an goian. artzeko duin etzarien gerizak izanik, nok zuzendu zaitue bere maiJladitik?

Eta nire maisuak erantzun eban:

—Onek, aingeruak marraztuta, ezaugarriak ikusi ba'dagizuz, laster ikusiko dozu egoki jatala onakaz atsegin izatea; baiña arek, gau ta egun ariltzen dauanak, oindiño amaitu barik eukan lez egokidan aldazkadea, ta Kloto'k[!] bakotxari gertatu ta ezarri oi dautson. arimea, zure ta nirearan aizta, ona gora etortean, ezin leiteke bakarrik etorri, ez bait dau ikusten ezta bere burua gure antzera zuzendu be, ta ni atera ninduan infemuko zmtzur zabalabaiño aruntzagotik oni bidea erakutsi nengion, eta nire errazotak zuzen-azo daiken lekuraiño eroango dot. Baiña esáidazu, jakin ba'dakizu beiñik-bein, mendiak zergaitik

jasan zituan alako astiñaldiak, eta zergaitik bervako sustrai ezeetaraiño, antza, deadar egien batera arima guztiak?

Au entzunik, osoro emon eban Bergilík nik gura nebaren orratzean, eta itxaropenez bakarrik beteago sentidu neban neure egarria. A onela asi zan itzez:

—Mendi done onetan ez da ezer jazoten errazoi barik, edo-ta ekandutik kanpora. Edozein dardaratik aske dago leku au, ezta ezin daiteke etorri zuzenean zerutik, ez beste ezertik, izan ezik. Ez euririk, ez txingorrik, ez edurrik, ez aintzigarrik, ez iruntzik ez da jausten iru mailla txikiko atea baiño aruntzago. Ez da agertzen odei lodirik ez meazturik, ez da ikusten tximistarik, ez Taumante'ren alabarik², an beean sarri toklz be aldatzen danez. Ez dago aizerik puzka aitatu dodan, eta Kepa'ren ordezkook bere oiñak jarten dabean, iru mailla areik baiño gorago jagiten danik. An beean dardar-ikara izango da, gitxi-asko; baiño lur-gaiñ edo azpi gordeten dan aizeagaitik, emen ez dago egundo be dardakarik. Mendiak dardar dagi arimaren bat garbi ikusten danean, igoteko jagi ta zirkin egítean, eta orduan entzun zenduen deadar a joako atzetik. Naia dozu garbikuntzaren ezaugarri, arimeari, aske dagoneko, tokiz aldatzera daragio arek, bere gurarian indar emonaz. Lendik be ba-eban gutari ori; Jainko-zuzenbideak, baiña, bere borondate gaiñ, oiñazean jarri azoten dautso pekatuan ipiñi ebari beste joranger. Eta nik, atsekabe ontan bosteun urtetatik gora egon nazan onek, oraiñarte ez dot borondatea aske euki toki oba batera aldatu al izateko; orixegairik entzun zenduen lur-ikararen durundia ta espirituak ikusi zenduezan mendian zear Jaunaren goralpenak abesten, alik ariñen gora Bere ondora eroan egizan.

Orrela mintzatu zan, eta, egarria aundiago ta edatean geiago gozaten dan moduan, ez dot jakingo zelan adierazo orrek emon eustan poztasuna; nire maisu jakintsuak ari:

—Oraintxe kusten dot argi emen loturik zaukiezan sarea: zelan askatzen zarien agandik, mendiak zergaitik dagian dardar eta zer dala-ta pozten zarien. Jakin-azo eistazu

orain, ondo ba'deritxazu, nor izan zintzan, eta ainbesre gizalditan zetgaitik egon zarean etzunda: atera beite guzti auzare itzetatik.

—Aldi aretan, Tito onak, goiko Errege aundiaren laguntzaz eta babespean, Judas'ek saldu ebanaren odoletik urten zan zaurien apena artu ebanean —erantzun eban espiritua—, an beean nengoan ni geien iraunik ospetsuena jatan izenaz, entzute aundikoa nintzan bai, baiña oraindik ez neukan federik. Alako gozoa bait zan nire mintzoa, tolosarra izanda be, beregana deitu nindun Erroma'k, eta bertan merezi izan neban neure adegi ta lo-gikzak mirtoz koroituak izatea. Oindiño be Estazi deitzen eustan an bizi zan jenteak; Tebas I eresi egin neutson, eta Akil aundiari gero, baiña bidean jausi nintzan bigarren zama neroiala³. Milletik gora ixetu izan dauzan jainkozko txinpartak izan ziran keraenari su emon eutsoenak, *Eneida*'z diñot, berau izan zan-eta nire ama ta nire iñude olerki-arloan; a barik ez neban burutu zuriko bat balio ebanik be. Bergili bizi izan zan beste an bizi izatearren, urte bete geiago erantziko neuskio toki onetan neure irautearen noizkoari.

Itzok entzutean nigana itzuli zan Bergili, «Zagoz ixillik» esan naika lez, begi-kiñuz; oro, alan be, ezin naiak; irribarrera ta negarra ur-samar dagoz sortzen diran griñatik, lauzintzoenetan naiari gitxien erantzunik; nik be olaxe irribarre egin neban alkar-aituzko kiñu dagienen antzera, augaitik edo ítzala ixillera zan, eta begietara begiratzen eustala, pentsamentua geienbat adierazten lekua begiak bait dituzu, esan eban:

—Ai, eroan al ba'zendu azkeneraiño zeure agintza goragarria! —esan eban—, zergaitik, baiña, zure arpegiak erakutsi daust orain irri-barrezko oiñestu ori?

Atxillo aurkitu nintzan orduan, alde batetik eta bestetik; batak itz-egiteko ta besteak ixillik egoteko; inkesa egin neban, beraz, eta nire maisuak ulertu.

—Ez izan bildurrik —bota eustan—; itz-egin eta erantzun egiozu ain setatsu itanduten dautzunari.

Nik, bada, erantzun:

—Zurtuko zara, bear bada, espiritu zaar ori, nik egiñiko irribarreaz, baiña arrimen blziagoa sort-arazo nai dautzut. Nire begiak gora 2uzen-azten dabezan au, BergiLi dozu, zuk beragandik ikasi zenduan gizasemeen eta jainkoen egfntzak bertso gorenetan abesten. Nire irri-barreak beste zergaitiren bat eukaJa uste izan ba'dozu, uxa, zeugandik ori okertzat eta siñist eizu ari buruz zuk esan zenduzan ítzetatik etorrela bakar-bakarrik.

Makurtuz joian Estazi nire maisuazen belaunak besarkatzeko; onek alan be egotzi eutsan:

—Anai, ez olakorik; ítzala zara zu, beste itzal bat ikusten dozuna.

Arek jagiaz:

—Uler daikezu zuketz zenbateraiñoko maitasunak sutarazten daustan barrua, geure uskeria aaztu ta aantzitzean, itzal bat gorputz sendotzat arturik.

(1) Kloto, Parketatik bat.

(2) Taumate'ren aJaba, ots, ostarkua.

(3) Asmotan erabilen bigarren lan au egin barik il zan BergiLi.

XXII KANTUA

Muiña.—*Seigarren inguruan.—Estazi'ren obena on biurtzen.—Liburuan datozan nor edo pertsona argiak.—Mizkeria zigortzen da seigarren inguru ontan; zugatz mistikua.—Neurriaren edukak.*

Gure atzean gelditua zan orduko aingerua; nire beko-kitik ezaugarri bat kendu ta seigarren ingurura zuzendu zan aingerua, ta zuzentasun-egarri diranak doatsuak dirala esan

euskuna; aren abotsak au esan euskun orraitíño, «úúunt» itzaz, besterik gaíferatu bage. Ni aitz-ebagi atatik aurrekoe-tatik baíño errezago nenbillen, eta bape neke barik jarraitzen neutsen espiritn bizkor arei gorantza. Ontan Bergili asi zan berbetan:

—Birtutetik ernetako maitasunak, beste maitasun bartzuk biztu-azo oi ditu beti, bere sugarra nabari ba'da beintzat. Juvenal *, gure artean infernuko egoitzera jatsi zan ordutik, niri eustan zaletasuna erakutsi eustana nunbait, zuganako nire ondo-naia oralndik ikusi ez dan pertsona bati buruz sentidu leikenik eta aundiena; orrelaxe da, ba, orain laburrak iruditzen jataz mailladi oneik. Baiña esaidazu, ta adiskide iez askets eídazu neure konfiantza geiegiak galgea askatzen ba'daust, eta adískide lez erantzun eidazu: zekeneriak, zelan idoro al ízan eban tokia zure biotz barruan, zeure ikastez ainbeste jakíturiz beteta zengozala?

Itzok lenengotan, barre eragin eutsoen Estazi'ri, ta gero erantzun eban:

—Zure itz guztiak maitasun-itzak jataz niri. Egl utsa da, gauzak agertzen dtra sarri zalantzazko guzur-antza emoten dabela, benetako errazoiak gorderik dagozalako. Zure itaunak erakusten daust zuk siñisten dozula ni beste bizitzan zikoitz izan nintzala, nengoan egoitzagaitik bear bada; baiña jakizu zikoizkeria urrun egon zala nigandik, urrun bai, ta kontrako geiegikeri au zigortua izan zan míllaka illabetetan. Eta nik osabide artzeco ardurarik jarri ez ba'neu, zuk, giza-izatearen aurka sumindua, idatzi zenduzan bertsuok: «Zuk, urre-gose done orrek, zergaitik jaurtzen dozu ilkorreh leia», irakurri ta ausnartu ez ba'nit, burruka latzen inguru atan egongo nintzan oindiñokarren. Orduan gogoratu nintzan, egoak geiegi edatzearren, eskuak parrastatu leikezala, ta artaz damutu nintzan beste gatxakaz ainbat. Zenbat berbítzuko litzakezan, ezjakiñez ule-moztuak, pekatik ikasiko ba'lebe bizítzan edo eriotzako orduan damu izaten! Jakiña da, pekaturen baten aurkako lez zuzenean sartzan dan errua, aregaz batera kitutu bear dala emen; baiña

ni, euren zekenkeriagaitik zigortuak diran arima arein artean anrkitu ba'naz, an aurkitzen nintzan areik egin ebenaren aurkakoa egin nebalako.

—Baiña zuk abestu zenduanean Yokasta'ren tristura bıkotxaren burruka izugarria² —esan eban «Unai-Kantak»-en abeslariak—, ez dot uste nik, orduan, an Klio'ri zuzendu zeuntsozan deadar-oiuen bidez, ez deritxat fededunen arteko ziñanik oindiño, ta fede barik ez da naiko on egitea. Eta orrela ba'da, ze eguzkik edo argik urtu eutzuzan zeunkazan illunpeak, arrantzalearen ntzetik zeure oial-ontzia eroateko?

Eta ak jardetsi:

—Zuk leenengo Pamaso'rantz bialdu ninduzun, ango leza-zuloetan edan nengian, eta gero argitu ninduzan egiazko Jainko ezagutzeko bidean jarririk. Gabaz dabillenen antzera egin zeustan: atzean daroazu argía, zuri argirik egiten ez dautzuna, baiña ondoren jarraika datozenak argitzen, esan zenduanean: «Mendea barriztuz doa; itzuliz dator zuzentasuna gizonaren leen-egunetara, ta etorki barri bat jasten zerutik». Zeugaitik izan nintzan olerkari, eta zeugaitik, kristotar; baiña margozten dodana obeto ikusi daizun, luzatu egingo dot berau kolore onez jazten. Egiazko siñiskeraz betebeterik egoan mundua, betidaiño erreñuaren mezulariak ereiña, ta gorago aitaturiko zure itzak bat etozan izlari barienakaz, beraz askotan joan oi nintzan eurak ikustera. Gerora santu-santuak iruditu jatazan areik, eta Domiziano'k jazarturik gorriak ikusi ebezanean, arein kexuak neure malkoz laguntzen saiatu nintzan, eta an egon nintzan bitartean babesti nitun, eta arein oitura ta ekandu onak beste edozein erlejiño arbuiatzera eroan ninduan. Nik neure bertsoakaz gerkarrek Tebas'ko ibaietara zuzendu aurretik, bateoa artu neban; bildurraren ezkutuko kristiñau izan nintzan, luzaro jentil artean bizi izanik, eta epelkeri onek lareun urte baiño geiagoz laugarren ingurua ibil-eragin eustan. Zuk, ba, esan dodan ona gordeten eustan zapia jaso dozun ezker, ta gora igoteko aldirik, geiegi be, ba-dogulako, esaidazu nun aurkitzen diran gure Terentzi zaarra, Zezili ta Plauto ta

Vari, ba'dakizu beintzat; esaidazu gaiztetsiak ditan ala ez, eta zein lekutan dagozan.

—Orreik, eta Persi, ta ni, ta beste asko —erantzun eban nire zuzendariak— musak beste iñor baiño geiago janaritu eben aregaz gagoz, presondegi itsuko³ leenengo inguruan, eta sarritan da autu-gai gure iñudeen⁴ bizitoki dan mendia. Gugaz dago Euripide, ta Antifonte, Simonide, Agaton eta beste gerkar batzuk euren bekokia ereiñotzez apainduta ikusi ebenak. An ikusten dira, zuk edestutako jenteeatik, Antigona, Deifila, Argia ta Iamene, eldu zan baizen goibel; beste a be ikusten da Langia'ko iturria erakutsi ebana, an dago Tiresia'ren alaba, ta Teti, ta Deidamia bere aitzakaz.

Olerkari biak ixildu ziran. Barriro adi ingurura begira, igotaidia ta ango ormatzarrak amaitu arte. Orduko atzera geratuak ziran egunaren neskatxetatik Iau ta bostgarrena endaitzari eutsola egoan, beti gorantz zuzendurik suzko burdia, nire aurrelariak esan ebanean:

—Egoki dogula, nik uste, geure eskoi-bizkarra ertzerantz biurtzea, egin oi dogunez mendiari bira emonik.

Olaxe oitura izan zan gure ikasbide, ta bidean zear abiatu gñan duda gitxiagoz, arima duin arek be onartu bait eban gure burubidea. Eurak aurretik joiazan, eta ni bakarrik, atzean, arein itzak entzuten, olerkiaren ulermena azaltzen eustenak asko be asko. Baiña bide erdian jarrugi gendun zugatz usain leun atseginrrízko sagarez beteriko batek laster eten ebazan aren errazoiketa gozoak; eta txapíña adarrez adar gorantz doala estutzen dan legez orrela jazoten jakon ari beeko aldean, ara igoten iñor be azartu ez zedin, nik uste. Guri bidea izten euskun aldetik, arkaitz gafiétiak beera etorren goiko adarretatik zear edatzen zan íxurki garden bat.

Zugatzera urreratu ziran olarkari biak, eta abots batek ostu artetik oiú: «Garestia da frutu au». Eta ondoren berberak: «Gaur zuentzat otoi dagian Maria'k bere aoaz batño ardura geiago erabilli eban ezteguak izan zeitezán deduzkoak eta beteak; eta antxiñako erromar emakumeak edateko ura erabilli oi eben; eta Daniel'ek muzin egin eutson

jatekoari, jakituria itabaziz. Lenengoan, urrea baizen eder izan ziran ezkurak, gosez janda, ta nektar izan zan, egarriaz, edozein erreka. Eztia ta matxin-saltariak izan ziran Bateatzaillea eremuan elikatu ebenak; orixegaitik izan zan aintzatsu ta aundi Ebanjelioak azaJtzen dauskunez.

- (1) Juvenal, Estazi'ren garaikoa zan.
- (2) Yokasta'ko semeak ziran anai etsai biren arteko burruka latza, Esrazi'k abestu eban Tebaida lanean.
- (3) Ltnbua.
- (4) Musak.
- (5) Antigone ta Ismene, Edipu'ren alabak.

XXIII KANTUA

Muiña.—*Seigarren ingurua: jatunkeria.—Saloberien itxura.—Forese Donati ta beronen emaitte Nella.—Itz zorrotz eta rraunak, florentziar emakumeen aurka.*

Neure begiak osto berdeari josita neukazala, txori baten atzetik beta galdu nai dauanaren antzera, niretzat aita baiño geiago danak, esan eustan:

—Seme, zatoz bizkor, emotan jakun aldia obeto erabil bear dogu-ta.

Beingo-beingoan, biurtu neban burua, ta bertatik zuzendu nebazan neure urratsak jakintsuengana; bikain itz egien oneik, eta euroi entzuteak ez eustan ezertariko nekerik ekarten. Ontan au aditu zan negarrez abesten; «Labia mea, Domine», alako gozotasunaz, nigan batera poza ta atsekabea jagi-azorik.

—O aita laztan! , zer da entzuten dodana? —asi nintzan esaten.

Eta berak niri:

—Joan doazan itzalak dozuz, euren zorren biatxiña askatuz bear bada.

Pentsakor dabilizan erromesak, jente ezezaguna bidean aurkitzerakoan, gelditu barik eurakana burua biurtu oi dabenez, orrelaxe etorren gure atzetik ariñago etorrela, ta aurrea artu euskunean guri, arriturik lez begiratzten euskun, arima-talde ixil-eraspentsu bat. Euretariako bakotxak argige ta sarturik eukazan begiak, laru betartea, makar eta elbitz, azurrak narru-itxurea artuz. Ez dot uste Erisikton, barauaren barauz, bere unerik gorenenean be, ain igar aurkituko zanik. Nik esaten neban neure kautan: «Ona emen Jerusalem galdu eban jentea, Maria'k bere seme iruntsi ebanean». Arein begien zuloak erestunak zirudfen arri-pitxi barik; gizonaren arpegian «omo» (gizon) irakurten dabena, errez ezagutuko eban M (eme) be. Nok siñistuko ete eban, zergaitia jakin ezik, sagar baten usaiñak eta ur-pizkatzen saporeak egoera ortara eroango ebazanik?

Areik ain goseti ikusita arriturik nengoan ni, nik ez nekian ba oindiño areik zergaitik egozan narrua ezkatatsu jarten eutsen argaltasun aretan; alan be, itzal batek bere buruaren barnenetik begiak biurtu eustazan, adi-adi begiratu ta gero, garrazika, esanez:

—Ze meséde da egiten daustazun au?

Ez neban egundo aren arpegia nik ezagutuko, baiña aren abotsak azaldu eustan antz-traiak itxuragetu ebana. Txingar onek biztu eban nik arpegia aldatua ezagutzea ta Forese'ren mosu-belarriak ikusi nebazan.

—Ai! —esan eustan—; etzaitz or arriturik gelditu, narruz kolorga jarten nauan legen-baltz igar au ikusita, ezta nik leen neukan aragi barik nagolako be; esaidazu egia zeutaz, eta zeintzuk diran jarraigo dagitzuen arima bi areik. Etzaitz gelditu nigaz berba egin barik!

—IHa ziñala be nik negartu neban zure arpegiak negargurea dakart barriro, orduan baizen atsekabe aundiz ekarri

be —erantzun neutsan—, ain itxura barik berau ikusita. Esaidazu, Jainkoarren, zek igarten zaituen orrela. Ez eidazu berba eragin, guztiz txunditua nago-ta: nekez ondo itz-egin daike, beste zerbaiten burua darabilienak.

Eta arek erantzun:

—Betíereko nausigotik indar bat jasten da atzean geratu diran zugatzera ta urera; onek meetzen nau izugarriro. Negarrez ebesten daben guztiok, neurri oro baiño urriñago sabelkeriaren menpe jarri ziranok, gosez ta egarriz garbitzen dira emen. Edateko ta jateko guraria ixiotzen sagarretik eta uretik, arein orri-gaiñez zabaltzen danetik, datorkigunak, eta inguru oni emoten dautsaguzan biretatik bein be ez da arintzen gure atsekabea. Atsekabea diñot, baiña atsegiña esan bear neuke Kristok bere odolaz erosi ginduzanean *Eli* esatera alaiki esatera eroan eban nai ber-berak garoaz zugatzera ta.

Nik jardetsi:

—Forese,¹ bizi obe batez mundua trukatu zenduan egun atatik, ez dira oindifío bost urte igazi. Zugan pekaturako indarra itzali ba'zan be, Jainkoaz baketzen gaitun oifiaze osasuntsuaren ordua galñ-etorri aurretik, zelan etorri zara zeu ona gora? Uste neban beean aurkituko zínudazala, aldia aldiaz ber-erosten dan lekuan.

Erantzun eustan:

—Nire Nella² ba, bere etenbako negar-malkoz lortu dauana martiritzaren asentzio gozoa edatera ain arin ekarria ba'naz. Bere otoitz samur eta biotz-intziriakaz atera nindun itxaroten dan ur-ertzetik, beste inguruetatik be askaturik. Nire alafguna, maite-maite izan nebana, on egiten bakarrago ta Jainkoarentzat kutun-atseginago dozu; Zerdeña'ko Barbagia, izan be, nik bera itxí neban Barbagia (Florentzia) baiffo garbi-lotsakorrigo da bere emakumetan. O anai samur! , zer nai dozu nik esan daizudan? Etorkizun dan koroí bat digart gaurko ordua guztiz atzera itxiko ez dauana; orduan irakastegitik galazoko jake florentziar emakume lotsagalduai bularrak erakusten ibíltea. Egon ete zan iñoiz basatirik, sa-

rrazendarrik, estalduta ibilli zeitezala eskatuz Elizak edo beste alako nagusik agindua emon bear izan ebanik? Baiña lotsa-galduko orreik ba lekie zeruak laster bialduko dautsean, aoa zabalik eukiko leukie jadanik orro egiteko; emen aurrez dakustanak, ba, ziririk sartu ez ba dagist, samín-azoko dira orain lolo abestuz poz-azoten diranai matrailletan bizirra urten baiño leen. A, anai! Ez eidazu geiago ezer gorde. Begira, ez nik bakarrik, jente guzti onek be, ikusten dau zuk eguzkiaren argia ebagiten dozun lekua.

Orduan esan neutson ník:

—Gogora ba'dakazu zu niretzat zer izan zífían eta ni zuretzat zer izan níntzan, orren gomuta bakar-bakarrik gaur samingarri izango litzakigu. Bizimodu atatik lengoan atera nindun neure aurretik doanak, aren arreba biribil agertzen zanean.³

Eguzkia izentatu neutson, eta arek aurrera:

—Oraifío lagundu nau onek, gau itsu-itsuan zear, egiazko illotz artetik, jarraika noakion aragi bene-benetako onegaz, Onagifío ekarri nau aren laguntasunak igonez eta birak emenez zuoi, munduak okertutakuoi, bide arteza erakutsiz doan mendiarri. Lagunduko nauala diño Zorione dagoan lekuan ni be aurkitu arte, eta an berau barik geratu bearko dot. Bergili dozu au ta ori diñostana —ta atzamarrez iragarri neutson—, eta itzal a dozu beste au, beraugaitik dardaratu bait zan zure erreifíuko azken zokoraiñoko guztia, andik jaurtia izan zalako.⁴

- (1) Forese Donati, Dante'ren odoleko ta adiskide.
- (2) NeLla, ForeseYen ema2tea.
- (3) ILlarga, Eguzkiaren arreba.
- (4) Estazi, zerurantzta doa.

XXIV KANTUA

Muiña.—*Txibizkeria zigortzen dan seigarren ingurua.*—*Forese Bonati, Tikarda, Luka'ko Bonagiunta. Martin IV^l garrena, Pila'ko Vbaldin, Bonipagi, Martxese maisua, ta besteak dagoz emen.*—*Zugatz mistiku bat. Txibizkeri ereduak.*—*Aratozte gotzona.*

Itz-egiteak ez eban ibiltea luzatzen, ezta ibilteak be ez euskun astirogoatzen gauzea; itz-egiñez asko gengiltzan, aize onak eragindako ontzia legez. Eta birritan illak zirudien itzalak begi-zuloetatik erakusten eben arrimena, oindiño ni bizi nitzala jakitean. Nik, neure itzaldiari jarraituz, esan neban:

—Itzal au, geugaítik, egingo leuken baiño astirosgo doa gorantza. Baiña esaidazu, ba-dakizu beiñik-bein, nun dagoan Pikarda; baita esaidazu, olan begiratzen dausten arimen artean pertsona oargariren bat ete dagoan.

—Nire arreba —nik ez dakit zer izan zan geiago, ederra ala ona—, onezkero Olínpo goian dago garaille, antxe bait dauka bere koroia.

Olan mintzatu zan aurrenik, gero eratsiz:

—Emen ez dago iñor izentatzea galazorik gure arpegia aragi-iztez ain aldatua dago-ta. Au —ta atzez markatu eban— Bonagiunta dozu, Argietakoa, eta a beste arpegia urriñago ikusten dana, besteak baiño ezkatatsuago dana, Eliza Ama deuna bere besoetan auki eban batena dozu. Torso'koa izan zan eta barau-egiñez kitutzen ditu Bolsena'ko zingirako aingirak eta mama gozokoak.

Beste asko izentatu eustazan banan-banan, eta izentatzean danak egozan ant2a pozik; nik ez neban beintzat eurengan somatu ezetariko iguin-kiñurik. Gosezko aginkadak emoten ikusi nebazan Pila'ko Ubaldin eta Bonipagi, eliz-jantzizigorrrez ardi asko larratu ebezana. Martxese maisua ikusi neban, Forli'n^l egaxri gitxiagoz edateko lekua eukirik, egundo be asetua ikusi etzana. Baiña aurrena begiratu ta gero bata

baíño bestea geiago ederresten dauanaren antzera, egin neban ník Luka'koaz, naiz-ta berak gurari bizia erakutsi, bes-teen artean, ník itz-egin nengion: Marmarka. iñoan zerbait eta ez dakit zer «Gentuka»-ri buruz, ník entzun neroianeaz antxe berak zuzentasunaren zauria, akituz, sentitzen eban lekuan.²

—O arima! —esan neban—, nígaz itz-egin irrikaz za-gozana. Ník ulertzeko eran egizu, ta zeure itzakaz zeu ta neu pozik izteko moduan.

—Ba-da emakume bat, oindiño zapirik ez daroana —asi zan esaten—, níre uria aretxek egingo dautzu atsegingarri, notbaitzuk artaz txarto mintzatu arren. Zu iragarki onegaz joango zara, ta níre mulu-mulu ta esamesetan zerbait gaizki ulertuko ba'zendu, egiteak argituko dautzue gauzea. Baiña esaidazu, ez al nago ikusten «Donne, ch'avete intelletto d'amore» (maite-adimena daukazuen emakumak) asten diran bertso barriak?

Erantzun neutson:

—Neu nozu bat, goi-argiak eragitean, ídazten dodana; ta olan noa adierazoz ak barman idaroki oi daustana.

—O anai! —ots arek—, ondo dakust oraín Notaro'ri ta Gutttone'ri ta neuri, gaur entzuten dodan idazkera barrira eltzen itxi ez euskun korapilloa. Ondo ikusten dot bai zuen lumak zelan jarraitzen daben zeatz-zeatz norbaitek esana, ta ori ez da jazoten gureakaz, eta arretarik aundienaz ori ikus-ten jarten danak ez dau idazkeran edo estiloan diferentzirik ikusten batetik bestera.

Eta onenbestez pozik, ixildu zan.

Nilo ur-ertzean barna negua emoten daben kurrilloak, batzutan saldo aundia eratzen dabe airian eta gero ariñago itzuliz lerroan joan oi dira; antzera an egozan arima guz-tiak be, arpegia itzuliz, ariñari emon eutsen, azkar bai euren naiez eta euren argalez; eta ibiliz nekatu-rik dagoan gizasemeak, bere lagunari aurretik joaten ítxi ta bere arnas-bearraren estu-larria arindu arte atzerago astiro doan lez,

Forese'k olatxen itxi eutson joaten talde doneari; biok bi-dez giñoiazala, esan eustan:

—Noiz ikusiko dogu alkar, ostera?

—Ez dakit zenbat biziko nazan —erantzun neutsan—; baiña ez da ain arin izango nire itzulia, nire gogoz ur-ertze-ra eldu aurretik ez beintzat; ni bizi izatez kokatua izan nintzan lekua, ba, egunetik egunera murriztu oi da, onetik gero ta geiago ain zuzen, eta ondamendi negargarri batera doala dirudi,

—Zoaz, ba —esan eban ak—, ikusten nago-ta ondamendi orren errurik geiena daukana; abere baten atzekoari lotua parkamenik ez dan ibarrerantz, narras, eroana da. Aberea, urratsez urrats, bizkorrago doa, beti azkarrago, azkenez astin-astin egin gorputza, ta abarrakiturik itxiaz. Gurpil areik ez dabe jirabira askorik emongo (eta zerurantz biurtu zituan begiak), nire itzak geiago argitu ezin leiketzuena zuretzat argitua ízan baiño leen. Onezkero gelditu zaitez emen, erreñu ontan garestia baita aldia ta nik asko galdu daroat zurekín ondoz ondo ibilteaz.

Burrukaldi baten adibidez, zaldizkoa batzutan, zaldi-talde artetik aurrera joan oi da trapala-trapala, leenengo erasoaldian esku artu gura-ta; espiritu a olantxe, oinkada luze, banandu zan gugandik, eta ni bidean geratu nintzan munduan maisu aundi izan ziran biakaz. Gugandik urrin egoala ta nire begiaí zail lez nire adimenari gaitz egin jakonean aren itzak ulertzea, beste sagar-ondo baten adar eze zama-tuak agertu jatazan, andik ez urruti, ordurarte ez genduan ba bururik arantza biurtu. Arimak ikusi nebazan aren azpian eskuak jasoten, orritzarantza ez dakit zer oiu egiñik, ametxo negarti ta maiñ-ontzi bai'lítzan, zerbait eskatu ta eskatzen dabena lortzen ez dabelarik; baiña bere guraria geiago sustatzeko goi-goi euki oi dau gura-gaia ezkutatu barik. Gero joan ziran etsita lez, eta gu orduan zugatzera urreratu giñan, ainbat erregu ta negar-malkori muzin dagentsenera,

«Joan aurrera ona eldu barik; an, gorago dago beste zugatz bat, Eba'k aginkatu ebana, ta au aren kimu besterik ez da». Orrela iñoan ez dakit nok adar artetik. Bergili'k, beraz, Estazi'k eta nik aurrera jarraitu genduan, gu alkar estutuz, armolea gero ta geiago jagiten zan alderditik zear. «Gogora zaíteze madarikatuakaz —iñoan abotsak—; odeietan antolatuakaz, ordi, Teseu'ri euren bular bikotxakaz⁴ erasu eutsoenakaz; baita, edatearren, aul agertu ziran ebertarrakaz be, Gedeon'ek beraz muiñoetatik Madian'erantz jatsi zanean laguntzak nai izan ez ebazanakaz.

Orrelaxe, egal bietako baten ondotik igaro giñan, jan-edate ta sabelkerizko oiu bereziak entzunez, ondoren errukarriakaz batera. Gero milla bat edo-geiago ibilli giñan bide bakartiren erditik eurrera, ara ta ona begira alkarri ezer esan barik.

«Zer pentsatzen zoaze zuok irurok bakarrik?» —esan eban bartetik abots batek, eta ni izu-ikaratu nintzan, abere gazte bildurriak egin oi dabenez. Jaso neban burua nor zan ikusteko, ta Iaba baten ez da egundo ikusi leiar edo meatz ain dizdtsu ta gorririk, au iñoan bat egoan lez: «Gora igon nai ba'dozue, bira emon bear dozue emen; emetik joaten da bakerantza joan nai dauana». Ikusmena lausotu eustan aren itxureak, neure maisuen atzera biurtu nintzan beraz, agindua artu dauan gizona dabillenez. Eta maiatzeko aize ozkirriak, goi²a iragarritz, bedar ta lora-usaiñez beterik atsemoten dauanez, olantxe somatu neban nik be aize-bafa batek bekokian joten, gozotasunaren gozoa senti-azo eustan ego-zirkifia oartzuz. Esaten entzun neban: «Doatsuak areik ainbesteko graziak argitzen dabezanak; jan-edanerako makurrak biotzean gurari geiegirik ixiotzen ez eta legezko neurrian bakarrik jan-edan galea sentit²en dabenak.

- (1) Forli'ko edale amorratua.
- (2) Aoan.
- (3) Probentzeraz idatzi eben olercarriak
- (4) Zaldi-gizonak.

XXV KANTUA

Muiña.—*Seigarren ingurua: giza-ernetzearen teoria.*—*Gorputzean ixurtzen arimea.*—*Egurats-soinak eriotz ostan.*—*Zazpigarren ingurua: lizunkeria.*—*Garbitasunaren ereduak.*

Gure igoerak luzapenik onartzen ez eban ordua zan, eguzkiak ba Zezenari itxi eutsan orduko eguerdikoaren oboa, eta gabak Lupuari; beraz, bidez doanak, edozein zoztor aurkitu arren, aurrera jo ot dauan lez, bear-izanaren akuluak zirikatzen daualako; gu be era berean sartu giñan bide-zidor artatik, mailladia artuz bata-bestearen atzetik, au estua bait da ta banatu egiten gora doazanak. Eta zigofia gazteak, egoak zabaldu egaz egin nairik eta abia izten ausartzen ez dalako, barrero batzen dituan lez; olaxe nengoan ni be, itandu naika baiña bildurrez, itz-artzera gertu dagonaren kiñua azkenez egiñik. Nire aita maiteak, arin-arin genbiltzala be, ez eustan itxi esan barik:

—Erauzi eizu mintzo-uztaia, burdiñaraiño tenk daukazu-ta.

Orduan, ustez beterik, aoa edegi ta esaten asi nintzan:

—Zelan argaldu ete leiteke jan-bearrik ez dan lekuan?

Arek jardetsi:

—Gogoratuko ba'zendu zelan akitu zan Meleagro bere illintia ígatzean, ez litzakizu au orren ulert-gatx egingo ta gogora ekarriko ba*zendu zelan eragitean ispilluan zeure iduria be mobidu egiten dan, uler-gaitz egiten jatzena gauza erreza begitanduko litzakizu. Baina zure gurariak arindu daitazan, emen daukagu Estazi, ta ni beragana noa lagunrasun billa ta berari eskatzen dautsot bera izan daitela zure zauriak osatuko dituna.

—Zu zagozan lekuan betiereko ixil-gordeak adierazoten ba'dautsodaz —erantzun eban Estazi'k—, bekit akiakulu zuri ezin dautzudala ezer uka.

Eta onela asi gero:

—Nire itzak, seme, zure gogoak artu ta ausnartu ba'da-giz, argi izango jatzuz galdezka zagozana uiertu al izateko. Odol garbia, zan egartiak egundo xurgatzen ez dabena, maitik baztertzen dabena janaria lez, uts eta ikutu bage egon oi da, ta onek biotzean artzen dau gizonaren soin-atal guztien era-indarra, zanetan zear dabillenak eurotan erabarritzeko kemena daukon lez. Odol garbi a izentatzea baiño ixiltzea oba dan lekura jasten da, emen iraziz berezko ontzien beste izaki baten odolaz nastuteko. Emen nastuten dira bata ta bestea; bata artzeko gertu, ta bestea datorren leku osoari esker sortzeko gai, ta dagokion unera eldurik, a lanean asten da, leenengo gatzatuz ta bizi-azoz gero bere egitearen gai izateko lodí ta sendo egin dauana. Indar eragilleak, landara baten antzera arima egiffik, alde onekin, eratuz da-goala ta au dagoneko erata, eginaz diardu gerora be, itxas-ontto baten antzera leenen ígitu ta somatzen dauala ta gero, bertatik, aalmenak —onein azia baita— itxuratzen asten dirala. Orduan, seme, tolesgatu ta zabal-azten da gurasoaren biotzetik datorren indarra, ta jatorrizko itxura emoten dau-tse soin-atal guztiai. Baiña abere-izatek adimen-izatera zelan aldatzen dan, ez dozu oraindik ikusten. Au alako puntu gaitz bat dozu, ta zu baiño jakitunago bat be okerrean jausi zan ortaz, bere irakatsietan daiteken adimena arimatik bereizi bait eban, ez ebalako arentzat euskai egoki bat ikusten. Edegi biotza esatera noakizun egiari ta jakizu umekeian buru-muiñaren giarketa osotua dan baizen arin, leenbulzgaia aregana itzultzen da izatearen lan-eredu aregaz lilluraturik, eta espiritu barri bat ixurtzen dautso, bere al-izate ta enparauetan osoa; egintza aretan, ba, eragille aurkitzen dauana bere mamiñera erakarriz arima bat bakar egiten, bizi ta somatzen dauana, eta gogaketarako gauza dana. Ta dinotzudanari buruz gitxiago arritu zaitez, begira eguzkiaren beroa zelan biurtzen dan ardao, maatsonditik jaioten dan begi-uraz batera. Lakesi'k^l liñu geiago ez daukaneas, aragitik askatu egin oi da arimea, ta jainkotiarra ta gizatiarra muiñez bemtzat beragaz daroaz. Mutu geratzen jatzuz zen-

tzunak; gomutamena, adimena ta naimena, Jeen baiño bizkor eta zorrotzago. Gelditu barik, berez jausten da arimea arrigarrero ur-ertz bietatik baten, eta an ezagutzen dau bere bidea. Tokiak esitu baizen Iaster, era-indarra zabaltzen da bere birundan, leen bere soin-atal bizieta lez, eta eguratsa egun euritsueta eguzki-printzak bertan dizdiz dagielako, askotariko kolorez apainduta agertzen danez, inguruko aireak be an dagoan arimeak muñez irarten dautson itxura a artu daroa, ta, garra iduri, espirituari jarraitzen dautso bere itxura barriak. Emendik artzen baít dau bere irudia, itzala deritxo tá arimeak gero bertan erutzen ditu bere zentzun bakotxa, baita ikusmena be. Olan itz oi dogu, olan barre, eta olan-txe malakoak eta intzirriak ixuri be, mendi zear zabiltzala ikusi ta entzun al izango zenduzanak. Gurariak edo-ta txerariak zelan nekarazten dabezan, alaxe itxuraldatzen da itzala, eta auxegaitik zu miretsi zaitu.

Azkenengo oiñaze tokira eldu giñan; eta, eskumara biurturik, beste ardura batzuk kezkatzen ginduezan. Arresiak emen gar biziak bialtzen ditu kanporantza, ta karelak aizea botaten areik astandu ta beragandik alderatzen dauazana; beraz, zabalduetako egaletik joan bear izan genduan, eta banan-banan; ni, barriz, suaren bildur nintzan emen, eta an osteria lezara jausiko ete nintzan.

Nire gidariak egotzi eban:

—Toki onetan ondo galgatu bear dira begiak, pausu txar bat errez emon leikegu-ta.

Orduan «Summae Deus clemenciae» entzun neban abesten sute ikaragarri aren altzoan; atzera itzultzeko gogo biziz ipiñi nindun onek, eta gar artean ebiltzan espirituak ikusi nebazan. Nik arein urratsai begiratzen neutsen, eta neureai, begiak txandaka erabilliaz. Ereserkí a amaitu ebenean, au oiukatu eben: «Virum non cognosco». ² Eta, abots apal, barrero asi eben ereserkia. Au be oiuka amaitu eben: «Oianean geratu zan Diana ta Elize bota eban andik, Venus-en pozoia txastatu ebana».

Olantxe osterara be kantua, eta bein eta bein eta barriz otsegiten ebezan zindotasunak eta ezkontzeak agintzen dabenez garbiak izan ziran emazte ta senarren izena. Eta onek, uste dodanez, suak kiskaltzen dauazan denpora guztian irarungo, zauria azkenez be olako arduraz eta olako eredu osatu bear da-ta.

- (1) Lakesi, Parketatik bat.
- (2) Ajdra Mariak Gabriei aingeuari esandako berbak.
- (3) Diana garbiak bota egin eban bere ondotik Kaiipso maitagarria, maitasuna txastatu ebalako. Jupiter'ek gero Guarda biustu eban, gerkeraz Elize deritxona.

XXVI KANTUA

Muiña.—*Zazpigarren ingurua\ aragikoi ta lizunen aurkako erreskada bi.—Gorengo mailla bizi izan ziran lizunkoi batzuk, Guido Guinizelli, Arnaut...*

Olan genbiltzala ertzetik, bata bestearen ondoz, eta nire maisu onak sarri esaten eustala: «Begira ondo; barriro diñotzut», eskumako bizkarrean zauritzen nindun eguzkiak, orduko ba bere erraiñuz sarkalde osoa zero urdiña zana zuri biurtzen, eta neure gerizaz, gorriago egiten nebazala garrak zirudiala, arima asko, ibilliaz, jazoera bakan orretan begiak josita ikusi nebazan. Au dala-ta asi ziran nitaz mintzatzen, alkarren artean esanez: «Agiri danez, onek ez dauko oitutako gorputza». Ondoren, ziur jakin nairik, arik eta geien urreratu jatazan, erreten egozan Iekutik ez urteteko arduraz beti.

—O zu, zeure lagun atzetik zoazan ori, ez geldiena zarealako, begirunez baiño bear bada. erantzun eidazu neuri,

egarriz eta suz kiskaltzen nagon oni! Ez naz ni bakarrik zure erantzuna bear dauana, beste guzti oneik be ba indiarrak eta etiopiarrek ur freskoarena baiño egarri aundiago sentitzen dabe. Esaiguzu zelan egiten dozun orma bat eguzkiaren kontra, oindiño sartu ez ba'ziña lez eriotzearen sare barruan.

Orrela mintzaten jatan arima areitatik bat, eta nik be-ralaxe adierazoko neutsan orduan agertu zan beste gauza bari batek eroan ez ba'leust gogoia, ta au izan zan, arimak etozala suzko bide erditik zear oneikana arpegia biurturik; arri-tuta itxi ninduan onek arei begira. Alde bietatik, bizkor be bizkor guganaten ikusi nebazan, itzalak gelditu barik batak bestea mosukatzen ebala, pozik atsegin labur a zala-ta. Olan, aurkítu oi diran euren erreskada artean txiñurriak bata-besteaz, euren bideaz ziurtzeko bear bada, eta euren zoriaz. Agur txeratsuak amaitu ta leenengo oinkadea emon baizen kster, deadarka asten da bakotxa ezin geiagoan. Eto-ri-barriak: «Sodoma ta Gomorra!», Eta besteak: «Pasifae sar bedi beiagana zezenak gozar daian bere lizun-irritsa». * Gero, kurríloak egazka batzuk eremurantz izotzetik iges ta beste batzuk eguzkiaren galda gogorretik aldendu nairik, era berean arima batzuk ba joiazan eta beste batzuk ba etozan, eta itzuliz etozan negarrez len-kantuetara bakotxak oiukaturik ondoen egokion egoera. Eta, leen bezela, nigana urreratuz leen itandu eusten arima ber-berak, arpegikera zerbait margotuta ikusi nairik.

Nik, gurari artaz birritan konturatu nintzan onek, onela berba egin neban:

—Gozatzeko ordua datorrenean, betiko bakea jaristeko ziur zagozen arimak! Nire soin-atalak ez dira an ez musker ez bellegi geratu, emen dagoz neugaz, euren odolaz eta euren lotura-giltzakaz. Emendik gora noia onezkero itsu ez izateko egundo; an dago emakume bat grazi au eskuratu daustana, orixegaitik daroat gorputz ilkorra zuen munduan zear. Baiña zuon gogorik biziena laster bete dedilla ta maitasusez beterik dagoan eta gero ta edatuago egiten dan zeruak txe-

raz artu zagiezala, esaidazue, nik idatzi dagidan, nortzuk zarie zuok eta nor da beste laguntalde a zuen sorbaldai bizkar emonik doana.

Ez beste tankera baten, momorrotua, izutzen da menditarra, eta, oro ikusiz, mutu geratzen da, latz eta basati, urian sartzan danean, itzal areitatik bakotxa geraiu zanez, itxuratik atera Jeikenez; baiña izu-ikaratik senera ziranean, biotz jasoetan au arin bait da itzaltzen, esaten asi a leen itandu izan eustana:

—Zoiotsua zu, gure eskualdeetan, obeto ilteko, oar-ikasia eskuratzen dozuna! Gugaz *cri* datorren jenteak pekatu egin eban Kaiser jagoñtik, garaille, etorri zanean, bere aurka deadarrez, erregiña deitzen eutsoen oben berbera.² Beraz oiuka doaz: «Sodoma», gaiztetsiz, entzun dozunez, eta sua azizten dabe lotsaz gorriturik. Ar-emeena izan zan gure pekatua; baiña giza-legeak zerbitzen ez doguzalako ta bai abere antzera geure griñai jarraitu, geure lotsarako ots-egiten dogu, banatzen gareanean, abere-egurrean aberetu zanaren izena. Onezkero ba-dakizuz ba gure egintzak eta ze erruz gatean zigortuak. Izenakaz bear bada nortzuk garean jakin nai ba' zendu, ez neu jakingo zuri esaten eta ortarako denporarik be ez daukagu. Neuri dagokidanez betelco dot zure gogo: Guido Guinizelli³ nozu, ta azkenera baiño leen damutu nintzalako garbituten nago.

Likurgo'ren aginpide gogorpean seme bik euren ama ikustera etortean egin eben legez, egin neban nik be, naiz-ta ez ain oldartsu, nire maisuari, ta guretarren artean onenari, bere burua aitatzuz entzun neutsonean esaten, berak ez ebala iñoiz idatzi maitasunezko bertso samur lilluragarririk, eta ez entzun ez itz, bide-arlo luzea ibilli nintzan berari begira, suagaitik aregana geiago urreratu barik. Ari begira asetu nintzanean, bere zerbitzurako eskiñi neban neure burua oso-osorik, berbak indartzen zitun zin-egitez. Berak erantzun eustan:

—Zuk izten dozuz, entzuten dodanez, alako ta ain oar-garri diran aztarnak nigan, Leteu'k ez kendu ez illundu ezin

leikezanak. Baiña egiazkoak ba'dira gure zin-itzak, esaidazu zer errazoi dozun niri ainbeste maitasun erakusteko zeure itz-begirakunetan.

Nik jardetsi:

—Zure bertso leun-eztiak, gute gaurko izkuntzak dirauño, maitekor egingo dabe eurak idatzi ebazan idaztura bera be.

—O anaí! —ots arek—. Atzamarrez jakin-erazten dautzudan au⁴ —ta aurrean joian espíritu bat izentau eban— bere ama-izkuntzaren egillerik onena izan zan. Enparau guztiak gainditu zitun bere maitezko bertsoz eta eleberrizko prosaz, eta laga itz egiten lemosindarrak aurrea artzen dautsola uste daben astaputzai, olakoak ba egfari baiño jaramon geiago egin oi dautsoe bala-bala dabilien zurrumurruari ta olan burutu oi dabe euren eretxia errazoiari edo ertiari entzun aurretik. Gisa orretan egin eben antxiñako askok Guittone'gaz, aundi-estez aundi-este, arixeri bakarrik emonez ospe ta omena, egíak azpiratu dauan arte beste batzuen meritu ta irabaziz. Eta orain, mailla ain goian aurkitzen ba'zara ta Kristo buru dan alkar-batzar itxituan sartzea zillegi ba'jatzu, esaiozu neure orde, pekaturik onezkero egin ezin dan lekuan, guk mundu onetan bear dogun «Gure Aita»-ren zati a.

Gero, atzetik etorren beste bati leku egitearren bear bada, suan gorde zan ur-barrenean arraiña lez. Ni aurreratu nint2an leen izentatu nindun arengana ta oni esan neutson nire gurariak bere ízenari toki on bat antolatzen eutsola. Eta bera, beste barik. asi zan probentzal bertsuok esaten:

«Eder-atsegin bait jat zure eskaria,
ezin dot ezta nai be, zuri neure burua gorde:
ni Arnaut naz, negarrez ta kantari nagoana;
pentsakor dakust neure joanaren zorakeria,
ta alai dakust etorteko daukodanaren eguna,

Orain, indar agaitik, eskale nagokizu,
zurubi-gaiñera zuzentzen zaitun ezkeru,
garaiz oroi zaitezela nire oiñaze-miñaz»

Ondoren ikuzten dauan sutan ostondo zan.

- (1) Abere-oben na2kagarria aipatzen dau.
- (2) Kuntze-pekaturia, guda-mutiliak beñ Kaisar'i egotzia.
- (3) Bolonía'ko olerkari ospetsu.
- (4) Proben2a'ko olerkari Arnaut Daniel.

XXVII KANTUA

Muiña.—*Likiskeria: garbitasunaren aingerua.*—*Sugar ar-
teko igaro-bidea:*—*Lurreko atsedeen-lekurako i goera.*—*Ber-
gili'ren azken itzak.*

Eguzkia orduko, bere Egilleak odola ixuri eban uriaren
gaiñera leen-erraiñuak dardarazten dabezan lekuan, Aztagai
garaipean Ebro ibaia jausi ta Ganges bederatzigarren orduan
galdatzen dan unean egoan. Eguna ba-joian, ba, gu gengo-
zan lekutik, Jainkoaren aingeru doatsua agertu jakunean.
Gar arterilc kanpo aurkitzen zan ur-bazterrean, eta au abesten
eban: «Beati mundo corde», guk baiño abots askoz zolia-
goan. Gero jaurtigi eban:

—Ezin daitele aurrerago joan, arima deunak, suak agin-
katzen ez ba'zaitue leenago. Sar zaitezte bertan eta gorrarena
ez eizue egin beste aldean entzungo dozuen kantuari.

Olan mintzatu jakun ur egon giñanean, eta ari entzu-
tean illobian bizirik sartzen dagozanen antzera geratu nin-
tzan. Esku biak alkartuta jaso nebazan neure burua babes-
teko suari begira ta aurretik kiskaltzen ikusi nitun giza-gor-

putzak bizi-bizi irudimenera ekarriz. Nígana kzuli ziran laguntzen ninduenak, eta Bergili'k esan eustan:

—Ene seme, emen oiñazea bai egon leike, baiña ez etio-tzarik. Gomuta zaitetz! Gomuta zaitetz! Eta nik, Gerion'en gaiñetik, onez gidatu ba'zindudazan, zer ez dot orain egingo Jaínkoagandik urrago egonda? Ziurtzat eukizu, milla urte egongo ba'ziña be gar orren erdi-erdian, ule bat be ez leuskizu erreko. Eta guzurra dirautzudala uste ba'dozu, urrera zaitetz bertara ta ikusi egizu zeure eskuekaz naiz zeure jantziaren mendelaz. Uxa bildur oro, biur zaitetz onantza ta sar zaitetz sutan ziurtasun oso-osoaz.

Ni, alan eta guzti be, geldi nengoan oindiño, neure kontzientziaren aurka. Geldi ta muker nengoala ikusirik, barru-estu samar gaiñeratu eban:

—Begira, seme: orma orixe da Zorione ta zure artean dagoana.

Piramo'k, eriotz orduan, Tisbe'ren izena entzutean begiak. edegi ta begiratu eutsonetik, masastabeak ale gorriak dakazan Jegez, nire muker-egotea be bigundu zan, eta berebat nire gogoan beti barriztu oi danaren izena entzutean, jakintsuagana biurtu nintzan. Ak, buruari eragiñez, esan eban:

—Zer? Emen geratu nai ete?

Eta irripar egin eustan igali bategaz zuritzen dan umea-ri legez. Gero suaren barruan sartu zan aurretik, Estazi'ri erregu egiñik nire atzetik sar zedilla, erdian joan orde, leen bide luzean bezela. Barruan nengoalarik, leiar urtura jauzi egingo neukean zerbait ozkirritzeko, beroak an ez bait eukan neurrik. Nire aita onak, ni bLzkor-azo naita, Zorione'z rain-tzatzen jatan, esanik:

—Bere begiak ikusten nagoala dirudit,

An beste aldean abesten ebnn aots batek zuzentzen ginduzan, eta gu, adi-adi ari bakar-bakarrik, igoera egoan lekutik urten gintzazan. «Venite, benedicti Patris mei!» (za-toze neure Aitaren zoriontsuok), entzun zan an aurkitzen zan

izaki argitsu batek esaten, eta apika, eziña izan jatan berari begiratzea. «Eguzkia ba-doa —gaiñeratu eban— eta ba-dator gaba; ez zaitez gelditu bidean, oiñak zolitu baiño, sartal-dea illundu aurretik».

Arkaitz artean, zuzen-zuzen ígoten zan bidea, orduko bee egoan eguzkiaren izpiak nik neure aurrean eteten neban lekurantza, eta mailla batzuk besterik ez genduzan igon, nire gidari jakintsuak eta nik, itzaliz joian gerizeagaitik, eguzkia geure atzean sartzen zala ulertu genduean. Beraz, osertzak bere zabalera izugarri guztian itxura bardifía artu ta gabak bere aginpide bete-betea lortu orduko, gutariko bakotxak oe egin eban mailla bat, gurariak baiño geiago, ba, mendiaren ízateak berak kentzen euskun igoteko aalbidea.

Auntzak, aurrenik euren jan-gosea arindu naita gañnik gañ jateko billa bizi ta bizkor ibilli ziranak, orain kerizpetan ixillik, eguzkiak erreten dauanean, zaintzaillearen maki-llaren babespean eusnar, eta gabaz txakurrak, auntzen ondoan gaubela egiñik, patari ankerren batek sakabanatu ez daizan, zaintza dagian lez, era berean gengoan gu irurok be orduan, ni auntza iduri ta eurak artzain antzera, alde batetik eta bestetik arkaitz garaiak zainduta. Kanpoko gitxi ikusi geinkean andik; alan be, izarrak oí baiño argi ta aundiagoak erakusten eustazan gítxi arek. Olan ausnartu ta olan arei begiratz, loak artu nindun; sarri, gauzak jazo baiño leen, euren albistea damoskun loa. Uste dodanez, maite-suak beti kiskaldua emon oi dauan Kiterea¹ mendira bere leengo printzak bialdu baiño leen, begitandu jatan amesetan landan zear joian emakume gazte eder bat zala, lorak batuz, kantari iñoana:

—Nire izena itanduten dauan edonok jakin bei ni Lia² nazana, eta biran luzatzen dodazaía neure esku aratzak lo-razko uztai luze bat neuretzat egiteko. Atsegin ízan daidan, emen apaintzen dodan ispillura begiraturik; baiña nire aizta Errakel ez da egundo be bere ispillutik aldentzen, aren aurrean jarrita egonik egun guztian. Arek poza artzen dau bere begi ederrak ikusiaz, nik neure eskuak apainduaz legez. A pozik dago begituz; ni, egiñez.

Egunsenti aurea zan dagoneko. Erromesari, ostera, etxe-ranzkoan, aberritik urrago dagoala-ta, pozgarrí jakoz goiz-izpiak; olaxe niri be: iges joiazan illunpeak andik eta emen-dik, eta nire loa areikaz, eta jagi nintzan, nire maisu aun-diak orduko jagiak zirala.

—Frutu samur arek, ainbat orriz ilkorren joranaren bi-lla doanak, gaur, bakean, aseko dau zure gosea.

Bergili'k esan ebazan itzok nigana biurtuz, eta nik ez dot bezuzarik euki alako atsegiñik emon daustanik. Gura-riak gurarien gaiñ izan nituan metaka goian ikusi nebanean neure burua, eta urrats bakotxean zirudien egoak azten ja-tazala egaz egiteko. Mailladi guztia gure azpian geratu za-nean, gu maillarik gorenengoan gengozala, Bergili'k jaso ebazan begiak nigan, eta esan:

—Aldíko ta betirreko suak ikusi dozuz, ene seme, ta eldu zara nik geiago, neurez, bereizten ez dodan unera. Oñaíño ekarri zaitut antzez eta trebetasunez; ar eizu emen-dik aurrera zeure naia gidari; onezkero, bide malkartsu ta estuetatik kanpo zagoz. Begira eguzkia, bekokian emoten dautzula; íkus bedarñoak, lorak eta zugatzak, lur onek ba-karrik dakazanak. Negarrez zugana eroan-azo ninduen begi zoragarriak zorientsu datorkizuzan bitartean, jar zaitekez edo ibilli lora artean. Ez itxaron geiago nire barbarik ez kon-tsejurik; aske, artez ta osasuntsu da zure aukeramena, ta oker bat litzateke berak diñotzuna ez egitea; nik, beraz, zeu-re buruaren jabe etsirik, koroia ta mitra domotzudaz.

(1) Venus, Kiteea deitua, jaio zan ugerteagaitik.

(2) Lia ta Errakel, Jakob'n leenengo ta bigarren emazte, *bhitz* eragLÜe ta otoizlarien eredu.

(3) Koroia. pertsonaren jabetza, ta mitra, zeure espirituaren ja-betza.

XXVIII KANTUA

Muiña.—*Lurreko Paradisu edo atsedentegia: Leteu ibaia.—Emakumea bakanik.—TJraren eta aixearen jatorria> jainkozko basarlean.—Zelako lekua dan.*

Jadanik, egun barriaren argiak artzatu ta eragiten eban jainkozko zugazti, trinko bizia, barruz ta inguruz arakatu nairik, itxi neban geiagoko barik ur-egala ta zelaian zear abiatu nintzan astiro, nainundik usain gozoa erion lur aretan. Aize ezti betí-berak igurzten eustan bekokia, ez aizeno leun batek baiño gogorrago; onek eraginda orriak, dardarti ta gozo, makurtzen ziran danak mendi sagaratuak bere leenengo itzala bialtzen dauan alderdirantza. Baiña etziran, alan be, ainbeste makutzen txoritxoak, zuzatz-buru-kukutzetan, euren txorrotxiozko trebetasunaren ezaugarrik ez emoteraíño; areik, ba, alai ta pozkor, abesten eben leen-aize ozkirritan, osto artean eurok arturik, eta txiruliruri ta txistuketai bordoi-zurmurruz Iagundurik, Eol'ek Siroko * aske izten dauanean Chiassi'ko zelaiko piñadietan orriz orri geitn ta ugaritzen dan zumurrua lez edo.

Dagoneko guztiz barrura eroan ninduen nire oinkada ez-ariñak aintxiñako oianean barruna, ta nundik sartu nintzan bertan ezin ikusita nengoala, ibai batek galazo eustan bidea, aurrera joteko; onek, ezkerrentza, bere uin ariñakaz, ertzean erneten ziran bedarrak makur-azten zituen. Emen garbi-garbitzat eukiak diran ur guztiak naasi ubd zerbait eukela eurengan 2Írudian beste areikaz bardiñean jarri ezker; betierako areik, izan be, ez dabe ezer ezkutatzen betidaniko itzalak illunduta joan arren, onek ez dau iñoiz izten eguzkiaren edo illargiaren izpirik igaroten. Gelditu ta begiak jarri nituan errekaiztoaren andikaldean, muelta askotako ostotza loratsua ikuskatzeko, ta antxe agertu izan jatan, arritzen gaituelako beste pentsamentu guztietatik askotzen gaitun zerbait bat-batean agertu oi jakun lez, emakume bat bakarrik kantuz joiana ta bide guztia bitxituta egoan lora artean ederrenak aukeratzen. ^a

—A, emakume eder! —esan neutson—, maitezko izpitan erreten zagozana, biotzaren testigantza emon oi dauan arpegikerari siñistu bear ba'dautsat! Zatoz; arren daskatzut, ur-ertzeraifio alderatu zaitezala, abesten dozuna entzun da-gikedan. Zuk gomutarazten nun egoan eta zelakoa zan Pro-serpina, bere amak galdu ebanean eta berak be oian loratsua galdu ebanean.

Emakume dantzari batek, oiñak beari josita daukazala, batak besteari aurrea artu barilc, bira osoa euren gain egin oi dauan lez, alantxe a be nigana biurtu zan lora gorri-orient gain, neskuts batek begi eratsuaic jatsi daroazanez, ta onartu eban nire eskaria, nik gozoa entzun eta itzak bereizteko moduan neugana urreraturik, bedarrak ibai aratzeko uren igurtziz bustita egozan lekuraino eldu zanean, begiaic jaso zituan neugana guztiz txeratsu. Ez dot uste Venus'en bekainpean ainbeste argiz dizdiz egin ebenik bere semeak zaurituta ustekabean somatu zanean.³ Irripar egian zutik aurrez-aurreko ur-ertzean, lur garai arelc azi barik dakazan lorak baiño geiago bere eskuakaz estuturik. Iru pausura lez urrinduta geunkazan ibaiak; baiña Elesponto —emendik bait zan igaro Jerjes, oindino be gizonaren aundi-uste guztia galgatzen dauanaren eredu— Leandro'k ez eban ainbeste gorrotatu Sesto ta Abido tartean orroz joialako, a nik beste, orduan bíderik egin ez eustalako.

—Barria zara emen —asi jatan esaten—, eta bear bada, giza-izatearen abitzat aukeratuko leku onetan itripar egin dodalako, arritu egin zera ta susmoren bat artu; baiña «Delectasti» salmuak argituko zaitu, zeure adimena itxar-azorik. Eta zuk, aurrean zagozan eta urreratu nendilla esclatu zeustan orrek, esaidazu zer-edo-zer geiago jakin nai dozun ona etorri niaitzu ba zure edozein itauni, pozik itxi arte, erantzuteko.

—Urak —esan neutson— eta oianaren zurmurruak marmaratu daroe nire barruan siñiskera barri bat, orain ikusten dodanaren aurka zerbait daukana.

Eta arek erantzun:

—Neuk esango dautzut nundik eta zergaitik datorki-
zun arritzen zaituna; bai askatuko dautzut esitzen zaitun
gandua. Ber-beragan bakarrik atsegintzen dan On Garaiak,
on egin eban gizona ta onerako ta leku au emon eutsan bere
betiereko bakearen baitura lez. Bere erruz etzan luzaro egon
emen; bere erruz negar-lerrenetan aldatu ebazan bere irri-
par garbia ta tartegarri atsegiña. Enren indar guztiaz berora
daroen uraren eta luraren lurruntzeak beean dakarrezan go-
raberak gizonari eraso ta kalterik egin ez egitsen, mendi au
ainbat igon zan zerurantz ta izten dauan puntutik aske da-
go areitatik. Baiña lurraren biran aizea dabillen lez leenen-
go kaskoan, egurats garbitan oso aske dagoan goialde one-
tan ingurua nun-edo-nundik apurtzen ez ba'da, zirkin orrek
eragin dagi ta oian ostotsua durunduz jarten dau, ta iñarra-
sitako landareak aal -aundia bait dauko, bere sort-kemenez
eguratsa asetu oi dau, ta onek, jirabira egitean, ingurura
zabal-azten, eta olan beste lurrak> duin nola dan bere in-
darrez edo bere zeruz, sort-azo ta ekarten ditu mueta asko-
tako zugatzak. Ez dirudi, beraz, au entzunik, arrigarria, lan-
dara batzuk an beean azi agiriko barik ernetea. Eta jakin
bear dozu, zagozan zelaieta santu onek edozein muetako
aziak dankazala ta an beean artzen ez diran frutuak daka-
zala. Ikusten dozun ura ez da jaioten otzak erabarritzen dauan
lurrunez janaritutako etorritik, ur-tira geitu ta galtzen dauan
errekearen antzera, sorburu ziur ta iraunkor batetik baiño,
zirrikitu bitatik ixurtzen dauna Jainkoaren naikunetik artu
daroa-ta. Alderdi ontatik jasten da pekatuaren gomuta ken-
tzen dauan indar bategaz; bestetik, egintza on guztiarena
itzultzen dauanagaz. Leteu deritxo emen, eta beste aldean,
Eunoe, ta ez dau ondorenik emen an baiño leen txastatzen
ez ba'da, ta aren ao-goza beste guztien gaiñetikoa dozu.
Ta, zure egarria dagoneko aseturik egotea gerta leiteken
arren, geiago nik adieraztera orduko, ondorio bat emongo
dautzut esker-zurrian: nire itzak. ez dot uste, atsegin-eza-
goak izango jatzuzanik, agindutakoa baifio areago emoten
ba^dautzue. Urre-aroa ta orduko zoriona beifio abestu ebe-
nak, Parnaso^an amestu eben bear bada toki au. Ementxe

atxitu zan errubako giza-sustraia; ementxe aurkitzen bettoko udabarria ta betiko frutua; auxe da orok aitatzen daben edari gozoa, nektar deritxona.

Atzera biurtu nintzan osoan, neure olerkariari begiratzeko; ta, ikusi nebanez irribarrez entzun ebezan azken esaldiak. Gero, emakuma ederragana itzuli nintzan barriro.

- (1) Ravena ondoan dagon piñadi ospetua.
- (2) Nor dogu emakume au?
- (3) Venus bere seme Cupido'k geziz zaurku eban, eta gero Adonis, ez maite mindu zan.

XXIX KANTUA

Muiña.—*Lurreko Paradisua: Leteu ertzetik zear.*—*Jbildeun mistikua, ots, Elizaren garaipena.*

Maitemindutako emakume bat lez abeska, jarraitu eban mintzatzea amaitu ebanean: «Beati, quorum tecta sunt peccata!» Eta maitagarriak, oianeko itzalpetan barna, batzuk eguzkia ikusi naiez ta beste batzuk agandik igesi guraz, bakarrik joiazan lez, fbilten asi zan urez ibai ertzetik, eta ni, aren pareko, bere pausu laburrai egokiturik. Eta bion artean eun emon genduzaneko, ertzak, bardintsu, oker-une bat osotu eben, eta ni sarkaldera itzulita geratu nintzan. Orrela be ez genduan bide luzerik egin, emakumeak, nigana osoan biurturik, esan eustanean:

—Ene neba, ikus eta entzun,

Eta ona, dirdira sendo bat nabari izan zan bertatik, nunnai, basarte zabalean; tximista zala uste izan neban, baiña au datorren lez joan bait doa ta besteak gero ta geiago dizdizka irauan lez, nik niñean neure kolkorako:

—Zer da, baiña, au?

Eresi-doiñu gozo batek ots egian egurats argitsuan; eta, a ikusirik, bidezko sumíñak eroan nindun Eba'ren ausarke-riarí mormor egítera, an zeru-lurak esaneko ziran lekuan, eroana izan zan emakume bakarra ta sort-barría ezetariko ez-jakin zapirik ez jasatera; onen azpian, alan be, leiala izan ba'litz, beti-betikoz gozatuko eban esan-ezindako atsegin areitaz.

Ni, gozotasun geiagoren gosez, betidaiñoko atsegin-asi-kifien artean sor ta lor nenbillela, gure aurrean eguratsa adar orlegípean bíztutako sua iez agertu jakun, eta leengo doiñu ezti oskidatsua kantu ulerkoi biurtu zan. Oi, neskuts sagaratuak! Zuekaitik iñoiz gosea, otza, naiz gaubelak euki izan ba'ditut, orain ba-dot errazoirik naiko zuoi dei egiteko. Oraintxe bear dot, Elikona'k¹ ixur daistala berea ta Uranialc² urgazi bere abestalde, gauza ain garaiak bertotan adierazo daikedazan.

Zerbait arago, zazpi urrezko zugatzek irudimenean taiu-tzen eben arein eta gure artean egoan bide-arlo luzea; baiña zentzunak atzipetu oi dabezan azpegí arruntak, urrintasunez, errazoiari gaia damotsan aalmenari beronen itsaskietatik bat bera be eskutatzen ez eban lekuan, ur samar, aurkitu nintza-nean, argi-zuziak zirala konturatu nintzan eta abotsak «osana» kantatzen ebela. Goian argi egien, moltzo eder-ederean, illargi beteak gau-erdian, zeru ozkarbian, dirdir egi-ten dauan baiño be askoz argiago. Bergili onagana biurtu nintzan arriturik, eta berak be arrimen ez gitxiagoko begiakaz erantzun eustan. Gauza miresgarri areitan josi neba-zan ordun begiak; oso astiro etozan gugana, emaztegai ba-tek ibiltzan irabaziko eutsen gisara. Emakumeak deadar egin eustan:

—Zergaitik begiratzen dozuz, orren gartsu, argi biziak bakarrik, eta ez dozu aintzat artzen datorrena?

Jentea ikusi neban orduan argí-zuziai, gidariai lez, atzetik jarraika etorten, egundo izan ez dan lakoxe zuriz jantzi-ta. Urak argi egian ezkerretik, neure gorputzaren ezker-al-

dera dizdizka, ta nik neure burua ikusi neikean bertan ispillu baten lez.

Nik, neure ur-egalean, ibaiak soil-soil lagun-taldetik banantzen nindun lekua artu nebanean, gelditu nituan neure oinak obeto ikustearren, eta sugarrak aurrera egjela ikusi neban, eguratsa atzean margoztua itxirik, areik ikurrin-xingolak antza iruditzen ebezala; goiko aldean Eguzkiaren uztaia ta Delia'ren gerrikoa osotzen dabean kolore arein zazpi zerrenda nabarmentzen ziran. Atzetik etozan zur-oialak nire begiak artzen ebena baiño urriñago edatzen ziran, eta amat/bat oinkada egozan, nire eritxiz, aurrenen jóanetik. Zeaztuten dodan zerupe ederrean, ogetalau agure etozan, biñan bifian, zitoriz koroituta. Danak abesten eben:

—Bedeinkatua zu Adan'en alaben artean, eta bedeinkatuak betiren beti zure edertasunak! ».

Beste ur-egaleko bekoz beko neukazan lorak eta bedar ezeak, aukeratu areitatik aske geratu ziranean, zeruan argi batek besteari jarraitzen dautsonez, lau abere etorri ziran arein atzetik, ostantza berdez burestunduta. Sei ego eukazan bakotxak begíz beteriko lumakaz; Argo'ren begiak,³ bizirik ba'litzaz, antzekoak litzakezan. Ez dot, irakusle, bertso geiago eioko aren itxurea zeazten, ba-dot bada beste arazo bat beartzen nauana, ta ezin daiket onetan Iuzaroago jardun; baiña irakur Ezekiel, ta arek margozten ditu eskualde otzetik aizez, odeiz ta suz etortzen ikusi zituan legez, eta aren idatzietan datozanez ziran an be, egoen kopuruan alan be Juan nigaz dago ta arengandik urrintzen jatzu.

Lauren arteko bide-unea gurpil biko garai-burdi batek artzen eban, leoi egodun baten samara loturik etorrena. Gorantz begira eukazan ego biak erdikoa ta albo bakotxeko iru atzarriak, eguratsa urratzean bat be ez ikutzeko moduan, ainbeste bait ziran nabarmentzen begien mendetik galtzen etzirala. Baiña, egaztia zana beintzat, urrezkoa zan, eta enparaua zuri, gorriz orbandua. Ez diñot onekin Erroma'k Eskipion afrikarra burdi ain bikaiñez omendu ebanik, ezta August bera be, eguzkiaren ederra arenaren ondoan exkasn

izango litzakela baífío; eguzkiarena nuribait, okertzerakoan, Lurrarejn eskariz, sutan jarri zana, Jupiter misteriozki zuzenkor agertu zanean.

Iru emakume etozan dantza-dantzari eskumako gupilla-ren alboan; eurotatik bat sutua oso, su-barruan bertan be doi-doi ezagutuko zana; bestea, barriz, aragia ta azurrak esmeraldaz egiñak bai leukozan, eta irugarrenak edur jaisibarria zirudían. Orain emoten eben zuriak zuzenduak, gero su-kolorezkoak eragínda; ta onen abestira, egokitzen eben besteak. euren ibillia, zein ástitsu, zein bizkor. Ezkerretik, lau emakumek dantzan ekioen purpuraz jantzita euretari-ko baten igi-neurkerara; iru begi⁴ eukazan onek buruan. Esandako talde onen ondorren, agure zaar bi ikusi nebazan bestelako soiñekoz, baiffa jokera ta ziñutan bardintsuak, txukun ta garrantzitsu. Oneítan batek Ipokrate aundi aren ikasle zala emoten eban, izadiak berari kutunen jakozanetatik bat noski; besteak aurkako egikizun bat erakusten eban ezpata dizditsu ta zorrotz bategaz, niri errekearen besteko aldetik ikusita bíldurra sartu eustana. Beste lau ikusi nitun gero itxura apalekoak, eta guztion atzetik, agure zaar bat bakar-bakarrik lo etorrena, begitarte goi-atgituaz. Eta zazpi oneik leenengo moltzokoak lez jazten ziran; ez eroien, alan be, zitori— xortarik buruan, larrosa ta beste kolorezko loraz egifiak baiño, eta zin-egin zeikean, ain urriñetik begiratu bage, danak eukezala lo-giltzak sutan. Burdia aurrez aurre gelditu jatanean, trumoi-ots izugarria entzun zan, eta jente jainko-zale areik geldi lotu ziran antxe, ibiltea galazo bai litzakien, Ieenengo ikurriñakaz batera.

(1) Elikona, musak bizi diran mendia.

(2) Urania, goitar gauzen musa.

(3) Argo, Merkuri^k il eban begi askodun mamua.

(4) Oiñarrizko birtutteak.

XXX KANTUA

Muiña.—*Luneko Paradisua: Zorione agertzen da.—
Bergili ostondu.—Zortone'k asarre egiten Dante'ri.*

Ortziaren leen-iparraldeak, ez sartzerik, ez jagiterik, pekatuaren ezik beste illun-gandurik ez dakianak, eia an bako txari bere betebearra erakusten eutsona, beeragokoak erakutsi oi dauanez endaitzari eragiten kaira eltzeko, geldi ta tinko geratu zan; aren eta leoi-egodunaren erdira eldu ziran gizaseme santuak, burdirantza biurtu ziran euren bakezko zedarrari ta itura lez, euretatik batek, zeruko mezulari lez, «Veni, sponsa, de Libano» irutan ots-egin eban abestuz, eta beste guztiak aren ondoren. Eta zorionsuak, azken-deian, bizkor jagiko diran lez bako txari bere illobitik, aleluia kantaka birartutako aotsaz, jainkozko burdi gaiñean be, era berean, «ad vocem tantí senis» beti-betiko bizitzako eun zerbitzari ta mezulari jagi ziran. Danak iñoen: «Benedictus que venis» (bedeinkatua zatozan ori), eta, lorak jaurtíz goi ta inguru; «Manibus o date lilis plenis!» (Oi, emon esku beteka lorak!).

Eguna urratzean nik ikusi izan dot sortaldea zuri-gorri, zeru-gaiñerakoa barriz orkarbí ta bikain; eta eguzkia urteten mosu-illun, eta begiak emetzen eben lurrunen sare artetik luzaro Lkuskatu eikeen; edu orretan, aingeruan eskutik urten eta burdiaren barru-kanpo jausten zirala lorazko odei baten bitartez, emakume bat agertu jatan zapi zuri gaiñean olibuz koroatua, gar bizizko loraz jantzia, soingaiñeko mantu musker baten azpian. Ta nire espirituak, jadanik aren aurrean izuz ikara eragin barik egonak, begiak a ezagutu aal izan baiño leen> aregandiko indar ixuriagaitik, aspaldiko maitasunaren kemen lilluiagarria somatu eban. Neure aurtzarotik urten aurretik menderatu nindun adore garaiak ikusmena zauritu baizen laster, biurtu nintzan ezkerrentza, mutiko bat bildur danean edo-ta naigabe² dagoanean bere amagana arin jo oi dauan lez, Bergili'gana¹ 2uzendu nintzan, esanez:

—Izuaren izuz ipíñi ez jatan odol-pitsik ez jat geratu; ezagutzen ditut aspaldiko garraren ezaugarriak.

Bergili'k orraitíño, bera barik itxi ginduzan; Bergili aita txit samurra, neure onerako emon jatan Bergili. Gure leen-amak galdu eban guztia be, etzan izan naiko nire matrail garbiak loitu ez eitezan malkoz.

—Ez eizu, Dante, Bergili joan jatzulako, negarrik egin oindiño, beste zauri bategaitik negar egin bearra izango dozu-ta.

Ontzi-nagusi bat, beste ontzietan otsein dabillen jentea atzetik aurrera ikertu ta bakotxak bere arazoa zintzo bete daian sustatzen diarduanaren antzera, orrelaxe ikusi neban burdiaren ezkerreko saietsaren gaiñean, emen naitaez ízentatzea dan neure izenaren oiartzunera itzuli nlnztanean, Jeen aingeru-Iora-ganduak estalíta agertu jatan emakumea; ibaia- ren beste aldetik begira neukan. Minerba'ren ostoz ederturik eukan burutik jausten jakon zapiak osoro ikustea galazoten eustan arren, erregiñ jokeraz lagundua, garratz jarraitu eban oindíñokarren, itzik gartsuenak azkenerako gorde oi dauazanaren antzera:

—So eistazu ondo! Neu naz; Zorione nozu egi-egiaz. Zelan uste zenduan, mendtra igoteko duin ziñala? Ez ete zenkian gizona emen doatsu danik?

Ur gardenerantza makurtu nitun begiak; baiña, eurentan neure burua ikusiz, bedarrera zuzendu nintzan: alako lotsaz astundu eban orrek nire bekokia. Ama semeari orrelaxe iruditen jakon zorrofza, a niri iruditu jatan lez; erruki Iatzaren aoko kiratsa nabaitzen bait dau. Ixildu zan emakumea ta bat-batean aingeruak kantari: «In te, Domine, speravi» (zuga, Jauna, dot itxaroten); baiña «pedes meos»-tik etziran igaro. Itali'ko bizkar gajñetan azten diran zugatz artean, edurra aize atzilotuen eragiñera izoztu ta gogortu oi dan lez, eta gero berez lurmentzen, suak argizagia iduri, kerizpe bako lurretik aizea datorkolako, antzeko geratu nintzan ni, ez negar-malkorik ez antsirik bage, zeru-oboan eresi doiñutsuen neurri-airera beti dabesenak kantuz asi aurretír;

baiña gero, ezti ta gozo esandako itzetatik, ulertu nebanean nítaz errukitzen zírala,«Emakume, zergaitik dozu ain gogor artzen?», esan ba'lebe lez; biotza estutzen eustan leia lurrun ta ur biurtu jatan, eta naigabe aunditan urten zan bularretik, aoz ta begiz. Arek, alan be, esan dan burdiaren saiets-gaiñ zutik, espiritu jainko-zaleai zuzendu utsezan bere berbak, esanez:

—Zuok, betiereko egunean zarie jagole; ez gauak ez loak ez dautzue ezkututzen gizaldiak bere bidean emoten ditun oinkadetatik bat bera be; beraz, argiigo erantzungo dot an negar dagianak ulertu daidan eta bere erruak eta miñak neurri bardiña izan daíen. Ez bakarrik gero, izaki guzti, laguntzen dautson izarraren indarrari dagokionez, elbururen batera zuzentzen daben borobil aundien egitez, baita Jainko-graziaren oparotasunagaitik be; onek lurrun garaiz bere euria eratzen dau, lurrun orreik ostera gure begiak ezin dabez jadetsi; au bere bizikoa izan zan gaztarooan, eta indar orok artan ondoren arrigarriak ekarriko zituan. Baiña lurra, zenbat eta obe-indartsuago, kaltekorrago ta basatiago biurtu oi da azí txarrez eta landu-ezaz. Aldikada batean, neure aurrean egotez eutsi neutson, eta neure begi gazte² so egiten neutsula bide artezetik eroan al izan neban neugaz; baiña neure bigarren adiñaren atadian aurkitu nintzainerako, eta beste bizitzara igaro, arek aaztu ninduan, beste maitasun batzuetara joaz. Aragitik espiritura igon eta ederrean eta onean azi nintzanean, kutun ezagoa ta gogoko ezagoa gertatu nintzakon, eta oker-bidetik zuzendu ebazan bere oiñak, osoan beintzat ezetariko agintzarik bete ez daroen guzurrezko on-irudiai jarraituki.² Ez eustan balio argitasunak eskatzeak, ez amesetan ez beste modu batean oles eginik. Ain gitxi eutsoen orreik! Bee-beeraiño jausi bait zan, eziñak ziran dagoneko bide guztiak a onik aterateko, gaiztetsitako jenteak erakus-aztea izan ezik. Beraz, ikertu neban ildakoen atari-aurea, ta onagiño zuzendu dauanari egin neitsozan neure erregu ta malkoak. Jainkoaren erabgi gurenak

ausiko ziran Leteu igaro ta dalako janaria txastatu ba'leu
negar-malkoz ager-azten dan damu-laiña ordaindu barik.

- (1) Zorione (Teolojia) agertzean, BergiJi (Errazoa) ostendu.
- (2) Dante'k emen, bere bizitzako kezak eta goraberak diñoskuz.

XXXI KANTUA

Muiña.—*Lurreko Paradisua: Dante'ren aguriza.—Leteu
ibaian murgiltzen da Danle.—Zorione'ren mirabeak.*

«O zu, ibai sagaratuz bestaldean zagozan orií —asi zan
barriro be, neugana zirzendurik artez-arte bere jtzak, ule-
ulean jadanik ain mergstzak iruditu jatazanak; au gaiñera-
tuz jarraian: «Esan, esan au egia dan; salakuntza ain as-
tunari autortzak jarraitu bear dautso-ta».

Nire aalmenak guztiz laiño egozan-ta, abotsak urten bai,
baiña bertatik ebagi zan, itz-atalak jalgiten asi baiño leen.
Itxaron eban pizkat, eta bota eban ostan:

—Zer darabilzu buruan? Erantzun eidazu, urak ez dau-
tzuz ba oindiño il zeure gomutapen itunak.

Nasteak eta bildurrak, biak batera, «bai» me-me bat
atera eusten aotik, bera ulertzeko begien laguntza bear izan
zanarren. Balestea, beronen aria ta uzaia atezu, tira geiegian
jarri ezker, apurtu ta geziak bizitasun gitxiagoz zurian emon
oi dauanez, nik be, era berean, karga ain astunaz abailduta,
negar-arpulu ta auri-intziritan gaiñez egin neban, abotsa
bere zear-bidean itorik. Ak orduan esan eustan:

—Ona maite izateko bultz-eragiten eutzuen enekiko gura-
rien erdian, on au baiño aruntzago ez bait dago ezer nai izan
leikenik, zer lubaki igaro ezin aurkitu dozu, edo zer katel
aurrera egiteko itxaropena olan galdu eragin entzuna? Edo-ta

beste zer erreztasun edo obari eskiñia izan jatzun itxuratan, euren inguruan biraka ibilteko?

Intziri mergatza bota ondoren, ozt-oztan euki neban aoan otsa erantzun al izateico, nire ezpanak nekez jarririk ortarako. Negar-zotinka esan neban:

—Aurrean neukazan gauzak bidetik saiestu eusteazan oiñak euren guzur-atsegiñaz, zure arpegia gorde jataneokoxe.

Eta arek:

—Alan ixil-azo alan ulcatu orain autortzen dozuna, nabari-ezago ez litzateke zure errua. Olakoxe epaikari da ori dakiana! Baiña errudunaren aotik autorkuntza entzun ezkeru, gure auzitegian sorbatzaren aurka biurtzen gurrilla.¹ Zeure makurra lotsagarriago izan dakizun, alan be, eta beste iñoizkoren baten, maitagarriak kantari entzutean, kementsuago jokatu daizun, aaiztu eizu zeure negarraren zioa, ta entzun eizu, otoi; orrela jalcingo dozu nire aragi illobiratuak zelan artu-eragin bear eutzun aurkako bidea. Izadiak eta arteak ez eutzuen egundo erakutsi, gordeta egon nintzan soin-atal ederrak baiño atsegin aundiago ekarri daketzun gauzarik, orain lurrean ostendurik dagozanak ain zuzen. Eta atsegin goi-goiko arek uts-egin ba'eutzun neure eriotzaz, zer gauza ilkorrelc erakar leikezun gero zure naikuna? Gauza guzur-tien leen-kolpera gora begiratu bear zenduan, neure atzetik, arek lez ez nintzan-eta. Ez zenduzan egoak eratsi bear, kolpe barrien zain, ez dalako neskatx gazteak, ez beste ezertariko uskeri txatxar laburrak. Bígarran naiz irugarren kolperaiño itxaron oi dau txatxo ga2teak, baiña lumak azita daulcazarenaren begi aurrean alperrik edatzen dira sareak, edo-ta azkonak jaurtzen.

Lotseak jotako munkoak, mutu ta begiak lurrean, euren oker-egiteak entzun eta ezagutuz, damututa dagozanok lez, orrelaxe nengoan ni be, ta arek egotzi eustan:

—Niri entzunaz orren garbatua za'zagoz, jaso zeure okotza ta damu biziagotan somatuko zara niri begiraturaz.

Mukerkeri gitxiagoz adar-austen da areitz zaintsua, zein ipar-aizeaz naiz Jarba² lurraldetik putz-dagiñaz, ník ipiñi ne-

bana baiño, aren aginduz, burua jasotzerakoan, «arpegi» ordez «okotz» esan ebanean, ba, igarri neban aren eztenkada zorrotza. Eta arpegia jaso nebanean, nire begiak konturatu ziran leenengo izaki areik lora-barrariatzea itxi ebela; ta nire argiak, ez ain ziur oindiño, Zorione ikusi eben nor bat bakarrean izate bi alkartzen ebazan izakiarengana biurturik. Aren zapípean, eta bestaldeko ur-egalean, begitandu jatan, bere izatea gaintitzen leen zan bezela, leen lurrean enparauak gaintitu oi ebazan legez. Damuzko asunak ordun zauritzen ninduen gogor be gogor, eta leen maite izandako gauza guztíetatik geien maite nebazanek iguín garrien begitandu jatazan. Biotza gorrikatu eustan neure utsak orren bizi ezagutzeak, eta menderatua lurrera jausi nintzan; orduan zer izan zan nitaz, ortarako bide emon eustanak ondo daki.

Biotzak gero kanpokoz oartzeko sena barrero neugandu ebanean, neure gaffean ikusi neban leen bakarrik aurkitu neban emakumea, au iñostala: «Ora eidazu! Ora eidazu!». Ibaian nengoan samaraiño uretan murgil, eta tiraka berarekin bat ni neroían; ni anazka baizen bizkor nirudian ur gaiñ. Ur-egaletik ur-ur egoaJarik, «Asperges me» entzun neban esaten, osa ezti ta samur, nik orain ez gogoratu ez idatzi ezin dodan erara. Emakume pertxetak begiak edegi zitun, besarkatu eustan burua ta uretan pulunp-azo ninduan nilc ur a txastatzeko bestean. Gero andik atera ta, garbitua, lau emakume eder dantzarien aurrera eroan nindun; oneik, nire gaiñean, bakotxak bere besoa luzatu eben.

«Emen, maitagarri, ta zeruan izar. Zorione mundura jatsi aurretik, aren mirabetzat aukeratuak izan giñean. Aren begi aurrera eroango zaitugu; baiña begi orrein barruan dagozan argí sakonak ikusi aal daizuzan, zureak zorrozotuko dabez an ondoan geien dakusen ango iru areik».³

Edu orretan esan eban abeska; ta gero, Zovione gugana biurturlik egoan leoi-bularreraiño eroan ninduen. Eta gaiñeratu eben:

Zure begiak ez beie ezeren bildurrik. Maitagarriak beñola bere geziak erauzi eutzuzan esmeralden aurrean jarri zaftugu,

Milla nai garrak baiño sutsuagoak eroan ebezan nire begiak aren begi dizditsuetara, oraindik leoian tinlco egozaretara. Eguzkia ispilluan lez, ez beste gisan, dizditzten zan izaki bikotea, zein izate onetan, naiz aretan. Gogora, irakurle, egiazko gauzakia aldakaitz iraunik aren irudia aldatzen zala ikustean, oni arrigarri ba'neritxon. Arimea izuz eta pozez gaiñezka nintzala, bazka a gozatzen neban, atsegin aundiz; nire barruan gurari barriak jagiz joiazala, beste iru emakumeak aurreratu ziran, euren jarkean egokien aunditasuna erakutsiz, gotzon-kantuzko doñuan dantzan egiñik.

—Biur, Zorione, biur zeure begi deunak —iñoen arein kantuak— zeure adiskide zintzoagana, zeu ikusteagaitik aibat urrats emon dituagana. Mesedez, eiguzu zeure betartea ari erakusteko grazia, gordeten dautsazun bigaren edertasuna gozatu dagian.

O betiereko argi biziaren dirdira! Nok, Parnaso'ko kerizpetan larutu naiz ango iturritfk edan dabenen artetik, nok ez dau usteko, adimena lausoturik, zu margoztu naita, an agertu zaiakozan letxe, zeruaren litsez ozendua, egurats azkean agiri izan ziñanean?

(1) Autortza ta damuaren auirean, erruki biurtzen zuzena.

(2) Jarba, Numidi'ko eirege izan zana.

(3) Lau erro-birtuteak indartsu ta sakonagoak izango dira teolojizkoak lagunduta.

XXXII KANTUA

Muiña.—*Lurreko Paradhua; Ikur zugatza.*—Arranoa.—*Azeria ta dragoia.*—*Burdia mamu biurtzen.*—*Emagaldua ta erraldoia.*

Alaxe egozan nire beigak, geldi ta adi, amar urteko egarria ilteko; beste zentzunak lo-zorrotuta neukazan, ta anemen oztopeak aurkitu eroiezan aspaldido sareakaz beregana erakarten ebazan edertasun dizditsua besterik ez ikusteko. Baiña naitaez biurtu bear izan neban arpegia neure ezker-aldera, jainkosa arei au esaten entzun bitartean: «Adiegi begiratzten dozu! », eta begietan eguzkiak joten dabenean nabari izaten dan lausotasunak ikuste barik itxi ninduan zati baten. Baiña gero, dizdizera txikian nire begirakunea barriro be gaitu zanean (eta «txikia» diñot indarrez baztertu bear izan neban askoz aundiagoaz bardindurik), aintzazko lagunaldrea eskumarantza biurtu zala ikusi neban, dagoneko eguzkiaren argiak eta zazpi garrenak arpegian emoten eutsela.

Ezkutuen menpeko gudarí-talde bati tokia aske itxi oi jakonez eta onek, ikurrina aurrenen dala, zuzenbidea osorik aldatu baiño leen, bira emon oi dauanez, aurrera joian zeru-erreinuko gudarozte arek be, aurrera ibilli zan oso burdiak burtagari bira emon aurretik. Burpillen ondora jo eben emakumeak, eta leoiak dardar eragin burdi doneari luma bat be irabiotzen etzala. Ni ugarrizatik giatu ninduan emakume ederra, Estazi ta ni burpillaren atzetik giñoiazan, eta onek itzulia egitean inguru pitiñagoa marraztu eban. Oian zabala olan zearkaturik, oian utsa nunbait¹ sugeari siñistu eutsonaren erruz, aingeruen alako eresi-soiñura neurtzen nebazan nik oiñak,

Iru tirotan bear bada erauzitako gezi batek egiten dau guk aurrerantz burutu gendun bide-arloa, Zorione jatsi zanean. Guztiai «Adan» mormor egiten entzun neutsen; gero orri barik eta adarretan berdetasunez erantzia egoan zugatz bat inguratu eben. Zugatz onen adaburua gora ta zabalago jatzun, inditarrak be euren oianetan miretsia izango nunbait, goitasun ikaragarria zan-eta.

—Onetsia zu, Jeoi ori, zeure mokoz ezer be enbor oni kentzen ez dautsazulako, naiz-ta aorako gozagarri izan, beronen farututik janaritu zana gatxera makurazten danetik.

Zugatz sendoaren biran, olantxe oi ugin euskuen danak, eta izate bidun abereak erantzun:

—Era onetan iraun-azten da zuzentasun osoaren er-nemiña.

Eta leen thatu eban endaitzera biurtuz, orpo alargun^a baten oiñeraiño eroan eban, egur bat besteari lotuta itxiaz.

Gure landarak, zeru-araiñen ostean dizdíz dagian aregaz nastutako argi aundia gaiñera jausten jakenean, puzkor eta urten biurtu oi jatzuz, gero bakoxtak bere kolorea artuz; eguzkiak bere zaldiak bildu orduko beste izar baten azpian, larrosa bioleta arteko margoz apaindurík, barriztatua geratu zan leen adarrak ain billosik eukazan zugatz a. Ez neban nik, aditu jente arek orduan abestu eban ereserkia, ezta ezin izan neban eresiarene doiñua osorik entzun be. Adierazo ba'nengi zelan logaletu zíran begi errukarriak Siringa'z mintzatzen entzukan, zaingoan egotea ain garesti izan jaken begi arei, ereduz marraztu oi dauan margolariaren antzeko irudituko neuke zelan loguratu nintzan neu be; baiña iñok ez leuke antz-irudituko loa, Beraz, itxartu nintzanekora nator, eta dirdai batek urratu eustala difiot loaren zapia, ta dei bat: «Jagi zaitez. Zer egiten dozu?».

Sagar-ondoaren loratxoak ikustean, aingeruai zeruan bere frutua opa eragiñik eztegu-jaiak iraun-azoten dautsela. Kepa, Jon eta Jakobo menderaturik jausi ziran eta konortera itzuli lo sakonagoak eten ebazan itzak entzutean; baiña euren laguntaldea gitxitua, Moise ta Elia barik, eta Matsna soin-gaiñekoz aldatua, aurkitu ziran; orrelaxe ni be: neure gaiñ makurtua aurretik nire oiñak ibaian zear zuzendu zituan emakume done a, ta zalantzaz beterik itandu neban:

—Nun dago Zorione?

Arek jardetsi eustan:

—Ikus egizu an, ostotza barripean, zugatzaren sustrai gaiñ jarrita. Lagun-taldea dauka inguruan: besteak gorantza doaz leoiaren atzetik, kantu gozo sakonagoak abestuz.

Eta beste ezer esan eustanik, ez dakit, begi aurrean neukan-eta beste ezeri begitua jartea galazoten eustan. Bakarbakarrik egoan, lur soillean apatx, itxura biko piztiari lotuta ikusi neban burdiaren jagole lez an itxia. Onen inguruan esilodia osotzen eben zazpi maítagarriak, ípar naiz ego-aizez seguru egozan argi areik eskuetan ebezala.

—Aldi laburrean biziko zara oian onetan, eta neugaz batera beti-beti uritar izango zara, Kristo erromar dan Erroma aretan, Orixegaitik, txarto bizi dan munduaren onerako, josi eguziz begiak burdian, eta ikusi dagizuna idatz egizu ara biurtu zaitezanean.

Olaxe itz-egin eban Zorione'k, eta nik, itzez itz aren esanera nengoan onek, arek opa lekurantza biurtu nebazan neure adimena ta begiak.

Egundo ezta bizkorrago jatsi iñestua, euria eratzan dan muga urriñeko odei goibeletik, nik Jupiter'en egaztia ikusi neban lez zugatzean beera, azala urratzen eutsola, baiña ikurturik egiteke lorai ta osto barriai. Bere indar guttiz jo eban burdia, ekaitz-aldian ontzia, uiñen mende, bai ezker-saiets eta bai eskui-saiets zabutzen dan lez, makur-azirik.³ Gero ikusi nebanez, jan onez barau zan azeri-eme bat garaitburdiaren seaskara egotzi zan; baiña, bere erru ezaiñakaitik, ernakume maiteak igesean ipiñi eban laster, eukazan azur me-gorriak al eben bestean. Gero, etorri zan bide bertatik, arranoa ikusi neban jasten burdi-aren oatzera, berau bere lumaz estalduta itxirik; eta alarauka dagoan biotzetik lez, abotsa urten zan zerutik, esanez: «Ai, ene ontzitxo! , karga txarra daroazu!».

Orduan lurra erdibitzen zaia iruditu jatan gurpil biren artean; dragoi bat agertu zan bertatik, buztana burdian josi ebana, eta eztena baztertzen dauan erlabioren antzo, isats pozoitsua alderatzean, ondarreko zati bat beragaz eroan eban, andik ona ibillia narras eroiala. Burdiari geratu jakon apurra, lur emokorra bedar zeez estaldu oi danez, lumaz estaldu zan, asmo on egokiz bear bada eskínitakoz, eta gurpil bata ta bestea ta iguna estaldurik geratu ziran, ao edegitik urte-

ten diran intziriak iraun daroan baiño une laburragoan. Etxe donea olan itxur-aldaturik, buruan agertu ziran bere alderdi batzutatik, iru.igun gaiñean eta bat ertz baktotxean. Idiak lez adardunak ziran leenengoak, baiña beste laurak adar bat barkarra eukien bekokian. Etzan iñoiz ikusi izan alako raamurik.

Mendi-erpiñean torrea baizen segnru ikusi neban, baita, emagaldu lotsabakoa, biran begiratzeko beti gertu. Eta aren jabe ta nagusi iñor egin ez eiten, erraldoi bat ikusi neban ondoan zutik, eta onegaz mosukatzen zan aldian batez. Arek, baiña, bere begirakun alderrai bízia nigana biurtu ebalako, maitale anker arek emakumea burutik oiñetara iñarrosi eban, eta gero, sumin saierrez betea, orduko itxura barik egoan burdia askatu ta basarte zear narrastu eban; olan ezkutatu eustazan emagaldua ta pizti barria.

(1) **Lurreko Paradisuan ez da iñor dizi, txerrenak Eba atzipetu eban ezker.**

(2) **Onaren eta txairaren zientzi-zugatza.**

(3) **Jupiter'en egaztia (arranoa), Eleizea jazartu eben Erroma'ko agimarien ikurra dozu.**

XXXIII KANTUA

Muiña.—*Lurreko Paradisua: Zorione'ren iragarpen.—Bosteun eta amahosta.—Dante'ren azken-garhiketa.—Eunoe ibaia.*

Emakumak, zotinka, «Deus, venerunt gentes» salmu-erresi leuna asi eben txandaka abesruz, orain irurak eta orain laurak. Zorione'k errukior inkesa egiñez, oso jausia entzuten eutsen, gurutz-oiñean Maria'ri bestelakotu jakon baino be zerbait gitxiagoko arpegikeraz. Beste gizkarbiak, baiña,

Jeku emon eutsoen berba egin egian; zutik, erantzun eban *ua baizen ixetua:

—«Modicum, et non videbitis me: et iterum», (pizkat, eta ez nozue ikusiko), ene aizta laztanok. «Modicum, et vos videbitis me» (pizkat, eta ikusiko nozue). Azkenez, zazpiren buru jarri zan eta atzetik, aren esku-kiñura, mugitu giñan ni ta gugaz geratu ziran emakumea ta jakintsua. Olan giñoiazan, eta amar oinkada ez dot uste lur gaiñ aretan emon ginduzanik, arek bere begiak neuretan josirik, betarte alaiz, esan eustanean:

—Zatoz ariñago, itz ba'dagitzut, entzuteko prest egon zakidazan.

Eta egokidanez, bere ondoratu nintzanean, jarraitu eban:

—Neba, zergaitik ez daustazu itaunik egiten, neugaz zatozala?

Nagusiari begirune aundia izanik, beragaz berba egitera koan, abotsa ez jake agiñetara eltzen; orrela jazo jatan niri be, ta me-me, tirli-tarlo asi nintzan:

—Andera, zuk ezagun dituzu nire bearkunak, baita eurai egoki jakena be.

Erantzun eustan:

—Bildur ori ta lotsa ori erantzi daizuzala gura dot aurrerantzean, eta ez itz-egtn lo dagoanak lez. Ba-dakizu, sugeak apurtu eban elontzia izan zala ta geroztik ez dala, baiña errua daukanak uste dau Jainkoaren zigorrak ez dauala iruzurren bildurrik. Ez da beti egongo oiñordelto barik lumak burdian itxi ebazan arranoa, leenengo mamu ta gero arrapakin egiñik; argi dakust nik ori, ta orixegaitik diñotzut, dagoneko ur samar dabiltzan izarrak, zoztor eta eragozpen guztitik seguru danetik ur; beta orretan bosteun, amar eta bost batek, Jainkoak bialduta, ilgo dau emagalduta ta onegaz oben dagian erraJdoia. Níre berba illunak, Temi ta Esfinge' renak lez, etzaitue zurituko, areiñenak lez bada lausotu egin oi dabe adimena; baiña egiñenak laster izango dira Naiade' nak lakuak, igarkai zail onen aria abereai ta laboreai kalte-

rik ekarri bage, askatu dabenak. Saia zaitez, ta itzok dirautzudazan lez irakatsi ba'dagiezuz eriotzara zuzen daroan bidez dabiltzanai, idazten dozuzanean, begi aurrean eukí egizu ta ez estaldu zelan ikusi dozun emen birritan erantzitako zugatza. Berau ostu naiz eranzten dauan edonok, Jainkoa iraintzen dau egitezko birauaz, sagaratua sortu bait eban bera erabilteko bakar-bakarrik. Ari agiñak ezarteko, naigabez ta gurariz bost milla urte ta geiago itxaron bear izan eban lenengo arimeak, aokadaa bere-beregan zigort-azo ebanak. Lx>tan dago zure adimena on-eresten ez ba'daki zergaitik dan zugatza ain garaia ta orren zabala bere adaburuan. Eta suster bako pentsamentuak lan egin ez ba'lebe zure adiñean Elas'ko urak lez eta aren atsegiñak itxi ez ba'zinduz Piramo lez martzuka-ondo aurrean, ainbat zeaztasunek eragínda ezaguko zeunkean Jainkoaren zuzenbidea, zugatzari dagokion debekuan ain zuzen. Baiña, zure adimena arri egiñik dakusdan ezkeru, ta ez bakarrik arri biurtua, baita lausotua be, nik esanak itsutu ta zorabiotzen zaituelarik, eurok gura dot beinik-bein, idatzirik ezta be, margozturik beintzat, eroan daizuzala zeure barruan, palmaz korokuriko bordoia eroaten dan legez.¹

Nik erantzun:

—Seilluaren argizariak bertan irartzen dan irudia aldatzen ez dauanez, josita daroat zurea neure buru-muiñean. Alan eta guzti be, zergaitik doa elmenetik urrun zure itz irrikatua, aleginduago ta gitxiago ulertzen dana?

—Jarraitu dozun eskola a ezagutu daizun —esan eban— eta ikusi daizun aren dotriña zelan ibilli daiteken nire itzai jarraika, ta konturatu zaitezzen zuen bidetik jainkozkora lurretik goren bira dagian zeruraino beste bide-arlo dagoala.

Orduan nik jardetsi:

—Ez naz gogoratzen iñoiz zugandik alderatu nazanik; orrek ez daust kezkarik sortzen.

—Izan be zuk ezin zeinke gogoratu —arek niri par-irrika—; gogora zaitez, alan be, Leteu'n edan dozula; ketik atera oi dogunez suaren aztarna, aaztutze onetan argi ta on-

dorioz dator zure naimenean ba-zala errurik, beste zer batzuek urduritzen ebelako. Aurrerantzean, baiña, uts-utsak izango dira rjire itzak, zure ulermen baldarrari eurak azaltzeko egoki jakozanak.

Eguzkiak diztíatsua go ta urratsa geldia goz jaristen eban eguerdi-aldeko ínguruua, an ta emen, osertza zelan alantxe aldatzen dana, bidean barriren naiz oíñatz-aztarnaren bat aurkitzerakoan, gudaroztearen buru doazanak geratzen diran lez, zazpi emakumak be gerizpe illun-uspel baten azkenean, Alpes'ko erreka izoztu gain ikusten dan lez orri berde ta adar baltzizka azpietan. Aurrean, Eufrate ta Tigri ikusten nebazale begitandu jatan iturri batetik urteten eta, adiskide lez, banantzen astiro astiro.

—O argi! O giza-leiñuaren ospel! Zer ur da au emen asiera bardiñetik sortu ta gero bereiztuz doana?

Itaun ontara erantzun:

—Eska Matilde^{Vi},² azal daizun.

Ari au askatu eban, erru guztitik jaregin nai dauanaren antzera, emakume ederrak:

—Au ta beste gauzarik asko adierazo dautzudaz onezkerro; eta ziur nago Leteu'ko urak ez dautsazuzala aaztuten itxi.

Zorione'k gaiñeratu:

—Bear bada, gogoia illun-azoten, sarri, dauan ardura aundiagoren batek, lausotu egin dautsoz adimen-begiak. Baiña ikus Eunoie, andik datorrena. Eroaizu arengana ta, oi dozu-nez, bizkor eizu onen biotz erdi-illa.

Aiko-maikotan ez dabillen arima sotilla iduci, besteen naia bere egin daroanaren antzera, edozein zantzuz adierazo oi dan baizen bizkor, aren ondo ipiñi nintzanez, emakume eder a ibiltzen asi zan, eta Estazi'ri ponpoxki esan eutson:

—Erdi beragaz.

Idazteko une geiago ba'neu, irakurle, edestuko neuke zati bat beintzat, iñoiz aseko ez nindukean edari gozoa; baiña bigarren zati oni dagokiozan orri guztiak beteta dagozanez gero, ez daust izten urriñago joaten artearen galgeak.

Barriztua biurtu nintzan ur-txango done aretatik, kimu barriz jazten díran landarak lez, garbitua ta izarretara igoteko gertu.

(1) Tokí Santuatara erromes doazanak, olantxe daroez euren bordoiak.

(2) MatíJde emakumearen izenak, ERzari izan bear dautsogun atxikitasuna adierazten dau.